

A Szarvas Vendéglő előtti tér. Szemben a Nyomda. (Fotó: Wöller István, 1967.)

*A Kossuth Lajos út régi. Szemben a vas-edény bolt, a Tiszti Club.
(Fotó: Wöller István, 1968.)*

VESZPRÉMI SZEMLE

Várostörténeti folyóirat

3. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM

4.

1995. MÁJUS

TARTALOM

TANULMÁNYOK

A veszprémi székesegyházi könyvtár és kölcsönzői a középkor végén	3	Solymosi László
Haubner Máté emlékezete	15	Szabó Géza
Légítámadások Veszprém ellen (1944–1945)	24	Veress D. Csaba
Reformátusok Veszprémben	41	Vajna Lajos

KISEBBTANULMÁNYOK

A harmadik Gizella Napok eseményei, 1994	47	Tölgyesi József
A gyermekvédelem kilenc évtizede Veszprémben	54	Hogya György
Veszprém irodalmi élete napjainkban	58	Széki Patka László

MEGEMLÉKEZÉSEK

Lakó István emlékezete	62	Tölgyesi József
Egy életút állomásai. Portrévázlat a 75 éves Márton Antalról	64	Hamar Imre

TALLÓZÓ

68

72

77

VESZPRÉMI PANTEON

Sziklay János 83 Ács Anna

VESZPRÉMI SZEMLE

Város történeti folyóirat

III. évfolyam, 1. szám 4. 1995. május

Negyedévenként megjelenő
várostörténeti folyóirat

Felelős szerkesztő:
Tölgyesi József

Tervezőszerkesztő:
Bordácsné Móroczka Éva

Szerkesztőség:
8200 Veszprém, Óváros tér 9.
Telefon: 88/325-222

Kiadja:
Veszprém Megyei Jogú Város
Polgármesteri Hivatala

Felelős kiadó:
Dióssy László
polgármester

Készítette:
Szedés, tördelés:
Szurmay László

Nyomás:
Prospektus GM Nyomda
Veszprém
Felelős vezető:
Szentendrei Zoltán

ISSN 1217-5358

A folyóirat térítésmentesen kérhető a
Megyei Könyvtár információs
szolgálatánál, a Polgármesteri Hivatal,
a Városi Művelődési Központ és a
Helyőrségi Művelődési Otthon
portáján, a lakótelepi
klubkönyvtárakban és a Szokoly
Antikváriumban

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. ÁCS ANNA irodalomtörténész, muzeológus, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; BOTÁR ATTILA költő, tanár, Bolyai János Kollégium, Veszprém; HAMAR IMRE újságíró, szerkesztő, Veszprém; HOGYA GYÖRGY helytörténeti kutató, Veszprém; DR. SOLYMOSI LÁSZLÓ történész, kandidátus, a VEAB településtörténeti munkabizottságának elnöke, Budapest; SZABÓ GÉZA nyug. tanár, Veszprém; SZEKI PATKA LÁSZLÓ költő, kulturális menedzser, Megyei Önkormányzat, Veszprém; DR. TÓTH DEZSŐ könyvtáros, Vétési Albert Gimnázium, Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF adjunktus, Veszprémi Egyetem; VAJNA LAJOS ref. lelkész, Veszprém; VERESS D. CSABA hadtörténész, Veszprém.

Fotók:

Andrónyi András, Dobos Flórián, Héthelyi Gyöngyvér, Nagyvári Ildikó, Rádóczy Csaba, Völner István és archív felvételek

Címlapkép:

Lukács egri nagyprépost ajándéka a veszprémi székesegyháznak. A díszes misekönyv egy lapja (1489)

A hátsó borítón:

A városháza és részlet a Kossuth utcából

TANULMÁNYOK

A veszprémi székesegyházi könyvtár
és kölcsönzői a középkor végén

SOLYMOSI LÁSZLÓ

A VESZPRÉMI SZÉKESEGYHÁZ könyvtárának középkori állományáról leg-részletesebben az a jegyzék tájékoztat, amely a székesegyház 1435-ben készült leltárának részeként fennmaradt.¹ Ebben az évben Nyitrai János örkanonok halála szükségessé tette, hogy utóda, Szentvidi Bálint örkanonok számára összeírják a gondjaira bízott értékeket, korábbi leltárak segítségével számba vegyék a székesegyház ereklyéi, miseruhái és egyéb felszerelések között könyveit.² A leltárban összesen 171 kötet szerepel. Ebből 155 kötetet a könyvjegyzék ír le, míg 16 szertartáskönyvet a leltár másutt – főleg az egyes oltárok felszerelések között – sorol fel. A székesegyházi könyvállomány mintegy 45%-át a különféle liturgikus könyvek tették ki. A szertartáskönyvek után jelentős csoportot alkottak a biblia-magyarázatok, Szent Jeromos, Nagy Szent Gergely pápa, Sevillai Izidor, Beda Venerabilis, Remigius d’Auxerre és mások kommentárjai. Rajtuk kívül egy biblikus szótár könnyítette meg a több példányban őrzött Biblia tanulmányozását. Gazdag anyag képviselte a kánon-jogot. A kánoni törvénykönyvek (*Decretum*, *Decretales*, *Sextus*, *Clementinae*) több példánya mellett Huguccio Pisanus, Gofridus de Trano, IV. Ince pápa, Guillelmus Duranti és mások magyarázatai és egyéb munkái segítettek az egyházi jogi tájékozódást. A legendák és a prédikációgyűjtemények műfaját egyaránt négy mű reprezentálta, többek közt Nagy Szent Gergely pápa Szent Benedekről és társairól írt életrajza, valamint beszédeggyűjteménye és Ivo de Chartres hasonló munkája. Az idézetgyűjtemények köréből Defensor Logociagensis műve, a kazuisztika irodalmából pedig a kánonjogász Hostiensis (Henricus de Segusia) bűnbocsánatról szóló értekezése állt az olvasók rendelkezésére. Josephus Flavius munkája a zsidóság múltjáról, Viterbói Gottfried világtörténete (*Pantheon*) és Petrus Comestor történelemkönyve (*Historia scholastica*) a történelmi érdeklődést szolgálta. Az utóbbi a középkori iskolázás tankönyvei sorába tartozott, akárcsak Cicero retorikai, Boethius aritmetikai munkája, Sevillai Izidor enciklopédikus műve (*Etymologiae*), Guillelmus Duranti szertartástana, továbbá a csillagászat kézikönyve. Az újabb ismeretanyagot Aquinói Szent Tamás korszakos munkája (*Summa theologica*), a XIV. századból pedig az egyházi és a világi hatalom viszonyát tárgyaló Guillelmus Ockham államelméleti műve és Bartholomaeus Anglicus de Glanvilla természettudományi enciklopédiája nyújtotta.³ Bár jeles szerzők (Szent Ágoston, Szent Bonaventura) munkái hiányoztak a jegyzékből, és a XIV. század termését kevés mű reprezentálta, a könyvtár 1435-ben jól kielégítette a székesegyházi papság igényeit. Biztosította a papi teendők ellátását, segítette a káptalani iskola munkáját, az egyházi törvényhozást és bíraskodást, lehetővé tette az egyházi műveltség gyarapítását, az önképzést és az egyetemjárást egyaránt.

Az 1435. évi katalógusba közel egykorúan bejegyezték néhány kölcsönzést. Így azt, hogy Rozgonyi Simon püspök, illetve Ferenc segédpüspök egy-egy szertartáskönyvet (missalét, pontificalét) vett magához. A bejegyzések azonban esetlegesek voltak; többnyire csak a kölcsönzés szomorú következményét, a kötet hiányát, megsemmisülését örökítették

meg. Rozgonyi Simon püspök, amikor 1439 végén egri püspök lett, Viterbói Gottfried Pantheonját és Aquinói Szent Tamás Summa theologicáját elvitte magával. A veszprémi Szent Katalin domonkos apácakolostorban és Gergely éneklőkanonok házában elégett egy-egy szertartáskönyv, Sári György lektorkanonok pedig elvesztette Gratianus Decretumának kommentárját, melyet a XII. század végének nagy tekintélyű bolognai professzora, Ugo da Pisa készített. Bátfai István csókakői alvárnagy is elveszthette a bizonyára a csókakői várkápolna papjai számára kölcsönvett misekönyvet, mert ígéretet tett, hogy másikat ad helyette. Világi létére azért kaphatott könyvet, mert a veszprémi püspök rokonának volt a familiárisa. Egy breviáriumot viszont a káptalan kápolnaépítés céljából értékesített.⁴

A székesegyházi könyvtár használatáról jóval bővebb információt nyújt az a középkor végi leltártöredék, amely közel negyven évi lappangás után a közelmúltban került elő.⁵ Különleges értékét az adja, hogy két évtizedből (1482–1502) 24 könyvkölcsönzési bejegyzést tartalmaz.⁶ A kölcsönzők a székesegyház alsó, illetve felső sekrestyéjében elhelyezett könyvtárban az örkanonoktól vették át a kért könyveket, miután saját kezűleg ők maguk vagy ritkábban a könyvekért felelős örkanonok feljegyezte, hogy mit vittek magukkal. A 24 bejegyzés összesen 15 olvasóra vonatkozott. Az eltérés abból adódik, hogy három személy (Ceglédi István, Károlyi Miklós, Szentgyörgyi András) többször is kölcsönzött: a bejegyzések fele tőlük származott.

Az olvasók között ott találjuk Vetési Albert veszprémi püspököt (1458–1486), a római és a kánonjog doktorát, Hunyadi Mátyás király neves diplomatáját. A püspök érdeklődésének megfelelően kánonjogi munkát, Nicolaus de Tudeschis népszerű kommentárját (*Lectura in Decretales*) kölcsönözte ki. György domonkos perjel, az időközben férfi szerzeteské lett veszprémi Szent Katalin rendház főnöke is kihasználta a székesegyházi könyvtár közelségét. Sevillai Izidor kézikönyvét (*Etymologiae*) vette magához. Rajtuk kívül kizárólag a káptalan tagjai használták a könyvtárat: a 15 kölcsönzökből 13 személy kanonok volt. A veszprémi és a környékbeli plébániák papsága, sőt a székesegyház klerikusai és prebendás papjai sem kölcsönöztek a könyvtárból.

A 13 kanonok olvasó a káptalan tagságának jól meghatározható köréből verbuválódott. Helyzetükről a *magister* (mester) titulus árulkodik, amely nevük előtt szinte minden esetben megtalálható. A hierarchikusan felépülő káptalani testületekben a méltóság (*dignitas*) vagy hivatal (*officium*) birtokában levő kanonokat a *dominus* (úr), a többieket pedig a *magister* cím illette meg. A 36 tagú veszprémi székeskáptalanban tíz fő: a nagyprépost, az olvasó-, a kántor- és az örkanonok, valamint a somogyi, zalai, segesdi, budai, fehérvári és a kispréposti címet is viselő veszprémi főesperes, továbbá – amennyiben egyben veszprémi kanonokok is voltak – a felsőörsi és a hántai prépost tartozott az urak, míg a többi egyszerű kanonok a mesterek közé.⁷ Kivétel nélkül az utóbbiak, név szerint Ceglédi István, Károlyi Miklós, Királykéri Imre, Kortói Mátyás, Modrusi Bertalan, Nágocsi Gáspár, Pákai Márton, Pápoci Miklós, Piski János, Szentannai György, Szentgyörgyi András, Tibai Márton és Zirci Antal mesterkanonokok voltak a székesegyházi könyvtár kanonok olvasói.

A méltóságviselő és a főesperes kanonokok távolmaradása a kölcsönzéstől egyfelől azal magyarázható, hogy a mesterkanonoki javadalomnál jelentősen nagyobb, gyakran többszörös jövedelmük módot adott saját könyvtáruk kiépítésére, egyetemi tanulmányok végzésére. Másfelől döntően azért nem kölcsönöztek, mert alaposan igénybe vették és szükség esetén bármikor igénybe vehették a mesterkanonokok munkáját, tudását és tapasztalatát. Ők voltak az olvasó-, az éneklő- és az örkanonok helyettesei, a szentszéki bíró-

A Szentháromság ünnepe és ábrázolása az 1489. évi misekönyvben

ságok tagjai. Ők tanítottak a székesegyházi iskolában. Rendszerint közülük választották a káptalan gazdasági ügyeit intéző dékánt, a bevételeket szétosztó és kezelő személyeket (*divisores et conservatores pecuniarum*), akik mindig párban látták el feladatukat, továbbá az egyes birtokok, uradalmak kormányzóit (*magistri possessionum*) és az erdők felügyelőit (*custodes silvarum*). Gyakran jártak el a káptalan képviselőként, többnyire ők voltak a káptalan kiküldött hiteleshelyi megbízottjai, bizonyságai. Általában ők látták el a püspöki, káptalani, sőt közjegyzőként a szentszéki jegyzői teendőket, szükség esetén pedig közülük került ki a szentszéki bíróságot vezető püspöki vikárius is.

Szent Anna gyermekével, Máriával.
(Részlet az 1489. évi misekönyvből)

Az olvasók zöme nem járt egyetemre. A 13 mesterkanonok közül mindössze hárman rendelkeztek egyetemi fokozattal. Szentgyörgyi András jóval a veszprémi könyvtár használata előtt a bécsi egyetemen bölcsészetből magister, kánonjogból pedig baccalaureus, míg Szentannai György bölcsészetből magister, teológiából pedig baccalaureus, majd veszprémi kölcsönzése után doktori fokozatot ért el. Modrusi Bertalan viszont nagy valószínűséggel kölcsönzése után szerzett bölcsészetből, valamint római- és kánonjogból egyaránt doktori fokozatot. További két olvasó – Károlyi Miklós és Tibai Márton – esetében igazolható, hogy egyetemet látogattak, de hogy ott fokozatot szereztek volna, annak semmi nyoma. A 13 mesterkanonok

Természetesen nem minden mesterkanonok használta a könyvtárat. A kölcsönzési bejegyzések keletkezése idején, 1482 és 1502 között, a veszprémi káptalannak hosszabb-rövidebb ideig összesen mintegy 50 mesterkanonok tagja volt. Közülük az aligha teljes számban fennmaradt bejegyzések szerint 13 személy (26%), vagyis legalább minden negyedik mesterkanonok élt a könyvtár adta lehetőséggel. Ha az olvasók számát a káptalan teljes tagságához viszonyítjuk, jóval kisebb arányszámot kápunk. Ugyanebben az időszakban a méltóságviselőkkel és a főesperesekkel együtt összesen mintegy 80 kanonok számított a káptalan tagjának. Hozzájuk képest a 13 kölcsönző (16,2%) azt jelenti, hogy a káptalan tagjai közül legalább minden hatodik személy könyvtári könyvet forgatott.

Mária halálának ábrázolása
az 1489. évi misekönyvben

közül tehát ötven (38,5%) biztosan jártak egyetemre, inkább Bécsbe, mint Itáliába. Mindez arra mutat, hogy az egyetemet nélkülöző hazai iskolázás elégséges alapot adott a kánonjogi művek és más munkák tanulmányozásához és felhasználásához.

A mesterkanonok olvasók származását biztos adatok híján nem ismerjük. Egyedül Szentannai György esetében valószínű, hogy *egregius* (kiváló) minősítése nemesi származást takart. Származáshelyük viszont többnyire megállapítható, nevük – szerencsés esetben egyetértelműen azonosítható – falura (pl. a somogyi Királykér, Kortó és Nágocs településre) vagy mezővárosra (pl. Páka zalai, Pápoc vasi helysége) utal. Zömük bizonyára falusi vagy mezővárosi jobbágycsaládból származott, de soraikban lehettek szegényebb nemesek is. Szerény társadalmi helyzetük tükröződött abban is, hogy közülük kevesen jártak egyetemre, s még inkább, hogy többségüknek hosszú életpálya sem volt elegendő a káptalan *dominus* és *magister* tagjai közti határvonal átlépéséhez. Kortói Mátyás és Zirci Antal számára több mint 30 év is kevés volt a mesterkanonokság meghaladásához. Egyedül Nágocsi Gáspárnak sikerült jó 30 évi kanonokság után élete utolsó éveire a kántori méltóság megszerzése. A többség számára a kétségtelen előnyökkel, de terhekkel is járó mesterkanonokság volt – legalábbis Veszprémben – az elérhető maximum; évek során legfeljebb a mesterkanonokok közti rangsorban jutottak előbbre.

A kölcsönzők többnyire csak egy-egy könyvet vittek el a könyvtárból. De akadtak olyanok is, akik érdeklődésüknek és munkakörüknek megfelelően 2–3, sőt olykor 6–7 művet is kikértek. A 13 mesterkanonok közül hét olvasó (54%) érdeklődése a kánonjogra korlátozódott. Nem volt véletlen, hogy a legtöbb munkát Szentgyörgyi András vikárius adta a könyvtáros örkanonoknak. A kánonjog baccalaureusa a Veszprémben működő egyházi bíróság vezetőjeként néhány év alatt összesen hét kánonjogi művet kölcsönzött. Nágocsi Gáspár, aki utóbb ifjabb Vitéz János püspöksége (1489–1499) alatt lett vikárius, szintén kánonjogi műre volt kíváncsi, akárcsak Kortói Mátyás vagy Királykéri Imre, Vetési Albert püspök jegyzője. A hiteleshelyi bizonyágként és ügyvédként tevékenykedő Ceglédi István, akinek tudományban való jártasságát a káptalan oltárigazgatósággal jutalmazta, néhány év alatt hat kánonjogi munkát vett ki a könyvtárból. Az idegen származású és gyakran másutt tartózkodó kanonokok közül egyedül a horvátországi Modrusi Bertalan kereste fel az örkanonokat, hogy érdeklődésének megfelelően 3 kánonjogi munkát kérjen tőle, akárcsak Piski János, a káptalan dékánja, aki több mint három éven át használta a kapott könyveket. Két személy (15%) kánonjogi mű mellett mást is kikölcsönzött. Tibai Márton egy évvel azután, hogy a bécsi egyetemre beiratkozott, IX. Gergely pápa kánonjogi gyűjteménye és Nicolaus de Blony népszerű munkája, az alapvető klerikusi ismereteket összefoglaló kézikönyv tanulmányozásába kezdett. Károlyi Miklós padovai jogi tanulmányai megkezdése előtt két kánonjogi művet és Szent Jeromos leveleit kérte ki a könyvtárból.⁸ Négy mesterkanonok (31%) viszont nem mutatott egyházi érdeklődést. Pápcsi Miklós, a székesegyházi iskola vezetője (*sublector*) bizonyára oktatási célból Guillelmus Duranti elévülhetetlen szertartástanát vette magához. Szentannai György a könyvtár újabb szerzeményét, Szent Ágoston alkotását (*De civitate Dei*), Pákai Márton valószínűleg nem Szent Jeromos művét, hanem egy neki tulajdonított munkát, míg Zirci Antal Nicolaus de Lyra bibliamagyarázatainak befejező részét kívánta elolvasni.

Az ismert kölcsönzések a székesegyházi könyvtár gazdag állományának csak egy töredékét érintették. A 24 bejegyzés szerint a 15 olvasó 39 kötetet kért ki. Mivel egyik-másik könyvet többen is kikölcsönözték, s némely kötet több művet foglalt magában, illetve akadt munka, amelyik több kötetből állt, a kötettség 19 műnek felelt meg.

Az olvasmányanyag tartalmi szempontból meglehetősen egyenletlenül oszlott meg. A 19 műből 12 alkotás (63%) kánonjogi munka volt. A legtöbben ezeket keresték. A tíz ká-

nonjogi érdeklődésű olvasó közül 8 személy csak kánonjogi munkát kölcsönzött. Párhuzamosan is kikérhették őket, mert rendszerint több példány volt belőlük. Az említett egyházi törvénykönyvek (*Decretum, Decretales, Sextus, Clementinae*) mellett, illetve azokkal együtt forgatták kommentárjaikat is. A régiek közül Sinibaldo Fieschi bolognai kánonjogász, a későbbi IV. Ince pápa (1243–1254), továbbá minden bizonnyal kortársa, a neves bolognai Iohannes Teutonicus és talán Iohannes Faventinus XII. századi bolognai magister vagy Iohannes de Phintona XIII. századi kánonista munkáit, az újabbakból pedig az 1424-ben meghalt Dominicus de San Geminiano bolognai professzor, valamint a kései középkor legjelentősebb kánonjogásza, a parmai, sienai és a bolognai egyetemen egyaránt tanító Nicolaus de Tudeschis (1386–1445) népszerű kommentárjait. Az utóbbi szerzőtől és IV. Ince pápától másik jogi munkát is olvastak, a tájékozódáshoz pedig felhasználtak egy *Repertorium iuris* című jogszabálygyűjteményt, amely minden valószínűség szerint Iohannes Calderinus (cr. 1300–1365) bolognai kánonjogász alkotása volt.

Az olvasmányok második csoportját az egyházatyák munkái képviselték. Mindössze 4 mű (21%) tartozott ide, éspedig Szent Jeromos (cr. 342–420) levelei (*Epistolae*) és egy másik műve, valószínűleg egy neki tulajdonított munka (Pseudo-Hieronimus: *Vitae patrum antiquorum*), továbbá Szent Ágoston (354–430) legjelentősebb történetfilozófiai alkotása, a *De civitate dei* és Sevillai Izidor (cr. 560–636) enciklopédiája, a 20 könyvre tagolt *Etymologiae* vagy *Origines*, amely kora teológiai és profán tudásanyagát foglalta össze.

A harmadik csoportot a XIII–XV. századi szerzők azon munkái alkották, amelyek a papi hivatásra készítettek fel, illetve annak gyakorlását segítették. E témakörből 3 mű (16%), Guillelmus Duranti (cr. 1231–1296) említett szertartástana (*Rationale divinatorum officiorum*) a ferences Nicolaus de Lyra (cr. 1270–1349) változatlanul népszerű bibliamagyarázatai (*Postilla super totam Bibliam*) és a lengyel Nicolaus de Blony 1427 és 1438 között írt kézikönyve (*Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis officiis et eorum administrationibus*) iránt nyilvánult meg érdeklődés.

Az olvasók körében a IX. Gergely pápa (1227–1241) megbízásából összeállított kánonjogi gyűjtemény (*Decretales*) volt a legkeresettebb: heten is kikölcsönözték. Népszerűségben Gratianus, a híres bolognai kánonjogász 1140 táján készült munkája (*Decretum*), valamint IV. Ince pápa és Nicolaus de Tudeschis kommentárjai sem vetekedtek vele, pedig azokat is többen kikérték. A nem jogi tartalmú alkotásoknak viszont legfeljebb csak egy kölcsönzőjük akadt.

Az olvasmányok közül Dominicus de San Geminiano, Nicolaus de Tudeschis, Iohannes Calderinus, Pseudo-Hieronimus, Szent Ágoston, Nicolaus de Lyra és Nicolaus de Blony kikölcsönzött kötetei a székesegyházi könyvtár új szerzeményei voltak, köztük a két legújabb Szent Ágoston és Pseudo-Hieronimus nyomtatásban megjelent alkotása lehetett. A nyolc munka (Nicolaus de Tudeschist két műve képviselte) 1435 után bizonnyára kanonoki hagyatékokból került a könyvtár állományába. Az 1435. évi könyvkatalógus egyiket sem vette számba, egy részüket azért, mert akkor még meg sem születtek, a régebbieket pedig azért, mert hiányoztak a könyvtárból: Pseudo-Hieronimus, Szent Ágoston, Calderinus és Nicolaus de Lyra alkotása – természetesen kéziratos és nem nyomtatott formában – már meglehetősen volna Veszprémben.

A könyvtár gyarapodásában a kánonjogi művek aránya a kölcsönzők érdeklődéséhez viszonyítva mérsékeltebb volt, pontosan 50%-ot tett ki: a nyolc szerzemény fele volt kánonjogi alkotás. De a könyvállomány tényleges növekedésében jóval kisebb lehetett a kánonjogi művek részesedése. S nemcsak azért, mert a kánonjogi alpmunkák régtől fogva megvoltak Veszprémben, hanem döntően azért, mert a kanonokok magánykönyvtáraiból,

Az 1515. évi veszprémi egyházmegyei zsinat határozatai 1517-ben Bécsben kinyomtatott kötetének címlapja. (A székesegyház védőszentje, a sárkányt tipró Szent Mihály arkangyal két pajzsas: egyikben a király, másikban Beriszló Péter veszprémi püspök címere)

amelyek többnyire a székesegyházi könyvtárat gazdagították, jobbára éppen ezek hiányoztak. Közvetve erre mutat az olvasók nagyfokú kánonjogi érdeklődése, közvetlenül pedig az a három veszprémi vonatkozású szerény hagyaték, amelyikről a XV. század második feléből tudomásunk van.

Dörgicsei György veszprémi mesterkanonok hat kötetéről végrendekezett. Hagyatékából 1474-ben négy kötet: egy zsolnármagyarázat, két beszédgyűjtemény és Arisztotelész munkája (*Philosophia Naturalis*) a könyvtár állományába került, míg két könyv (tartalma közelebbi megjelölés híján ismeretlen) Vetési Albert püspöké lett.

O ctober habet dies	xxxi
Luce Euangeliste	xvii die.
Simonis & Iude apostolorum	xxviii die.
N ouember habet dies	xxx.
Omnium sanctorum.	prima die.
Martini Episcopi & Confessoris.	xi die.
Elizabet uidua	xviii die.
Katherina uirginis.	xxv die.
Andree Apostoli.	xxx. die
D ecember habet dies.	xxxi.
Nicolai Confessoris.	vi die
Conceptionis Mariae uirginis	viii die.
Thome apostoli.	xx die.
Natiuitas Christi.	xxv. die.
Stephani prothomartyris.	xxvi. die.
Ioannis apostoli & euangelista	xxvii die.
Sanctorum Innocentum.	xxviii die.
Impressum Wiennae Austriae per Hieronymum Vietorem. Anno dñi M. D. XVII. Mense Iunii. Die. XI.	

A zsinati határozatok utolsó lapja az ünnepi naptárral és a kolofonnal

Ruszkai Kornis Mihály segesdi főesperes és veszprémi kanonok 1484-ben öt kötetről végrendelkezett. Ebből két liturgikus könyv: egy új misekönyv és egy új breviárium a székesegyház általa alapított oltáré, közvetve tehát a könyvtaré lett, míg három nyomtatott könyvet: egy Bibliát, valamint Antoninus archiepiscopus Florentinus (1389–1459) domonkos szerzetesnek, kora első moralistájának és a firenzei kora-reneszánsz jelentős alakjának feltehetően Budán nyomtatott gyónási kézikönyvét (*Confessionale*) és Leonardus de Utino kortárs domonkos szónok prédikációgyűjteményét a domonkosok veszprémi Szent Katalin kolostora kapta meg. Kornis a domonkosokhoz húzott. Talán azért, mert korábban jó egy évtizedig a veszprémi káptalan élén állt, de nagypréposti címétől és jövedelmétől sajátos körülmények között meg kellett válnia. Kornis nagyprépost és Nagylucsei Orbán budai olvasókanonok és királyi alkincstartó 1473 őszén királyi jóváhagyással hiába cserélték el javadalmukat egymással, Vetési Albert püspök a királyi feddés dacára sem méltányolta

a cserét. Unokaöccsének, Vetési Lászlónak, a Ferrarában tanuló és Janus Pannonius barátságát kiérdemlő ifjú költőnek adományozta a nagyprépostságot, míg Kornist kisebb javadalommal, a segesi főesperességgel kárpótolta.⁹

Lukács egri nagyprépost, a kánonjog doktora néhány évvel halála előtt veszprémi éveire gondolva (egykor kisprépost és székesegyházi főesperes volt Veszprémben) gyönyörű kiállítású misekönyvet készíttetett a veszprémi székesegyház számára. Az aranyozott, festett iniciálékkal, képekkel díszített kéthasábos szertartáskönyv tartalmazta Szent István király, a kódex végén pedig Szent László és Szent Adalbert miséjét, továbbá a róluk és Árpád-házi Margitról szóló himnuszokat. A misekönyv mindkét belső táblájára Lukács nagyprépost prózában, illetve versben dedikációt írt Szent Mihály arkangyalnak, a veszprémi székesegyház patrónusának. A nagyprépost életének főbb állomásait is rögzítő ajánlás szerint Lukács 1489-ben a nagyméretű kódexet Szent Mihály arkangyalnak és az ő veszprémi egyházának adományozta, hogy halálát követően az égi seregek fejedelme járjon közbe lelkéért.¹⁰ Lukács nagyprépost gondoskodott arról, hogy jámbor adománya eljusson rendeltetési helyére. Erről tanúskodik az említett leltártöredék egyik bejegyzése, amely szerint Lukács doktor ajándéka, a pergamenre írt nagy misekönyv 1494. július 22-e előtt már megérkezett Veszprémbe.

A három hagyaték összesen hét kötettel, zömmel liturgikus könyvekkel gazdagította a székesegyházi könyvtárat. Kánonjogi munka egy sem volt közöttük. A kölcsönzési bejegyzések és a három hagyaték adatainak összesítése szerint 1435 és 1500 között 15 kötettel – köztük négy (26,7%) egyházi jogi munkával – gyarapodott a könyvvállomány. A 15 kötetes növekedés viszonyát a tényleges (teljes) gyarapodáshoz nem ismerjük. Mégis, a kanonoki magánkönyvtárakból származó gyarapodás összetétele alkalmas bizonyos következtetések levonására. A kanonoki kis magánkönyvtárakat semmiképpen sem a kánonjogi munkák túlsúlya jellemezte. A kanonokok többnyire nem is gyűjtötték ezeket a műveket, mert – ha történetesen szükségük volt rájuk –, bármikor kivehették azokat a székesegyházi könyvtárból. A magánkönyvtárak összetétele más igényt mutat, mint a kölcsönzéseké, a magánkönyvtár és a közkönyvtár kiegészítette egymást. Bár a leltár éppen töredék volta miatt nem tartalmazza a két évtized valamennyi kölcsönzését, nem valószínű, hogy a forráspusztító idő döntően a kánonjogi művekre vonatkozó bejegyzéseket kímélte volna meg. Ezért a könyvkölcsönzési bejegyzésekben szereplő művek megoszlását valósnak tekinthetjük, de csak a székesegyházi könyvtár használatát illetően. Az említett arányok a székesegyházi könyvtár iránt megnyilvánuló érdeklődést tükrözik, de arra alkalmatlanok, hogy a bejegyzett olvasóknak a székesegyházi könyvtárból és máshonnan: a saját könyvtárból, illetve a kanonoktársakéból származó valamennyi olvasmányáról, azok megoszlásáról tájékoztassanak. A bejegyzések, az új szerzemények és a hagyatékok alapján arra következtethetünk, hogy az összolvasmányokban a kánonjogi művek aránya mérsékeltebb lehetett, de a kánonjogi érdeklődés túlsúlya még egyenletesebb megoszlás mellett sem vitatható el.

A nagyfokú kánonjogi érdeklődés nem szorul magyarázatra. Ellenkezőleg: hiánya igényelné az indoklást. Az egyház a kánonjog szerint élt. Veszprémben – miként mindenütt – a szentszéki bíróság mind a klerikusok, mind a világiak ügyeiben a kánonjogot alkalmazta. A közreműködés az egyházi bírászkodásban és a vele kapcsolatos közjegyzői tevékenység kánonjogi ismereteket igényelt. De egyházi jogra másutt is szükség volt. Az évente tartott egyházmegyei zsinatokon az egyházmegyét érintő zsinati határozatok meghozatala, továbbá a káptalan működését szabályozó statútumok megalkotása és az egyházlátogatások lebonyolítása is elképzelhetetlen volt a kánonjog ismerete nélkül. Bizonyos területen (pl. végrendelkezés, házassági ügyek) a hiteleshelyi oklevéladás sem nélkülözhetette.

Nágocsi Gáspár kánonjogi kódexe

A kánonjogi érdeklődés és műveltség alkotásokban, művekben is testet öltött.¹¹ Közülük kettőt ismerünk a középkor végéről. Az egyiket Nágocsi Gáspár kanonok-vikárius, a székesegyházi könyvtár bejegyzett olvasója alkotta meg. A Somogy megyei Nágocsról származott, feltehetően jobbágycsaládból. Már 1478-ban veszprémi kanonok volt, de csak élete végén, 1510-ben lett éneklőkanonok. Megtisztelő méltóságát 1512-ben bekövetkezett haláláig viselte. Közben ifjabb Vitéz János veszprémi püspök és utódai vikáriusa, szentszéki bírja volt. Kedvező helyzetében nem feledkezett meg rokonairól; anyagilag támogatta iskoláztatásukat. 1482 táján a székesegyházi könyvtárból kikölcsönözte a IX. Gergely-féle kánonjogi gyűjteményt (*Decretales*), majd 1501-ben kánonjogi kódex készítésébe fogott. Saját kezűleg kivonatolta azokat a kommentárokat (*Lectura in Decretales*), amelyeket Nicolaus de Tudeschis (más néven: Abbas, Panormitanus), a kései középkor legjelentősebb kánonjogásza éppen a kikölcsönzött IX. Gergely-féle törvénygyűjtemény öt könyvéhez írt. Vaskos kéziratát (*Summatio Abbatis super Decretalibus*) 1503. április 17-én fejezte be.¹²

A másik alkotás az egyházi törvényhozás terméke volt. Veszprémben 1515-ben – szokás szerint Szent Mihály arkangyal tavaszi ünnepén (május 8-án) – egyházmegyei zsinatot tartottak.¹³ A zsinati határozatok név szerint nem ismert egy vagy több összeállítója hazai minta alapján dolgozott: az 1382. évi esztergomi egyházmegyei zsinat 1450-ben kiegészített végzéseinek nyomtatásban háromszor (1482 körül, 1494-ben, majd 1519-ben) is megjelent szövegét vette alapul, és egészítette ki a helyi sajátosságokkal. A zsinat elsőként írta elő Magyarországon az anyakönyvezést. Ennek indoklása jellegzetes volt: a szentszéki bíráskodást kívánták segíteni; az anyakönyv (szülők, keresztszülők, születési év és nap)

adatai lehetővé tették a házassági akadályok (a lelki rokonság, az életkor) megismerését és bizonyítását.¹⁴ A zsinati határozatokat 1517-ben Bécsben Beriszló Péter veszprémi püspök bevezető levelével együtt nyomtatásban is megjelentették, hogy liturgikus, teológiai és egyházi kézikönyvként minél szélesebb körben használhassa az egyházmegyében lelkeskedő papság. A mű az egyetemes egyházi tanítást és fegyelmet közvetítette: részletesen tárgyalta a szentségeket és azok kiszolgáltatását, foglalkozott a papság feladataival, erkölcsével, műveltségével és öltözködésével, megszabta az egyházi előírások megszegőinek büntetését, a hívők kötelezettségeit, és végül felsorolta az év megtartandó ünnepeit.¹⁵

A két évtized fennmaradt könyvkölcsönzési bejegyzései arról tanúskodnak, hogy a középkor végén a veszprémi székesegyházi könyvtár kínálta egyre bővülő lehetőségeket az olvasók, zömmel a káptalan mesterkanonok tagjainak kis csoportja, egyoldalú – döntően kánonjogi – érdeklődéssel használta ki. A kölcsönzés nagyjából a szentszéki bírászkodást, kisebbrészt a székesegyházi oktatást, a papi hivatást, továbbá az egyetemi tanulmányok végzését vagy azokra a felkészülést és nem utolsósorban az önművelődést, a tudós elmélyülést szolgálta.

A székesegyházi könyvtár bejegyzett olvasói már rég meghaltak, amikor az adományokkal egyre gyarapodó és a kölcsönzések révén olykor fogyatkozó könyvtár anyagát a töröl elől elmenekítették. Ennek során a könyvek szétszóródtak, elkallódtak. A gazdag középkori könyvtár említett anyagából mindössze négy kötet hollétét ismerjük. Egy XIV. századi *Pontificale*, amely minden bizonnyal a lengyel származású Meskó veszprémi püspök (1334–1344) szertartáskönyve volt, az Országos Széchényi Könyvtár tulajdona lett.¹⁶ Lukács egri nagyprépost díszes misekönyvét és Nágocsi Gáspár kánonjogi kódexét 1571-ben Sopronba menekítették.¹⁷ Valami szerencsés véletlen folytán Nágocsi munkája hazakerült Veszprémbe.¹⁸ Lukács nagyprépost ajándéka viszont a pozsonyi káptalan birtokába jutott. Hiába vészelt át viharos évszázadokat csaknem épségben, a második világháború végén vagy inkább után sorsa megpecsételődött: a 375 fólióból mindössze tíz maradt. Az egykori misekönyvből a pozsonyi városi levéltár és a városi múzeum egyaránt 5–5 fóliót birtokol.¹⁹ Szerencsére az 1515. évi veszprémi egyházmegyei zsinat 1517-ben nyomtatott határozatainak egyetlen példányát a brünni (brnoi) egyetemi könyvtár megőrizte az utókor számára.²⁰

A veszprémi székesegyház gazdag középkori könyvtára mindaddig, amíg Veszprém-ben volt, betöltötte feladatát, sokoldalúan szolgálta helybeli kölcsönzőit, különböző érdeklődésű olvasóit. Fájdalmas pusztulása, szétszóródása ellenére reménykedhetünk abban, hogy a könyvtárak mélyén rejtőzködő kötetei előkerülnek, s a négy ismert mű mellett újabbakról is tudomást szerzünk.

JEGYZETEK

1. *Fejérvataky László*: A veszprémi káptalan könyvtára a XV. század első felében. Magyar Könyvszemle, 10 (1885), 137–151. p. (a katalógus szövege: 139–145. p.); *Uő.*: A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. évekből. Történelmi tár 1886, 553–576. p. (a jegyzék szövege: 569–574. p.); 1887, 173–192. p.
2. *Solymosi László*: Könyvhasználat a középkor végén. (Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban.) In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk. Szelestei N. László. Bp. 1989. 79. p.
3. A könyvek azonosításában Mezey Lászlót követem. A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében az államalapítástól 1849-ig. Összeállította Kovács Máté. Bp. 1963. 82–92. p. *Kumorovitz L. Bernát* fordítása Mezey László magyarázataival. Vö. *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 1971. 107–108. p. és passim; *Solymosi*: i. m. 119. p.

4. Uo. 79–80. p.
5. Létéről, tartalmáról mindössze egy rövid kivonat tájékoztatott. *Bónis György*: Középkori jogunk elemei. Bp. 1972. 35–36. 53. p.
6. A bejegyzések közlését és részletes feldolgozását lásd *Solymosi*: i. m. 77–119. p. A továbbiakban ennek előadását követem.
7. A Mindszentekről elnevezett Veszprém várbeli kispópostság létrejöttére már IV. László okleveleiből következtethetünk. A király oklevele 1276-ban több veszprémi prépostot említ, pontosabban a szót többes számban használja, 1277-ben pedig a székesegyházat egyben a nagyobb jelzővel különbözteti meg: *ecclesia Vespriensis maior et cathedralis*. *Fejér György*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae 1829–1844. VII/2. 48. p.; V/2. 379. p.
8. A leltártörredék kölcsönzési bejegyzésében az *Epistolam Ieronimi* bizonyára nem egyetlen Szent Jeromos-levelet, hanem leveleit tartalmazó művét (*Epistolae*) jelenti.
9. A nagyprépost 1473. szept. 6-án Kornis Mihály, 1473. nov. 22-én viszont Vetési László volt. A változás hátterét Mátyás Király 1473. okt. 26-i feddő levele világítja meg. DF 201835, 260800, 260801; DL 17503. Az utóbbi kivonatát (a hivatkozott helyen nem található kiadás alapján) közölte *Fraknói Vilmos*: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Bp. 1899. p. XIX. Korábbi nézetemmel szemben (i. m. 113. p.) Várdai Mátyás 1481. jún. 11-én írt levelének utalása (*fa-mulum domini Vladislai prepositi Vespriensis mei amantissimi*) nem Vetési Lászlóra, hanem utódára, a morva származású László veszprémi nagyprépostra (*Ladislau de Bozkovic et Nigro monte prepositus Vespriensis maior*) vonatkozik. Zichy Okmánytár XII, 310. p. Monumenta Vaticana I/5, 6. p. Vö. *Ritoókné Szalay Ágnes*: Egy ideális fejedelem és ideális városa a morva reneszánsz kezdetén. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve. (Annales de la Galerie Nationale Hongroise) Bp. 1991. 80. p. Vetési László költeményeit Ritoókné Szalay Ágnes a közelmúltban fedezte fel.
10. *Knauz Nándor*: A pozsonyi káptalannak kéziratai. Esztergomban, 1870. 10–11. p. (6. sz.); *Ortvoay Tivadar*: Pozsony város története. II/4. Pozsony, 1903. 307. p. *Hoffmann Edith*: Franciscus de Kastello Ithallico de Mediolano és szerepe a budai könyvfestő műhelyben. Magyar Művészet 9 (1933), 46 p.; *Balogh Jolán*: Mátyás király és a művészet. Bp. 1985. 296–297, 299, 314. p. Vö. *Uő.*: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Bp. 1966. I. 532, 699. p. Közülük kétségkívül Hoffmann volt az utolsó, aki 1930 táján még egészben látta a misekönyvet.
11. A káptalan működése során keletkezett nem gazdasági jellegű könyvekről (formuláskönyv, *Liber Sancti Michaelis* stb.) csak említéseket, illetve az egyikből kis részletet ismerünk, míg a gazdasági tevékenységgel összefüggő kötetek közül egy számadáskönyv a középkor végéről fennmaradt. *Erdélyi Gyula*: Veszprém város története a török idők alatt. Veszprém, 1913. 182., 189. p., vö. Magyar Könyvszemle 39 (1932/34), 14. p.; *Solymosi*: i. m. 91. p.; *Uő.*: Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. Levéltári Közlemények 63 (1992), 138–139. p.
12. Jelzete: Veszprémi Püspöki Könyvtár, 37316.
13. A veszprémi zsinatok szokásos május 8-i időpontját 1262-ben említik. Hazai Okmánytár, V. Kiadják *Ipolyi Arnold*, *Nagy Imre* és *Véghely Dezső*. Győrött, 1873. 34. p. Vö. DL 32522.
14. *Péterffy Károly*: Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata. I. Posonii 1741. 255 p.
15. A zsinati határozatok szövegét, ameddig *Borsa Gedeon* fel nem fedezte a határozatok nyomtatott példányát (lásd a 20. jegyzetet), hiányos kiadásból ismertük. *Péterffy*: i. m. 235–257. p.
16. Cod. Lat. 317. *Szigeti Kilián*: Mesko veszprémi püspök Pontificaléja. Magyar Könyvszemle 88 (1972), 5–14. p. Vö. Kódexek a középkori Magyarországon (kiállítási katalógus). Bp. 1985. 125. p.
17. *Erdélyi*: i. m. 188. p.
18. Lásd a 12. jegyzetet.
19. Július *Sopko*: Codices Latini medii aeui bibliothecarum Slovaciae. Matica Slovenská 1981. 76. p. (31. sz.); *Uő.*: Codices ac fragmenta codicum bibliothecarum Slovaciae. Matica Slovanská 1986. 63–64. p. (490 sz.). A pozsonyi városi múzeumban őrzött rész egyik oldalának (fol. lv) fekete-fehér fényképept lásd uo. 241. p.
20. *Borsa Gedeon*: Hazai egyházmegyék Mohács előtti nyomtatott zsinati határozatai. Magyar Könyvszemle, 102 (1986), 71–74. p.

Haubner Máté emlékezete

SZABÓ GÉZA

Haubner Máté
Superintendentus

VÁROSUNK sok nagyszerű embert adott az országnak. Közéjük tartozik Haubner Máté is. A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Kufsteint megjárta püspöke 1794. szeptember 19-én született Veszprémben. Születésének kettőszázadik évfordulója alkalmat és lehetőséget ad, hogy szülővárosának polgárai közelebbről is megismerjék innét induló küzdelmes életútját.

A Veszprémi Evangélikus Gyülekezet születési anyakönyvébe Haubner Mátyás szücsmester és Ulich Klára fiaként jegyezték be.¹ A tisztos ipart űző, vagyontalan édesapa reggeltől estéig tartó szorgalmas munkával teremtette elő a népes családja megélhetési költségeit. A családot a derűs természetű édesanya fogta össze, aki meghitt otthont teremtett

magá körül. A bibliát forgató családban egészséges fejlődésnek indult éles eszű gyermekük. Szülei korán észrevették bontakozó tehetségét és anyagi áldozatok árán is vállalták taníttatását.

A tudomány forrásainál

Az ismeretek elemeiben szülővárosában és Győrben nyert kellő oktatást. 11 éves korában a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Soproni Líceumába írták szülei. A nagymúltú iskolában szorgalmával, tehetségével, derűs természetével az elsők közé küzdötte fel magát. A Sopronban töltött nyolc esztendő meghatározó volt további életútjára. Sok diákhoz hasonlóan a lelkészi pályára készülő Haubner Máté is itt ismerkedett a kibontakozó magyar nyelvű irodalommal és itt nyert betekintést Európa nagy szellemi áramlataiba.

A mindenütt szívesen látott 19 éves ifjú azonban nem boldog, amikor búcsút vesz Soprontól. A kor szokása szerint ugyanis a lelkészi hivatáshoz a külföldi egyetem adta az igazi avatást. A napóleoni háborúk idején viszont tiltva volt a külföldi egyetemek látogatása. Így kiutazásra ő sem kaphatott útlevelet. A Vörös-Berény melletti Balaton-part gyakran volt tanúja lelki gyötrelmeinek. A zárlat idejét – annyi más külföldre készülő magyar fiatalhoz hasonlóan – ő is felkészülésre fordítja. Előbb Balassa János szentlőrinci lelkésznél tölt rövid időt, majd Habermayer Mátyás pozsonyi házában vállal magánnevelői állást. Másfél évi házitanítóskodás után 1815-ben utazott Jénába, ahol bölcsészetet és hittudományt hallgatott. A fölavatottak anyakönyvébe tett sajátkezű bejegyzése szerint a legboldogabb évet töltötte az egyetemi városban.

Hazájába visszatérve ismét Pozsonyba megy, ahol Habermayerék házában folytatja korábban kezdett házinevelői tevékenységét. Rövid idő múlva azonban Bécsbe távozik, ahova a nagyműveltségű Ghika Konstantin Emanuel földbirtokos hívta nevelőnek György fia mellé. E minőségben három évet töltött részben Bécsben, másrészt Sopronban, ahol növendéke a líceumot látogatta. Diákvárosában ismerkedett meg *Seybold Luizával* – Seybold Pál líceumi tanár lányával –, akivel házassági frigyre léptek és életük végéig tartó boldog házasságban éltek. Többéves nevelői munkáját ismerve a magánpályáról hívta meg őt a Pozsonyi Evangélikus Konvent a fenntartásában működő líceum grammatika tanárának.²

Szószerk és katedra

Mindössze fél évet tanított a pozsonyi líceumban, amikor a dunántúli egyházkerület egyik legnépesebb gyülekezete hívta meg lelkészének. *Kiss János* szuperintendens 1821. augusztus 20-án avatta őt a Kőszegi-hegység nyugati oldalán festői környezetben fekvő – akkor Vas megyéhez, ma Ausztriához tartozó – Szalonak lelkészi állásába. Új állomás helyén minden idejét és erejét a 13 községből álló népes gyülekezet szellemi felvirágoztatására fordította. Télen és nyáron, jó és rossz időben fáradhatatlanul járta a hegyi utakat, látogatva, gondozva híveit. A német nyelvű lakosság hamar befogadta és megkedvelte fiatal lelkészét, aki rövid idő alatt az egész vidék szívesen hallgatott szónoka lett. Ismerői szerint sohasem hagyta úgy el a szószerket, hogy prédikációja ne hatott, ne gyűjtött, ne épített volna. Temetési beszédeinek meghallgatására valláskülönbőség nélkül az egész környék összesereglett.

A lelkészi teendőikön kívül nagy figyelmet fordított az iskolára. A Szalonakon akkor épült emeletes iskolaház is e kiemelt törődés emléke. A tanítókat munkatársainak tekintette. Az ő kezdeményezésére honosodtak meg és váltak rendszeressé a környéken a tanítói értekezletek. Ezek működéséről többször is beszámolt a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap hasábjain. Mindemellett a magyar nyelvnek is apostola volt körzetében. Jutott ideje arra is, hogy hetenként több órában magyar nyelvből oktatást tartson a németajkú fiataloknak.³

A szóközi tehetségével messze földön híressé vált lelkész 1829-ben Győr város evangélikus gyülekezetére hívta meg üressé vált lelkészi állásába. A meghívást elfogadta. Győrbe költözött és e városhoz kapcsolódik munkásságának fénykora. Odakerülésekor mindjárt a nyakába szakadt az elárvult egyházköztség minden gondja. Itteni működése első éveire esik a kolera pusztító fellépése, amely a vizek városában is szedte áldozatait. A megrémült lakosok közül sokan elmenekültek a városból. Ő azonban hívei közt maradt. A szörnyű napokban egyedül vállalta a betegek látogatását és a félelmetes járvány áldozatainak temetését.

„... a szuperintendensi hivatalra kijelöltetem...”

Közmegelégedést, elismerést kiváltó lelkészi tevékenységének híre Győr határain kívül is ismertté vált. Áldozatos munkáját elismerve a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület előbb a főjegyzői tisztségbe emelte, az 1846. október 6-án Pápán folytatott közgyűlésen pedig szuperintendenssé választotta. Főpásztori munkáját a legszebb tervekkel kezdte. Idejét, erejét, tehetségét, tekintélyét ébredő egyháza és emelkedni akaró nemzete szolgálatába állította. Nyomban hozzáfogott egyházkerülete megismeréséhez. Egyházi látogatásai mindenütt a gyülekezetek épülését, iskoláik javát szolgálták. A lázas egyházépítő munka közben érte az 1848. évi forradalom, amelynek vívmányai a szeptemberi fordulat után vesztélybe kerültek.⁴

A lelkészekhez és tanítókhöz intézett pásztorlevele

Az országot ért külső támadás és a törvényes magyar minisztérium felhívása cselekvésre készítette. 1848. december 3-án – advent első vasárnapján – a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület lelkészeihez és tanítóihoz pásztorlevelet intézett. Levelében azt kérte szolgatársaitól, hogy híveiket „nemzeti ügyeink védelmére lelkesítsék”. A pásztorlevél bevezető részéből és öt pontból áll. Mindegyik pont kérdéssel kezdődik és a feltett kérdésre adott válasszal folytatódik.

Bevezető részében – többek között – a következőket írja:

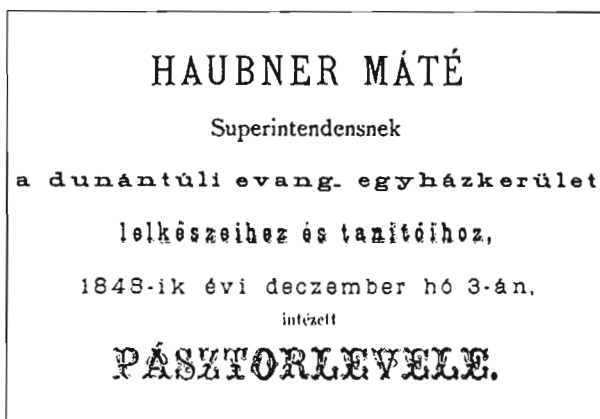
„Részemről főpásztori tisztemnél fogva különösen kötelezettnek érzem magamat Titeket, kedves lelkész és iskolatanító szolgatársaimat a Krisztusban, ma, advent 1-ső vasárnapján, midőn Isten kegyelméből egy új egyházi évet megkezdhetni szerencsések vagyunk, jelen pásztori levelem által igazi testvéri szeretettel egytől-egyig fölszólítani, hogy velem egyetértve s összefogva megújult erővel egész tehetségünkből iparkodjunk evangéliumi keresztyén szellemünket az által tüntetni ki, hogy híveinket minél lelkesebb polgáraivá, s nemzeti igazságos ügyünk minél hatalmasabb védőivé tegyük. Ezt azon meggyőződésnél fogva kell eszközölnünk, miszerint jelen szeplőtlen kormányunk nemes törekvései által édes Magyarhazánknak és evangéliumi Anyaszentegyházunknak legmaga-

sabb érdekei annyira egybe vannak olvadva, hogy mind azok, kik hazánk ezen érdekeinek rosszakarói, evangéliumi Anyaszentegyházunknak sem lehetnek barátai.”⁵

Az első pontban felteszi a kérdést: „Mi a valódi célja nemzeti kormányunk törekvésének?” Válaszában az emberi méltóság visszaadását állítja központba. Szó szerint ezt írja: „... kimondották törvényben, hogy minden embernek jogában kell állani, hogy emberré lehessen! S íme támadott ellenség, ki ellene szegül, s az előbbi, embert embertelenítő zsarnokságot tovább is fönn akarja tartani! – és azért 12 millió ember fölött folyik a fegyveres vita, ha tovább is barmoknak tekinthessenek-e, vagy szabadjon emberekké lenniök?”

A második pontban arra ad választ, hogy „Mennyi figyelmet érdemel az a nyereség, melyet nemzeti mozgalmunk fölmutat?”

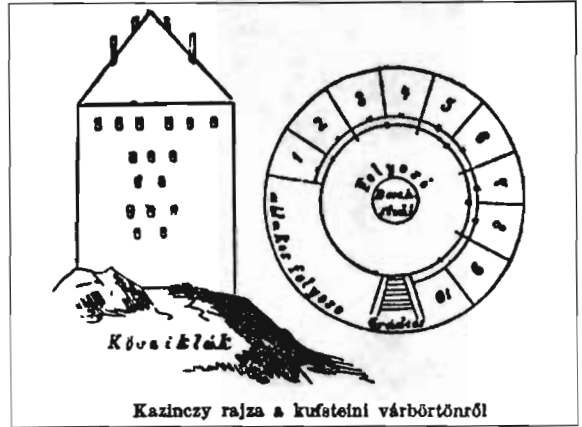
A kérdésre adott válaszában lényege így hangzik: „Mondhatjuk magunknak és az egész világnak, hogy a legutóbbi országgyűlésünkön alkotott és szentesített törvények szerint honunkban 12 millió jobbágyember ezentúl nem robotol; véres verítékekkel szerzendő vagyontárából ötödöt, kilenczedet, tizedet nem kénytelen adni; személyes és családi nyugalma, a hajdútól kezdve felfelé, 20–30 kisebb és nagyobb kényuraságok szeszélyeitől nem függ.” Majd így folytatja: „Sokkal becsebb mind ezen félig anyagiaknál az a szellemi kincs, melyet a gondolkodás, olvasás, szólás és sajtó felszabadítása által nyertünk.”

Haubner Máté pásztorlevelének címoldala

A harmadik pont élén a következő kérdés állt: „Mit feltételez nálunk nemzeti ügyeink további szerencsés kifejlődése?” Feleletében a következőket írja: „A valamire való ember a neki nyújtott ajándékot legalább az által iparkodik megérdemelni, hogy azt minden erejével megőrizi, hogy tőle el ne vesszen. Nemzetünk vezetői kivóták számunkra a testi és szellemi szabadság törvényét, és a törvény előtti egyenlőséget. Ha semmirevalók lenni nem akarunk, ezt jövőre biztosítanunk magunknak kell. Biztosítanunk, mert épen ez a törvény az, mely zsarnoki parancsoláshoz szokott ellenünket leginkább bosszantja, s melyet kezünkben ismét kicsikarni az erőszak és ármány minden legundokabb fegyvereivel küzdve törekszük. Hogy ez neki ne sikerüljön, csak egy úton fogjuk mi meggátolni, Ha t. i. ellátjuk magunkat azon nélkülözhetetlen kellékekkel, mely bennünket legyőzhetetlenné tesz. Mi ez? Egy szóval megmondom: – a szeretet!”

A negyedik pont bevezető kérdése így hangzik: „Mi buzdítson bennünket hazafiúi tartozásaink lerovására?” Válasza egyértelmű és világos. Szó szerint így hangzik: „Hitvány korcs az és nem ember, ki előtt nem szent a Hazának neve! Akiben csak egy szikrája él a nemesebb érzésnek,

A kufsteineri vár

annak két kincse van a világon, a min lelke egész erejével csügg. Egyik az Isten, – másik a Haza. E kettőben együtt van mindene, ami őt élteti, boldogítja, üdvezíti! – Ugyan azért valamire való embernek a hazaszeretnél nem kell más ösztön, hogy nemzetének sorsát szívében hordozza, s mihelyt békéje, becsülete, függetlensége, felvirágzása veszélyben forog, ennek védelmére mindenével készen van, – semmi megerőltetéstől, fáradságtól, vesződségtől, gyöttrődéstől nem retteg, – a legnagyobb áldozatot sem sokalja; – sőt ha kell, életét is készséggel odaadja.”

Az ötödik pontban arra ad eligazítást, hogy „Micsoda eszközöket használjunk, hogy hűveinket nemzeti szent ügyeink védelmére lelkesítsük?” Ehhez a következőket kéri és ajánlja: „Mutassuk fel hitfeleinknek honunk legújabb czímerét! Ott áll e jelszó; Szabadság! Törvény előtti egyenlőség! Testvériség! S ez az erkölcsi szentháromság nem ugyanaz-e, melyet a Világmegváltója a legnagyobb buzgósággal hirdetett, s amelyről azt mondotta, hogy ebben foglaltatnak a törvény és a próféták. Hirdessük tehát híven a Krisztus evangéliumát úton útfélen és mondjuk ki, hogy: nincs jobb hazafiság, mint az igazi evangéliumi keresztyénység, – és nincs evangéliumi keresztyénység jó hazafiság nélkül. A jó példaadás a legjobb oktatás! Legyünk buzgó hazafiak életre-halálra, – és az lesz a leghatalmasabb prédikáció.”

A kufsteineri sziklabörtönben

Haubner Máté pásztorlevele kiadásának napján még nem tudta, hogy előtte nap Olmützben már átrendezték az osztrák politika színpadát. December 2-án lemondatták az áprilisi törvényeket szentesítő V. Ferdinándot. Helyette a 18 éves Ferenc Józsefet ültették trónra, aki nem késlekedett a támadási parancs kiadásával. És 1848. december 16-án Windisch-Grätz vezetésével mintegy százezer fős hadsereg lépte át a határt és a győzelem biz-

Haubner Máté püspöki serlege

tos tudatával indult az ország meghódítására.⁶ A császári hadsereg főparancsnoka december 29-én már Győrben adta ki a Magyarországnak népeihez intézett felhívását, amelyben többek között a következő áll: „Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagját és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött úgynevezett kormánybiztosokat »törvényen kívülieknek és földönfutóknak nyilatkoztatom,« megparancsolván valamennyi hatóságnak és községeknek a legszorosabb felelet terhe alatt, hogy őket elfogják, és a legközelebbi katonai-osztálynak átadják.”⁷

A császár és a cár összefogása megpecsételte a szabadságharc kimenetelét. Annyi sok hazafi mellett szomorú sors várt Haubner Mátéra is. Beigazolódta a püspökké választása alkalmából 1846. október 6-án Pápán elhangzott következő szavai: „Midőn a superintendensi hivatalra kijelölttettem, kocka vettettem ki életem hátralévő napjainak sorsa felett.” Pásztorlevelét az osztrák kormány lázításnak vette és a pozsonyi haditörvényszék elé idézte.

A kíméletet nem ismerő bírák előtt nem tagadta meg és nem vonta vissza a pásztorlevelében írtakat. Emelt fővel vette tudomásul a 6 év várfogságot, amelyre ítéltetett.

A rá mért büntetést keresztyéni béketűréssel viselte. Fogsága közel két évig tartott. Az első kilenc hetet a pozsonyi laktanyában töltötte. Itt megengedték, hogy a szenvedő apához gyermeki szeretettel ragaszkodó Matild lánya megossa vele börtönét. Pozsonyból a tiroli Kufsteinbe szállították, amelynek sziklabörtönében másfél évig raboskodott. Családja, hívei, egyházkerülete többször próbálkozott kieszközölni szabadlábba helyezését. Fáradozásuk azonban sikertelen maradt. Végül Mária Dorottya főhercegasszony közbenjárására nyílt meg börtönének ajtaja.⁸

Hajlék a hontalannak

Börtönéből szabadulva Győrben hagyott családjához sietett. Alig élvezte azonban a viszontlátás örömét, amidőn a helytartótanács a „tüntetések elkerülése végett” Győr elhagyására szólította fel. A parancsnak engedelmességgel ismét el kellett hagynia szeretett családját és híveit. Számos híve ajánlotta fel házát menedékkül. Ő mégis Sopront választotta első száműzetése színhelyéül, ahol rendőri megfigyelés alatt állva teljes visszavonultságban élt. Igénytelen hajlékát csak ritkán hagyta el egy-egy erdei sétára. Családja és nagyszámú tisztelője mindent elkövetett, hogy elfoglalhassa eredeti állását. Az egyházkerület kérésére azonban még ahhoz sem kapott engedélyt, hogy Sopronban a teológusokat oktathassa. Nevének még az említése is polgári büntetettnek számított.

Az iránta megnyilvánuló tisztelet és ragaszkodás szép példáját adta a nagygeresdi gyülekezet, amikor 1853-ban közakarattal lelkészéül választotta. Felsőbb helyen azonban tudni sem akartak e vakmerő lépésről. A bátor gyülekezet mégis kitartott döntése mellett és türelmesen várakozott. Több mint három évig kellett várniuk a választást jóváhagyó választásra. Ezalatt új lelkészlakást építettek a hazában hontalan főpásztornak.

Haubner Máté 1856 tavaszán vonult be a számára emelt díszes paplakba. Hét évi kényszerpihenő után pünkösdi napján ismét szószéken állt és örömtől sugárzó arccal, lelkesült

szívvel tartotta meg beköszöntőjét. Új állomáshelyén a régi szellemben és régi sikerrel működött. Továbbra is visszavonultan élt. Figyelmét, erejét kizárólag virágzó gyülekezete ügyeinek intézésére, híveinek gondozására fordította. Élete végéig örömmel emlékezett vissza a derék községben töltött zavartalan napokra.⁹

Az elégtétel öröme

A fogság és belső száműzetés után megadatott számára az elégtétel öröme is. 1860. május 15-én a császári leirat visszavonja a protestáns egyházak autonómiáját megszüntető pátenst. A hír hallatán a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület egyik vezéralakja, Radó Lajos 1860. május 31-ére Kőszegre hívta az egyházmegyéek képviselőit. Ez volt a szabadságharc leverése után az első olyan kerületi gyűlés, amely az császári szuperintendensi adminisztrátor tudta, beleegyezése és jelenléte nélkül ült össze.

Az autonóm gyűlés első teendője volt, hogy törvényes szuperintendensét visszahelyezze hivatalába. Küldöttség indult Nagygeresdre, hogy magukkal hozzák törvényes püspöküket. Az egybegyűlt kerületi hívek és Kőszeg város lakosai lelkes éljenzéssel fogadták a küldöttség élén megjelenő Haubner Mátét, aki a gyűlésen ismét elfoglalta elnöki székét. A meglepett császári kormány a jegyzőkönyv lefoglalására tett kísérletével sem tudta megakadályozni, hogy az egyházkerület élén ismét Haubner Máté álljon. A szeretet, tisztelet és a diadal örömmünnepe augusztus 21-én és 22-én volt Győrött, ahol 12 évi kényszerű távollét után ujjongva fogadták „a nehéz küzdelmek megőszült bajnokát”.

A fényes ünnepély az elfojtott hazafias érzés feltörésének nagyszerű megnyilvánulása volt. A krónikás így örökölte meg a történeteket:

„Megszűnt ez ünnepen a vallás- és osztálykülönbség. Már 21-én sűrűn robogtak be a díszfogatok városunkba. Délre már idegenektől hemzsegték az utcák. Délután 3 órakor az evang. egyház előtti nagy térséget a ft. szuperintendens elé induló 20 főnyi lovasbandérium, fényes díszfogatok, sűrű néptömeg foglalja el, míg a város lelkes fiataljai közül 50-en dísz magyarruhába öltözöttek az egyház épületének főbejárata előtt sorfalat képezének.

A város határ-széléig kiment küldöttség és tisztelgő közönség örömezzelmekek közt veték vágyó pillantásaikat Enese felé, honnan a kedves vendég volt érkezendő. Nem sokáig kellett várakozniuk. Öt óra tájban sűrű porfelleg lépé el a láthatárt, egy négyesfogat, mint szélvihar vágat el. Az első négyesfogaton Gyapay Győző bezi kath. földbirtokos hozza az evang. egyházfőt, ft. Haubner Máté szuperintendensét az enesei evang. egyházközség előljárója – Enessey Sándor úrral oldalán. Az enesei egyházközség előljárója átadván a kedves vendéget a győri küldöttség vezetőjének, a lovasbandériumtól közbevéve a fogat ismét megindul.

Az újavárosi főutcán roppant mozgalom keletkezik. A házak ablakait magyar öltözetű hölgyek foglalják el. A házak ablakaiból virágkoszorúk hullanak s fehér kendők lobognak az érkező felé s az ősz főpap szemében meleg, forró könnyek csillognak, a viszontlátás őszinte könnyei... Az egyház épülete elé érve a bandérium tiszteletállást vett; a fogat megállt s leszállva kocsijáról az egyház ősz bajnoka 50 ifjú sorfala közt méltóságteljes léptekkel, dobogó szívvel s a múlt édes-bús emlékei közt ért az épületbe, azon szent épületbe, melynek ajtajai 12 évig nem tárulhattak fel előtte. Nem volt szem, mely ne könnyezett volna, midőn a maga iránt első pillanatra is tiszteletet gerjesztő főpásztor az üdvözletre folyton omló könnyek közt válaszolta, hogy az elfogadás okozta hallgatás, sokszor hívebb tolmácsa az érzelmeknek, mint a legékesebb szónoklat... ő szólni nem tud.”¹⁰

Öt évig látta még el az egyházkormányzás nehéz munkáját. Erejének lassanként fogyását érzelve az 1865. évi egyházkerületi közgyűlésen váratlanul bejelenti lemondási szándékát és kéri annak elfogadását. Elhatározása előtt azonban csak ismételt kérésére hajol meg az egyházkerület. Élete hátralévő éveit hálás fia, dr. Haubner Rezső nagytekintélyű soproni orvos házában töltötte. Szeretett feleségével végre nyugodt, gondoktól mentes na-

pokát láttak. Néhány heti gyengélkedés után nemes szíve 1880. szeptember 12-én szűnt meg dobogni.

Hamvai felett Karsay Sándor, a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület szuperintendense mondott gyászbeszédet, melyet e szavakkal fejezett be: „*Kettő az, amire kérlek, intlek titeket ravatalánál. Hajoljunk meg erkölcsi nagysága előtt tisztelettel és zárjuk be annak emlékezetét kegyeletes érzéssel szívveinkbe! Kövessük hitét, erényeit, és honszerelmét!*”¹¹

Az élők emlékezetében

A hitvalló püspök emlékezete tovább él egyházában. A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület közgyűlése 1881. augusztus 24-én gyásznappelyt rendezett emlékezetére, melyen Poszvek Sándor soproni teológiai tanár tartott emlékbeszédet.¹² A nagygeresdi evangélikus paplak falán 1881. május 15-én emléktáblát avattak tiszteletére.¹³ Kossuth Lajos halála 100. évfordulója kapcsán Selmeczi János teológiai tanár az Evangélikus Élet hasábjain méltatta Haubner Máté egyházáért érzett felelősségét, népe és hazája iránti elkötelezettségét.¹⁴

A Soproni Evangélikus Líceum nevezetes diákjai között tartja számon.¹⁵ Haubner Máté volt iskolájának egy ezüst serleget adományozott. A ballagó, búcsúzó diákok minden évben kizarándokolnak a Lővérek alján található Deák-kúthoz és ebből a serlegből – rá is emlékezve – isznak a forrás hús vizéből. A serleg a második világháborúban elveszett, elkallódott. Az iskola öregdiákjai 1982-ben – a 425 éves jubileum alkalmából – új serleget adományoztak az iskolának. Az eredetit helyettesítő serleget Sümeghy József öregdiák e szavak kíséretében adta át: „*A hálás szívvel emlékező öregdiákok nevében átadom igazgató úrnak ezt a serleget, hogy emlékeztessen arra az áldozatos, szenvedést is vállalni tudó hazaszeretetre, amely Haubner Máté szívében lobogott. Mert élet csak áldozatból, szenvedésből és szolgálatból támad. Órizzék, becsüljék meg ezt a serleget, hogy még nagyon-nagyon sokáig ihassanak belőle ifjú magyarok, az iskolánkból induló fiatalok, a hálás szívű utódok.*”¹⁶

Veszprémben is él Haubner Máté emlékezete. Az evangélikus gyülekezet 1894-ben – születése 100. évfordulóján – temploma belső falán emléktáblát állított tiszteletére.¹⁷ Ebben az évben pedig születése 200. évfordulójának ünneplésére készült. 1994. szeptember 25-én a gyülekezet ünnepi istentiszteleten emlékezett nagy fiára. Ezt követően pedig ünnepi közgyűlésen hajtottak fejet a nagy hazafi emléke előtt.

Emléktábla a veszprémi evangélikus templomban

JEGYZETEK

1. A Veszprémi Evangélikus Egyházközség 1794. évi születési anyakönyve. Veszprém, Evangélikus Lelkészi Hivatal.
2. *Szinnyi József*: Magyar írók élete és munkái, IV. kötet 511–514. p. Kiadó: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1896.
3. *Poszvek Sándor*: Haubner Máté = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1881. 13. szám 417–420. p.
4. *Poszvek Sándor*: Haubner Máté = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1881. 14. szám 446–447. p.
5. *Haubner Máté* szuperintendensnek Győrött 1848. évi december hó 3-án kelt, a dunántúli. evang. egyházkerület lelkészeihez s tanítóihoz intézett pásztorlevele. (Lelőhely: Evangélikus Országos Múzeum, Budapest)
6. *Gergely András*: Magyarország története (1790–1918). IKVA Kiadó, Budapest, 1990. 59. p.
7. Magyarország népeihöz = Herczeg Windischgrätz Alfréd császári királyi tábornagy. Kelt Győri tábori főhadiszálláson, karácson hó 29-én 1848. Megyei Levéltár, Veszprém
8. *Haubner Máté* szuperintendens = Vasárnapi Újság, 1861. február 17. 74. p.
9. *Poszvek Sándor*: *Haubner Máté* = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1881. 14. szám, 450. p.
10. *Beöthy Károly*: Augusztus 21. és 22-ke Győrött = Győri Közlöny 1860. 68. szám. 269–271. p. (Református Egyházkerület Dunántúli Tudományos Gyűjteményei, Pápa)
11. Gyászbeszéd, melyet Haubner Máté dunántúli evang. nyugalom. szuperintendens hamvai felett a soproni evang. templomban 1880. évi szeptember hó 14-én tartott *Karsay Sándor*, a dunántúli egyházkerület szuperintendense = Haubner Máté, a dunántúli evang. szuperintendens emléke. Sopron, 1881. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest
12. Emlékbeszéd, melyet a dunántúli egyházkerület által Győrött 1881. évi augusztus hó 24-én, rendes évi közgyűlése alkalmával Haubner Máté szuperintendens emlékére rendezett gyászünnepélyen tartott *Poszvek Sándor* lelkész, soproni teológiai tanintézeti tanár = Haubner Máté, a dunántúli evang. szuperintendens emléke. Sopron, 1881. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest
13. „Egy beszélő kő” = Egyházi beszéd, melyet néhai főtiszt. Haubner Máté ev. szuperintendens s egykori n.-geresdi lelkész emléktáblájának felállítási ünnepélyén mondott Nagy-Geresden 1881. évi május hó 15-én *Tretyenszky Gyula* nagygeresdi evang. lelkész, ny. esperes. Sopron, 1881. Evangélikus Országos Múzeum, Budapest
14. *Selmeczi János*: Az igazság szent ügyéért = Evangélikus Élet, 1994. március 20.
15. A Soproni Berzsényi Dániel Gimnázium, volt evangélikus líceum nevezetes tanárai és diákjai. = A Soproni Líceum. Szerkesztette: Győrffy Sándor, Hunyadi Zoltán. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 301 p. (Az iskola 1991 óta ismét evangélikus gimnáziumként működik.)
16. *Sümeghy József*: Új serleg átadása a Deákkútnál = A Soproni Líceum. Szerkesztette: Győrffy Sándor, Hunyadi Zoltán. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986. 263–264. p.
17. A fekete gránit emléktáblán a következő felirat olvasható: „Haubner Máté. A Dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület szuperintendense születésének 100-adik évfordulója alkalmából kegyelete jeléül emelte szülővárosának gyülekezete 1894”

Légítámadások Veszprém ellen (1944. június 30–1945. március 23.)

VERESS D. CSABA

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ már a hatodik évébe fordult, amikor a Szövetséges Hatalmak vezetőinek teheráni konferenciáján (1943. november 28–december 1.) hozott határozatok értelmében 1944. április 3-án a MASAF (Mediterranean Allied Strategie Air Force = Földközi-tengeri Szövetséges Hadászati Légierő) Dél-Itáliában összpontosított légi kötelékei megkezdték a magyarországi hadászati fontosságú célpontok légi bombázását. A MASAF két fő részből állt: az amerikai 15. hadászati légi hadseregből, valamint az annak alárendelt brit 205. hadászati bombázócsoporthoz. Az előbbi nappali, az utóbbi éjszakai légítámadásokra volt felkészítve.

Mint az utóbb – az eseményekből – kiderült, Veszprém megye hadászati célpontjai ellen összesen csak három hadászati szintű légítámadás volt tervezve: kettő a Péti Nitrogénművek ellen (1944. június 14., július 14.), egy pedig a veszprém–jutasi magyar katonai repülőtér ellen (1944. július 8.).

*

AZ 1944. ÁPRILIS 3-ÁN kezdődő „angolszász” (amerikai és brit) légítámadásokat követően 1944. május 1-jétől a veszprém–jutasi katonai repülőtéren összpontosították a 101. honi vadászrepülő-osztály három vadászrepülő-századát, melyeknek feladata – a Bécs térségében összpontosított német 8. honi vadászrepülő-hadosztállyal együttműködésben – Magyarország légtérének védelme volt.

A magyar 101. honi vadászrepülő-osztály (pk.: belényesi Heppes Aladár rep. őrnagy) első harci bevetése 1944. május 24-én zajlott le az amerikai 15. stratégiai légi hadsereg kötelékei ellen, majd ezt követően folyamatosan részt vettek az amerikai kötelékek elleni elhárító harcokban.

Különösen heves légiharcok bontakoztak ki 1944. június 2-ától – amikor is az amerikaiak megindították „Frantic Joe” fedőnevű légi hadműveletüket. Ennek a légi hadműveletnek volt része az a nagyerejű légítámadás, amely 1944. június 30-án 09 óra körül érte Magyarországot. Miután a Balaton légterében zárt és réteges felhőzetbe kerültek az amerikai bombázókötelékek – és éppen emiatt a kísérő vadászrepülőgépek is eltévedtek! – a bombázógépek több helyen tervszerűtlenül és célzás nélkül szórták le bombaterhüket. Így történt, hogy az egyik amerikai bombázógép minden célzás és a bombák beélesztése nélkül – kilenc darab bombát dobott le Veszprémre. Ezek közül egy bomba robbant fel: telitalálat szétvetette a Benedek-hegy keleti oldalán húzódó Tobak utca 6. sz. lakóházat, illetve a robbanás további huszonöt lakóházat a környéken megrongált. Emberéletben veszteség nem volt. A többi nyolc bomba – részben a Benedek-hegy oldalába, a kálváriába, illetve a Séd völgyében lévő kertekbe csapódott be, de ezek nem robbantak fel. A fel nem robbant és mélyen a földbe fúródott bombákat elsősorban zsidó munkaszolgálatos katonákkal ástatták ki és hatástalanították.²

Ez a tervszerűtlen bombatámadás volt az első Veszprémet ért bombázás, amely csak anyagi károkat okozott, emberéletben veszteség nem történt.

Nyolc nappal később, 1944. július 8-án délelőtt az amerikai 15. hadászati légi hadsereg kötelékei váratlan támadással lesújtottak a Veszprém városától néhány kilométerre északra elterülő veszprém–jutasi magyar katonai repülőtérre. Ennek a napnak a délelőttjén az amerikai légi hadsereg Bécs–Münchendorf körzete ellen indított támadást. A támadásra

Légifelvétel Veszprémről (az 1960-as évek elején)

induló 55., 49., 5., 47. és 304. bombázószárny (wing) közül a 304. bombázó-wing elsődleges célpontja a münchenendorfi német katonai repülőtér volt. Másodlagos célpontként – többek között – az említett veszprém–jutasi magyar katonai repülőtér volt megjelölve. A német repülőtér ellen a 10 óra 48 perckor végrehajtott bombázás után a 456. és 459. bombázó csoportok délkeleti irányba fordultak a másodlagos célpontnak megjelölt veszprém–jutasi repülőtér ellen.

Ezekben a percekben – 10 óra 50 perckor – a m. kir. 101. honi vadászrepülőosztály mindhárom százada kitérőrepülésre kapott parancsot és riadóstarttal felszállt, majd északi irányba elrepült.

A tragédiát az váltotta ki, hogy a figyelőszolgálat csak azt jelezte, hogy a Bécs–Münchenendorfot bombázó amerikai kötelékek megkezdték visszarepülésüket. Ezért a repülőtéren még korábban elrendelt légiriadót lefújták, s a repülőtér földi személyzete visszaindult a légoltalmi óvhelyekről a repülőtérre. A figyelőszolgálat – ma sem tisztázott okok miatt! – ugyanakkor nem észlelte a főerőktől elváló 456. és 459. amerikai bombázócsoportokat. A két csoport élén a 456. amerikai bombázócsoport 33 db B–24 Liberátor négymotoros repülőgépe repült teljes bombaterheléssel. Mögötte repült a 459. amerikai bombázócsoport 33 db B–24 Liberátora, de ezek közül csak hat gépnek volt meg a bombarakománya. A két – egymás nyomában repülő – kötelék Magyarpolány felett 105 fokos fordulatot hajtott végre, s rárepültek a veszprém–jutasi repülőtérre. Amint a repülőtér északnyugati légterében – váratlanul – megjelent a két kötelék, a repülőtéren újra felbődültek a légvédelmi szirénák, példátlan zűrzavart váltva ki a repülőtérre éppen visszatérő katonák között. Az élén repülő 456. amerikai bombázócsoport vezérgépének bombázótisztje 11 óra 13 perckor oldotta ki az első bombákat, majd ezt követően az 5900–6100 méter magassá-

A jutas-újjpusztai Vellner család: Vellner Mihályné sz. Bán Margit (+1944. júl. 8.),
Vellner Margit, Vellner Erzsébet (+1944. júl. 8.) és Vellner Mihály erdész
(1940-ben készült felvétel)

Vellner Mihály és Vellner Margit mind a maguk, valamint az egész rokonság nevében fájdalomtól megtört szívvel, de Isten akaratában megnyugodva jelentik, hogy forrón szeretett feleség és édesanya, leány, testvér és rokon

Vellner Mihályné

sz. BÀN MARGIT

életének 36., boldog házasságának 19. évében,

Vellner Erzsébet

életének 17. évében

folyó hó 8-án ellenséges légitámadástól hősi halált haltak.

Drága halottaink hült tetemét folyó hó 10-én d. u. 1/4 5 órakor fogjuk a róm. kat. egyház szertartása szerint a felsővárosi temetőben nyugalomra helyezni.

Az engesztelő szentmise-áldozatot folyó hó 11-én reggel 8 órakor fogjuk a székesegyházban a Mindenhatóknak bemutatni.

Jutas-Ujjpuszta, 1944 július 9.

Örök világosság fényszedjék nekik!

*Vellner Mihály és Vellner Erzsébet temetése a felsővárosi (ma: dózsavárosi) temetőben
1944. július 10-én. (Baloldalt elől Vellner Mihály)*

gokban tagozódva repülő bombázószázadok gépei is oldottak. Két bombázógép 12–12 db bombát nem tudott kioldani, egy B–24 Liberator pedig a bombatárban rekedt 168 db bombát tovább vitte, s majd csak az Adriai-tenger felett dobta ki. Az amerikai adatok szerint 7236 db 20 fontos (9 kg-os) speciális repesztbombát dobtak le a repülőtérré. Az utolsó bombasorozat 11 óra 17 perckor hullott ki az egyik Liberatorból, miközben a két kötelék fokozatosan DK–D-i irányba fordult, hogy a Balaton DK–D-i légterében kezdje meg visszarepülését.

A porba-füstbe burkolódzó repülőtéren valóságos vérfürdő alakult ki. A lezúduló bombazápor robbanás- és repesztviharában 62 ember azonnal meghalt, 64 ember súlyosan megsebesült (akiknek jelentős része utólag ugyancsak meghalt), 63 személy pedig könnyebben sebesült meg. Számos polgári személy is meghalt. A repülőteret javító-építő munkások közül meghalt a veszprémi illetőségű Wittmann Gyula, Ángyán Mihály, Zíma Lajos, Merhala László, Flesszer József, Reichenauer Antal, Gubicza József, Reinfahrt Ottó; a közeli újpusztai erdészházban életét vesztette Wellner Mihályné (Bán Margit, 36 éves) és leánya, a 16 éves Wellner Erzsébet. Még Kádártán is voltak halálos áldozatok: életüket vesztették özvegy Kenessey Gáborné, Nagy Lajosné és Schmidt János.³

*

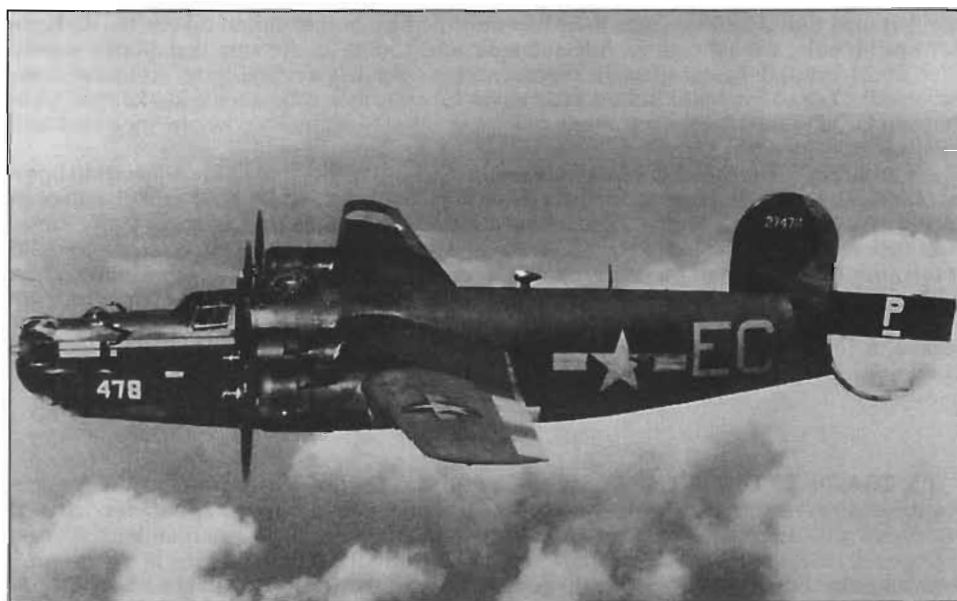
A TRAGIKUS EMLÉKŰ 1944. július 8-i amerikai légítámadást követően Veszprémet továbbra sem érte amerikai légítámadás, annak ellenére, hogy szinte naponta rendeltek el légiriadót a Balaton légterében megjelenő, gyülekező és felvonuló amerikai bombázó repülőgépek száza miatt. Azonban előre senki nem tudhatta, mikor csapnak le Veszprémre is az amerikai bombázók, s az állandó veszély miatt sürgették a személyi és a közös légoltalmi óvóhelyek építését. A Veszprémi Hírlap július 30-i számában közölték, hogy aki augusztus 15-ig nem épít házában légoltalmi óvóhelyet, polgármesteri utasításra szigorúan

megbűntetik! Ugyancsak a Veszprémi Hírlap 1944. augusztus 27-i számában olvasható, hogy októberre elkészül a Benedek-hegy alatt épülő nagy óvóhely, melynek átadása után azonnal megkezdik a Várhegy alatti óvóhely építését. Ennek egyik bejárata az Úrkút utcai Levente-otthon melletti ház udvarán, másik bejárata a Jókai utcai Peintler-vendéglőnél, harmadik bejárata pedig ugyancsak a Jókai utcában lévő Ruttner-ház udvarán épül ki.

*

1944. SZEPTEMBER–OKTÓBER hónapoktól a m. kir. 101. vadászrepülő-osztály (majd ezred) megszűnt honi vadászrepülő-ezred lenni, ugyanis a Magyarország keleti és délkeleti térségében támadó szovjet 2. Ukrán Front földi csapatai és harci repülő kötelékei ellen vetették be csatarepülőgépként az ezred erőit.

Ugyanakkor az amerikai 15. stratégiai légi hadsereg bombázórepülőgépei is legfeljebb csak mint – németországi célpontok felett – megsérült és támaszpontjaikra visszatérőben lévő gépként jelentek meg Veszprém felett a későbbiekben. A közeledő szovjet frontvonalak miatt az amerikaiak is csatarepülőgépekkel–vadászbombázókkal jelentek meg a Dunántúl légterében. A MASAF bevetette a XV. vadászrepülő-parancsnokság négy Mustang és három Lightning vadászrepülőgépből álló csoportját. Már 1944. október 12-én heves légi harc bontakozott ki a Balaton–Veszprém légterben a m. kir. 101. vadászrepülő-ezred kötelékei és az amerikai vadászbombázó kötelékek között. Az amerikaiak négy magyar vadászrepülőgépet lelőttek, amelyek közül Balogh Károly rep. főhadnagy a volt Épület-elemgyár közelében, Bélaváry Pál. rep. hadnagy pedig a Rátóti Nagymezőn zuhantak le és haltak hősi halált. Az amerikai Mustang–kötelékek egyidejűleg heves és pusztító gépágyútűzzel árasztották el a veszprém–jutasi magyar katonai repülőteret is.⁴ Két nappal később, 1944. október 14-én a déli órákban újabb erős amerikai vadászbombázó légitámadás érte Veszprém körzetét. A most támadó amerikai P-38 Lightning típusú kéttörzsű repülőgépek közül – a jelenlegi Bakony Művektől, az akkori Lőszergyártól délre tüzelőállásban lévő magyar 203/14. és 203/15. légvédelmi gépágyús ütegek két félszakasza (1–1 db

Amerikai B-24 Liberator bombázó repülőgép

Magyar felségjelű Messerschmitt Me-109 G vadászpilóta

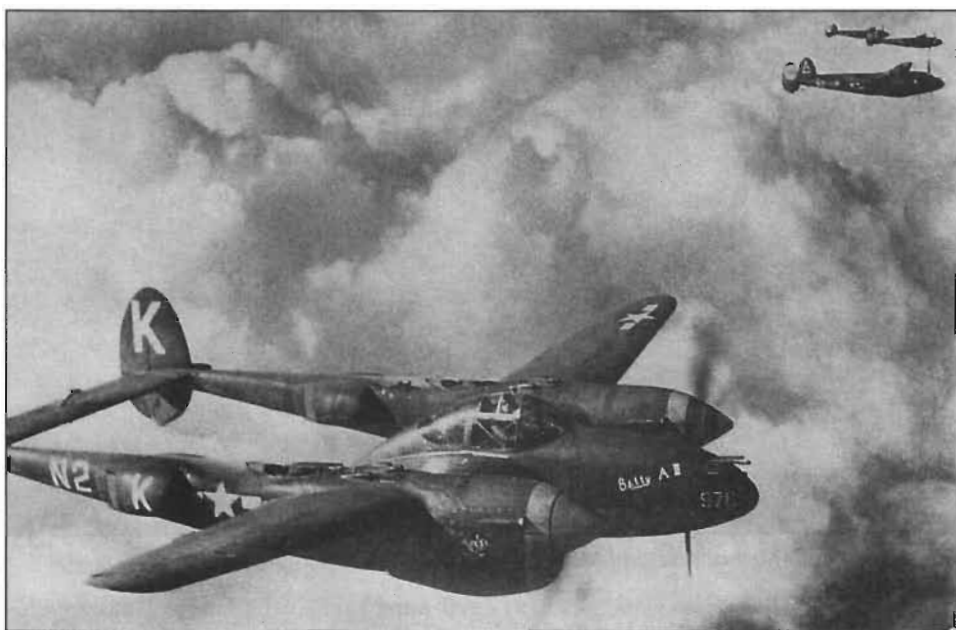
40 mm-es 35. M. Bostström gépágyúval) az egyik amerikai P-38 Lightning vadászpilótát lelőtte. Míg a találatokat kapott repülőgép a Csatárhegy oldalába vágódott és felrobant, az amerikai pilóta – Leo Alston főhadnagy, 27 éves, Eldorado, Arkansas – súlyos lábsérüléssel ejtőernyővel kiugrott és hadifogságba esett. A sebesült pilóta azonban 1944. november 28-án a veszprémi kórházban általános vérmérgezésben meghalt.

1944. november 5-én délután 14 óra körül újra amerikai P-51 Mustang vadászpilóták jelentek meg Veszprém légterében. A veszprém-jutasi repülőtéren állomásozó m. kir. 101/I. vadászpilóta-osztály felvette a harcot az amerikaikkal. Az egyik magyar Messerschmitt Me-109. G-6-os vadászpilóta találatokat kapott, majd égve zuhant le a Jutaspusztától DNY-ra emelkedő víztorony mellé. Pilótáját – Ditróy Dittmer Csaba rep. hadnagyot – súlyos sérülésekkel vitték a veszprémi kórházba, ahol még aznap este hősi halált halt. A Veszprém felett dúló légiharcnak polgári áldozata is volt: a lezúduló gépfegyver-sorozatok halálra sebeztek a Csalogány utca 11. sz. ház udvarán egy Balogh Sándor nevű 9 éves kisfiút.⁶ November 19-én a délelőtti-déli órákban újabb heves amerikai csatrepülőgép-támadássorozat érte a Veszprém körüli utakat. Többek között gépfegyvertámadás érte a 8. sz. főközlekedési út Veszprém–Márkó közti szakaszát is, ahol az amerikai vadászgépek több fogatot és gépkocsit kilőttek. Meghalt Füle Béla gépkocsivezető (46 éves, Pestszenterzsébet, Magyar u. 55.), valamint három német katona: Siegfried Hartung⁷ őrzetető (Lützerath, Mosel), Ernst Eichwein gépkocsivezető, Francisko Walter (24 éves).

Másnap, 1944. november 20-án az amerikai légítámadás megismétlődött, s tizenegy amerikai P-38 Lightning hajtott végre zuhanóbombázó támadást – a veszprém-jutasi katonai repülőtérrel néhány száz méterre lévő – Veszprém–Jutas vasúti pályaudvar ellen.⁸ A légítámadás részletei ismeretlenek.

*

11944. DECEMBER 6–7-ÉN a mohácsi hídfő felől támadó szovjet 4. gárdahadsereg csapatai – Veszprémtől átlagosan 25–30 km-re, Balatonakarattya–Csajág–Balatonfőkajár térségében – a német és magyar csapatok által védett Margit-vonal előtt elakadtak, s 1945. január 18-ig állásharcok alakultak ki. Annak ellenére, hogy Veszprém zsúfolva volt német

Amerikai P-38 Lightning vadászpilóta

és magyar hadtápalakulatokkal, a szovjet 17. légi hadsereg kötelékei csak 1944. december 14-én 08 óra 30 perc körül támadták meg Veszprémet. Egy szovjet vegyes csata- és vadászpilóta-kötelék kb. 150 db 5 kg-os repeszbombát szórt le a városon átvezető utakra. Bombatalálatok érték az Újtelepen a Szigethy József és Bíró Márton utcák kereszteződését, ahol három bomba robbant. Három kiskorú fiúgyermek meghalt: Csáth Béla (14 éves, Szigethy u. 9. sz.); Hodusz István (14 éves, Kádár u. 11.); Kovács Zoltán (19 éves, Enying); továbbá ekkor sérült meg Szabó Gyula honvéd (32 éves, Balatonudvari), aki a kórházban halt meg december 20-án. Egyidejűleg gépfegyver-sorozatok érték a belső sútállomás környékét és a volt káptalani jószágkormányozóság épületét.

December 19-én szovjet légitámadás érte a veszprém-jutasi repülőteret. A repülőter veszteségei ismeretlenek; Jutaspusztán egy polgári személy, Döbörhegyi János (47 éves) tüdőlővést kapott, s a veszprémi kórházban meghalt.¹⁰

December 23-án este 20 óra után a szovjet 262. éjszakai bombázórepülő-hadosztály kötelékei több hullámban bombázták Veszprém-külső pályaudvaron veszteglő német katonai szerelvényeket. Egy repülőbenzinnel teli tartálykocsit találatok érték és azt felgyújtották. Az égő szerelvény oltására a német katonai tűzoltóosztagon kívül a veszprémi Hatósági Légórtalmi Szervezet tűzoltóosztaga is kivonult, s az égő tartálykocsikat sikerült eloltani.

Néhány órával később, 1944. december 24-re virradó éjszaka és hajnalon a szovjet 262. éjszakai bombázórepülő-gadosztály kötelékei több egymást követő hullámban bombázták a Veszprémen átvezető hadifontosságú útvonalakat. December 24-én 02 óra 45 perckor hallatszott az első három bomba detonációja, melyet aztán mind sűrűbben követték a robbanások. A város fölé egyesével repülő szovjet – egymotoros és duplaszárnyú – PO-2-es típusú vegyes feladatú repülőgépek kettesével dobták le bombáikat a városra. A 02 óra 45 perctől 4 óra 45 percig tartó mintegy kétórás légitámadás során kb. 25 db 50 kg-os rombolóbombát dobtak le a szovjet PO-2-es típusú repülőgépek. A ledobott bombák

közül öt bomba nem robbant fel. Bombatalálatok érték a Károly-templomnál lévő útcso-
mópontot; a Plosser-sétányt (ma: Erzsébet sétányt), a múzeum környékét, a Kórház utcát
és a városi kórházat. A kórház irodaépületét, valamint a délnyugati pavilonban lévő férfi-
sebészetet és szülészeti osztályt olyan súlyos találatok érték, hogy azokat a belgyógyászat
alatti pincébe és az ún. „alagútba” kellett költöztetni.

A december 24-én a 02 óra 45 perc és 04 óra 45 perc közti szovjet támadás során táma-
dás érte a 74. sz. műút vonalát is: találatok érték a Pázmándy, Ács és Kádár utcákat, vala-
mint a Szél utcát. Bombatalálatok érték a Kádár utca 15. és 9. sz. házakat, továbbá a Szél
utca 15. sz. lakóházat, ahol három polgári személy – Kelemen Lajosné 32 éves asszony és
27 hónapos kisfia: Kelemen Lajos, valamint a meghalt anya édesanyja: Heizler Jánosné 52
éves személy – a beomló épület alatt életét veszítette. Több bombatalálat érte a 8. sz. főköz-
lekedési útnak a városon átmenő szakaszát: bombák robbantak a városháza és a vele
szemben lévő Korona Szálló udvarán, a Színházkertben, a volt mozi előtti úttesten, az An-
golkisasszonyok kápolnája előtti úttesten és a rendház udvarán. A bombázás során két né-
met és két magyar katona is meghalt. Ezeknek adatai ismeretlenek.¹¹

*

AZ 1944. DECEMBER 20-ÁN – a „Margit”-vonal áttörésére és Budapest nyugati irá-
nyú bekerítésére – megindított szovjet támadás feltartóztatására 1945. január 1-jétől egy-
mászt követő – Konrad-I., Konrad-II. és Konrad-III. fedőnevű – német ellentámadások
egyik hadműveleti bázisa Veszprém volt. Az esti és éjszakai órákban támadó szovjet PO-
2-es bombázó repülőgépek egyik fő célpontja a Szent István-völgyhíd volt. Január 2-án 19
órakor a támadó szovjet repülőgépek a viadukt helyett a Harmat utcára szórták bombái-
kat. A Harmat utca 5. sz. lakóház telitalálatot kapott, ahol életét veszítette Lőrincz Antal 56
éves személy és gyermekei: Lőrinc Ilona 8 éves és Julianna 5 éves gyermekek. Két magyar
katona – Kispál Elek és Bojtor József honvédek – ugyancsak ekkor szenvedtek el halálos
sérüléseket. Számos bombatalálat érte ugyanekkor a református templom melletti diako-
nisszák házába települt német katonai rádióközpontot is, ahol ugyancsak meghalt több
német katona.¹²

Az említett – 1945. január 1–26. közti – időszakban természetesen jóval több szovjet éj-
szakai légítámadás érte Veszprémet. Miután a város légiriadó-naplójának ez a része meg-
semmisült, csak azokról a támadásokról van tudomásunk, melynek halálos áldozatai vol-
tak.

A fent említett német ellentámadásokat követő – 1945. január 26. és február 13. között
végbement – szovjet ellentámadás légi harctevékenysége, s ezen belül a Veszprémet ért
szovjet légítámadások ugyancsak ismeretlenek.

*

A SZOVJET 3. UKRÁN FRONT támadó hadseregei 1945. február 13-tól védelembe
mentek át – többek között – az akkori Veszprém megye K–DK-i határvonalánál, a Diny-
nyés–Balatonvilágos vonalon.

Ettől az időtől – 1945. február 14-től – kezdve hiánytalanul ismert „Veszprém város légi-
riadó naplója”, melyet Nagy István – a Veszprém város üzemi légoltalmi parancsnokhe-
lyettese – vezetett.¹³

A 3. Ukrán Front ún. „balatonai védelmi hadműveletének” időszakában – 1945. február
14. és március 15. között – a 17. szovjet légi hadsereg kötelékei folyamatosan bombázták a
6. német és a 3. magyar hadsereg egyik fontos hadtáp központját képező Veszprémet, il-
letve a városon átvezető hadifontosságú útvonalakat.

Az 1945. február 14-én este lezajlott szovjet PO-2-es típusú repülőgépekkel végrehajtott
támadás során az Ádám Iván (volt Fürst Sándor) utcában az 1. és a 3/b. sz. lakóházakat
érte bombatalálat; a sarkon lévő orvosi rendelő udvarán egy bomba a lépcsőfeljáróban be-
fulladt. Több bomba robbant a közeli Szent Imre téren is. Emberveszteség nem volt.

Az Óváros tér 1. sz. ház 1945-ben

A másnap – február 15-én 18 óra 20 perckor – lezajlott PO-2-es légitámadáskor a Balaton utca körzetében robbant néhány bomba. Csak kisebb anyagi károk – ablakbetörések – voltak.

Február 16-án 14 óra 19 perc és 14 óra 35 perc között – mintegy húsz szovjet kétmotoros PE-2-es típusú bombázógép hajtott végre légitámadást Veszprém ellen. A Szentkirályszabadja felől közeledő bombázó repülőgépek a városi villanytelepre és az attól DK-re elterülő vásártérre szórták bombáikat. A legtöbb – öt – bomba a Csomai István-féle házra és köré csapódott. A házban – annak ellenére, hogy az egyik bomba a tetőszerkezetben robbant és az egész előszoba beszakadt – emberveszteség nem volt. A háztól É-ra lévő cselédház telitalálatot kapott, s az ott meghúzódó seregélyesi menekültek közül Szabó Istvánné 39 éves és Magdolna nevű 8 éves gyermeke, valamint Papp Imréné 35 éves és 9 éves István, 6 éves Erzsébet nevű gyermekei, továbbá Horváth Istvánné 24 éves és 10 éves István nevű gyermeke – meghaltak. Mivel a Csomai-ház és a cselédház között német katonai gépko-

csik vesztegeltek, 3–4 német katona is életét veszítette. Személyük ismeretlen. A légítámadásnál a vasútvonal túloldalán is robbantak bombák: Albrecht J. postatiszt házának eleje telitalálatot kapott, de az előszobában tartózkodó lakók közül senkinek semmi baja nem történt. Az elhúzódbó bombasorozatok vége a Balaton utca 1. sz. körül csapódott be, de csak épületkárok keletkeztek. Az esti órákban – 19 óra 35 körül – újabb szórványos bombázás érte a várost: egy-két PO–2-es repülőgép dobott le bombákat; a Horthy István utcában (a mai Budapest úti Gyógyszertári Központnál) lévő Weiss-háznál Bakos István csendőr szakaszvezetőt halálos sérülés érte.

A szovjet PO–2-es repülőgépek – egy-egy átrepülő – bombázógép a február 17-re forduló hajnalon is támadott. *Február 17-én* 00 óra 30 perckor újra a Horthy István utca 3. sz. ház kapott bombatalálatokat. Meghaltak: Kóródy Mária 37 éves, Veres Hajnalka 13 éves és Veres Gyula 7 éves gyermekek. Bomba robbant a Malom utcai Szigethy-féle házban is: egy honvédet és feleségét a szomszéd Jády Ferenc ásta ki a romok alól. A szovjet repülőtémadásokat jelző ún. kisriadók egész délelőtt és délben tartottak a városban. Délután 14 óra körül a város felett légiharc bontakozott ki német és szovjet harci repülőgépek között. Egy találatokat kapott német vadászrepülőgép ÉK–DNY-i irányba, égvé lezuhant a mai József Attila utca 27–29. sz. ház telkére. A német pilóta ejtőernyővel sikeresen földet ért a volt ipartelepi vasútállomás mögötti Parapatics-féle ház közelében. Az esti órákban – 19 óra 30 perc után, majd 22 órát követően – újra megjelentek a szovjet PO–2-es repülőgépek a város felett. Feltehetően ekkor érte telitalálat az alsóvárosi temetőben Eötvös Károly kriptáját, mely a sírt teljesen megsemmisítette. Ugyanekkor kapott kb. hat bombatalálatot a csopaki és a balatonalmádi út villájában – a jelenlegi KPM-székház helyén álló – Zuschmann-vendéglő, ahol a beszállásolt magyar katonák közül sokan megsebesültek.

Február 18-án (vasárnap) – bár összesen hét esetben rendeltek el légiriadót a városban –, légítámadás nem történt. Másnap, *február 19-én is* – hat ízben elrendelt légiriadó után! – 18 óra 44 perc és 19 óra 26 perc között jelentek meg a város felett szovjet PO–2-es repülőgé-

A Petőfi Színház és környéke 1945-ben

pek. Az akkori Menhely (ma: Gyermekórház) kertjében kettő, a közeli alsóvárosi temető feljárójánál szintén kettő bomba robbant.

Február 20-án szinte egész nap légiriadó volt a városban. Már délelőtt 09 óra 38 perckor légiharc bontakozott ki a város felett két szovjet repülőgéppel. Bombázásokra azonban csak az esti órákban került sor. Este 19 órakor, majd 19 óra 40 perc és 20 óra 28 perc között robbantak bombák a Horthy Miklós (ma: dr. Bruszniai) utcában a Hamburger-féle házban, illetve a Honvéd utcában (ma: Egyetem utca). Késő éjszaka – 23 óra 27 perc után – bombák robbantak a Rózsa u. 33. ház előtt, a László utcában, valamint a Komakúti laktnya épületében (a mai SZTK helyén). Emberveszteségek nem voltak.

A legsúlyosabb szovjet bombázások egyikére *február 21-én* került sor. Már délelőtt, 09 óra 58 perckor szovjet csatarepülőgépek támadták a volt belső vasútállomást. A volt szénraktárnál robbanó bombák Horváth József 38 éves miklósház-pusztai (szabadság-pusztai) személyt megölték. 11 óra 43 perctől szovjet vadászrepülőgép-kötelékek jelentek meg a város és a repülőtér légtérében. Távozásuk után 20 perccel – 13 óra 12 perckor – ÉK-i irányból kétmotoros szovjet Boston bombázórepülőgépek jelentek meg, s súlyos csapást mértek a városon átvezető 8. sz. főközlekedési útra. Valóságos szőnyegbombázás érte a VTC-sportpálya körüli kislakásokat, a Cserhát városrészt, a Bolgár Mihály és a Thököly Imre utcákat, illetve a városháza, a Korona Szálloda és a Petőfi Színház körzetét. Súlyosak voltak az emberveszteségek: Czuczai Gyula 36 éves, Szakács József 69 éves, Horányi Gyula 9 éves, Juhász Gyuláné Luppán Teréz 37 éves, özvegy Légrádi Mihályné Németh Margit 21 éves, Bándi Anna 23 éves, Knolmayer János 40 éves, Vitányi Borbála 35 éves, dr. Fraknoi Henrikné 31 éves, özvegy Rádóczy Józsefné 69 éves, Király Ferencné 49 éves, Szcsinauszky Józsefné 45 éves, Bodri Péter 45 éves, Gergő Ferenc honvéd meghaltak. Súlyos veszteségek érték a Korona Szállodában a 3. német pán céloshadosztály kötözőhelyét: ismeretlen számú német katona vesztette itt életét. A sebesültek száma is igen nagy volt. A várost ért legnagyobb légitámadás után az esti órákban – 19 óra és 20 óra 43 perc között a város felett újra megjelentek a szovjet PO–2-es repülőgépek és bombákat dobtak le elsősorban a déli órákban súlyos károkat szenvedett Cserhát városrészre.

Február 22-én viszonylagos nyugalom volt (csak 22 óra 41 perckor dobott le néhány bombát egy szovjet PO–2-es gép a Palotai útra, a jelenlegi VASÉRT körzetébe), *február 23. és 24-én* pedig teljes légi nyugalom honolt a városban. A nyugalom oka a borult idő és légtér volt, mely a támadásokat lehetetlenné tette.

Február 25-re az időjárás kiderült – s bár Veszprémben a nap folyamán tizenötször rendeltek el légiriadót –, légitámadás nem történt. Hasonlóan – számos légiriadó ellenére – nem volt jelentős légitámadás *február 26. és 27-én*. *Február 27-én* 03 óra 13 perc után ugyan megjelent a város felett egy szovjet PO–2-es repülőgép és bombákat dobott le. Veszteségek azonban nem voltak. *Február 28-án* a nap folyamán újra hét ízben rendeltek el légiriadót, de csak éjfél körül jelentek meg a város felett PO–2-es repülőgépek: 4–5 db bomba robbant a Jutasi úton (Csomai építómester lakása körül), amely primér villanyvezeték szakadást idézett elő. Ugyancsak kb. 7 db bomba robbant a Malom utcában, a Völgykúti utcában; bomba robbant az Angely-féle ház körül (a mai óvoda hátsó udvarában) és a ház előtt; a Fölköly-háznál becsapódó bomba azonban befulladt.

Március 1-jén tíz esetben rendeltek el légiriadót a városban. A déli órákban amerikai kötélekek jelentek meg a város légtérében, nyomukban a 8. német honi vadászrepülő-hadosztály üldöző vadászrepülőgépeivel. 13 óra 50 perc körül légiharc bontakozott ki Veszprém felett. Egy találatokat kapott német vadászrepülőgép a Csererdőben, egy amerikai vadászrepülőgép pedig Hajmáskér irányában zuhant le. Délután 14 óra 30 perc körül pedig egy füstölő B–24 Liberator négymotoros bombázó repült ÉK–DNY-i irányba, miközben a Kenyeri repülőtérrel felszálló magyar 101/II. vadászrepülőosztály vadászgépei támadták és lőtték. (A bombázó a Balaton déli partján zuhant le.)

Miután 1945 február második felében a legmagasabb német katonai parancsnokság a Dunántúlra vezényelte a 6. SS pán céloshadserget – hogy az hajtson végre ellentámadást

A Zuschmann-vendéglő 1945-ben

Dinnyés–Balatonvilágos szélességben és Dunaföldvár főirányba –, rohamosan megélenkült a légi harctevékenység Veszprém légtérében is.

Március 2-án – nyolc légiriadó ellenére – Veszprém légtérében eseménytelenül telt el a nap. Március 3-án tizenhétszer volt Veszprémben légiriadó, de csak 05 óra után jelent meg a város felett egy szovjet PO-2-es bombázógép. A Szilfa utcában csapódott be 3 db bomba, melyből egy nem robbant fel. 08 óra 34 perc és 09 óra 30 perc között a város felett légi harc alakult ki két szovjet repülőgéppel, kölcsönösen eredmény nélkül. A jutás-veszprémi repülőtérről a magyar 101/I. vadászrepülő-osztály bevetést nem hajtott végre. 15 óra 06 perctől 48 percig három szovjet vadászrepülőgép jelent meg a Szent István-völgyhíd légtérében. Több bomba csapódott be a Davidikum kertjébe és kisebb anyagi károkat okozott az épületen, melyben a m. kir. 7. honvéd tábori kórház belgyógyászati részlege működött. Bombák robbantak a közeli Fejesvölgyben is, de a viaduktot sérülés nem érte. A késő esti órákban, 21 óra 23 perc és 23 óra 39 perc között háromszor jelentek meg a város felett szovjet PO-2-es repülőgépek, de csak 23 óra 09 perc után dobott le az egyik gép 4 db bombát, melyek a kislakások, a belső vasútállomás, az Arany János utca és a Jutasi út közti körzetben robbantak.

Annak ellenére, hogy március 4-én hét, március 5-én öt és március 6-án hat esetben rendelkeztek el légiriadót Veszprémben, légítámadás a várost nem érte.

*

1945. MÁRCIUS 6-ÁN hajnalban téliesen borús, havas időjárási viszonyok között megkezdődött a német 6. SS páncélos és a 6. összefegyvernemi hadseregek „Frühlingserwachen” („Tavaszi Ébredés”) fedőnevű ellentámadása, melynek főcsapásmérő erői a Velenicei-tó (Dinnyés) és a Balaton (Balatonvilágos) közötti szélességben támadtak. Annak ellenére, hogy Veszprém továbbra is a német erők egyik fontos hadművelleti és hadtápbázisa

Az Óváros tér 1945. március 17-én

volt, jelentősebb szovjet légitámadások a várost nem érték. *Március 6-án* hat, *március 7-én* nyolc ízben fújtak légiriadót Veszprémben, azonban légitámadás nem volt. *Március 8-án* is csak szórványos támadások zajlottak le. A nap folyamán öt ízben elrendelt légiriadó ellenére csak 03 óra 09 perckor jelent meg a város felett egy szovjet PO-2-es repülőgép és a Jutasi utat bombázta. A becsapódó 4 db bomba közül három érte a Szófia utcában lévő dr. Frick Andor-féle házat, valamint a Jutasi úton négy német katonai autót. Egy bomba csapódott be a Szent Margit-templom DK-i kápolnájába, de a bomba nem robbant fel. 10 óra 47 perc és 15 óra 35 perc között a Komáromot támadó amerikai 15. stratégiai légi hadsereg számos köteléke repült el a város légterében, de légitámadást ezek nem hajtottak végre. Az esti órákban – 18 óra 47 perctől 19 óra 59 perc között – újra szovjet PO-2-es repülőgépek jelentek meg Veszprém felett: több bomba robbant a temetőhegyi vásártér körül, valamint a Szigethy utcában. *Március 9-én* tíz, *10-én* pedig három ízben rendeltek el Veszprémben légiriadót, de légitámadás a város ellen nem történt. *Március 11-én* is tizenegyszer fújtak légiriadót a városban, de csak 18 óra 33 perc és 19 óra 02 perc között jelentek meg szovjet PO-2-es repülőgépek a város felett (amikor ráadásul légiriadót sem fújtak a szirénák!). A repülőgépek a villanytelep környékét bombázták: 18 óra 32 perckor a villanytelep gépházának K-i sarkától kb. 12 m-re egy 100 kg-os bomba, a Csomai István-féle béreslakástól É-ra 6–8 m-re egy 50 kg-os, illetve ettől ÉNy-ra a szántóföldön ugyancsak egy 50

kg-os bomba robbant. A negyedik 50 kg-os bomba pedig a Tulipán utcában, a Szedmár J.-féle házat találta telibe. Az épületkárokon kívül embervesztés nem volt.

Március 12-én – négy légiriadó ellenére – légítámadás nem történt. *Március 13-án* hat ízben rendeltek el légiriadót a városban, de csak 20 óra 12 és 43 percek között jelentek meg szovjet bombázó repülőgépek Veszprém felett. A város déli-délnyugati része felett kb. 9 db világítóbombát (ún. Sztálin-gyertyát) dobtak le, majd elsősorban Veszprém belvárosát bombázták. Bombák robbantak a főispáni lak előtt, illetve az ott álló Erzsébet királyné szobor körül. Itt – a téren álló – német katonai gépkocsik közül több kigyulladt. Bombák robbantak a Gizella tér 7. sz. házban is, ahol meghalt Jáubel Béla 48 éves és Zak József 37 éves személy. Bombák érték az Úrkút utcai Levente-otthont, illetve az Úrkút u. 1. sz. lakóházat, ahol Rigó Györgyné 79 éves asszony vesztette életét. *Március 14-én* tizennégy alkalommal fújtak légiriadót Veszprémben. Délután (14 óra után) ellenséges repülőgép kötelékek jelentek meg a város légterében, de bombázásra csak 19 óra 01 perc és 20 óra 10 perc között került sor. A kötelékben közeledő szovjet éjszakai bombázók erős támadást hajtottak végre a városon átvezető 8. sz. főközlekedési út ellen. Súlyos károk érték a belső vasút-állomás körzetét, a Cserhát utcát, a Szigethy utcát, illetve a Miatyánk utcát. Számos haláleset történt: Irényi József 39 éves (Kőkép utca), özvegy Scheier Lajosné 83 éves és Scheier Mihály 52 éves (Aranyoskút u. 3. sz.), Koltai János banktisztviselő 40 éves (Völgykút u. 6. sz.), Szédelmayer Lászlóné Kampós Mária 47 éves és Szédelmayer László 60 éves (Szent István u. 54. sz.), Somlai Ferenc 11 éves (Miatyánk u. 20. sz.). *Március 15-én* hatszor rendeltek el a városban légiriadót, de csak este, 18 óra 49 perc és 19 óra 48 perc között jelentek meg a szovjet 262. éjszakai bombázórepülőgép-hadosztály kötelékei Veszprém felett. Számos világítóbomba vakító fénye mellett 19 óra és 19 óra 55 perc között újra, elsősorban a belvároson át vezető hadifontosságú útvonalakat bombázták. Bombák csapódtak be a Gi-

A református templom és környéke az Óváros tér felől

zella téren, illetve a Várban. A Piarista Gimnázium udvarán német katonai gépkocsik égtek lángolva, égtek az ott telepített német híradós egységek kábelkötegei; bombatalálatot kapott a szemben lévő Aggypapok háza (a kisszeminarium), a bíróság épületének nyugati tetőzete, ahol a nagyterem tetőzete beomlott. Bombák robbantak a Vár nyugati magaslatai alatt húzódó Jókai utcában: a 17. sz. ház romjai alatt életét veszttette Kaufmann Mihály 61 éves borbélymester. E légítámadás alatt a meggyespusztai bekötőútnál halt meg Láng Rudolf 39 éves személy.

*

AZ 1945. MÁRCIUS 15-ÉN elakadt német „Frühlingserwachen” fedőnevű ellentámadást már másnap a 2. és 3. Ukrán Frontok bécsi támadó hadműveletének megindítása követte.

Március 16-án az eddiekhez hasonlóan hét alkalommal rendeltek el Veszprémben légiriadót, de csak 18 óra 42 perc és 19 óra 50 perc között érte a várost – 9 db világítóbomba fény mellett – szovjet légítámadás. Bombatalálatok érték a Kádártai utat, majd a Szent István utcát, az Aranyos-völgyet és a gróf Apponyi utcát. Két főnyi halálos áldozata volt a támadásnak: Tráger László 31 éves (Hársfa u. 41. sz. alatti lakos) a Kádártai úton halt meg; Reinfahrt Ferenc 72 éves cipész pedig Szent István u. 57. sz. alatti házában veszttette életét.

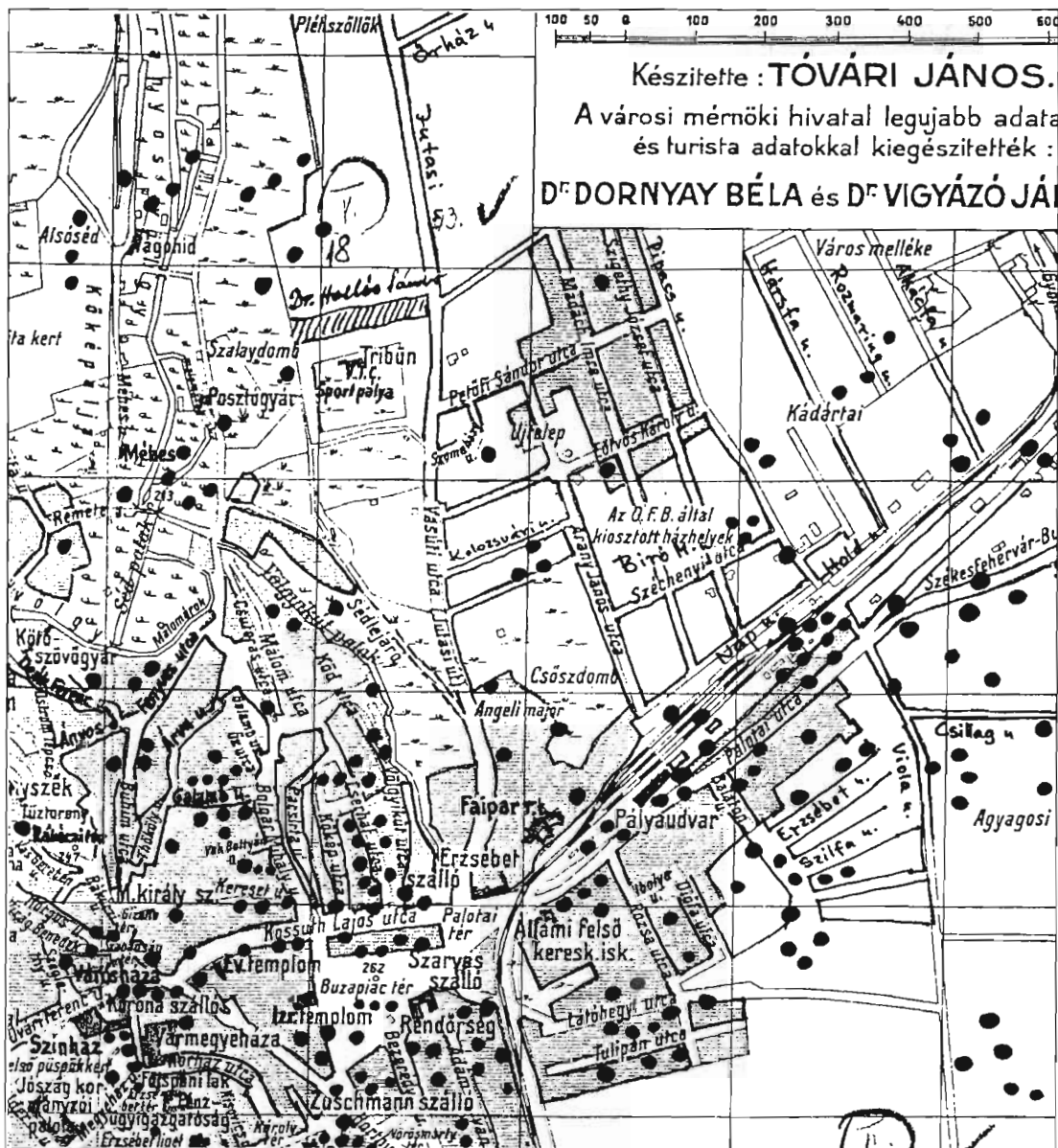
Március 17-én – öt légiriadó ellenére – légítámadás a várost nem érte. Hasonló volt a helyzet *március 18-án*, amikor tizenhat légiriadó dacára légítámadás nem volt. *Március 19-én* tizenhátszer volt légiriadó a nap folyamán, de csak szórványos bombázások voltak. 01 óra 05 és 30 perc között egy szovjet PO-2-es repülőgép a belső vasútállomásra dobott bombákat. 15 óra 40 perc és 58 perc között feltehetően németországi célpontok bombázásakor megsérült 12 db amerikai B-24 Liberator négymotoros bombázó repülőgép repülte át Veszprém légtérét ÉNy-DK-i irányba. Szovjet légítámadásokra megint csak este került sor. 19 óra 25 perctől 20 óra 19 percig szovjet éjszakai bombázókötélékek húztak el a város felett és újra erős bombatámadást hajtottak végre a belvároson át vezető hadi fontosságú útvonalak ellen, melyeken éjjel-nappal folyt a német csapatok visszavonulása nyugat felé. Különösen súlyos károk érték a fontos útsomópontot képező Anna teret, ahol bombatalálatok érték az irgalmasrendi apácák elemi iskoláját, a közeli Bokrossy Jenő-félet házat. Bombák robbantak – közöttük nehéz rombolóbombák, sőt légiaknák – a Nádor-telep utcáiban, a Honvéd (ma: Egyetem) utcában, a Cserhát városrészben, a Kertalia utcában és a villanytelep körzetében. Három polgári személy halt meg: özvegy Fonyódi Istvánné 34 éves (Cserhát u. 18.), özvegy Vadászi Ambrusné 74 éves (Sziklay u. 8.) és Károlyi István 35 éves (Kertalja u. 1. sz.).

Március 20-án – kilenc légiriadó ellenére – a várost légítámadás nem érte. *Március 21-én* kora hajnalban azonban támadtak a szovjet PO-2-es repülőgépek: 02 óra 16 perckor szétbombázták a villanytelepet. A nap folyamán tizenhárom légiriadó volt a városban, de csak délután, 15 óra 30 perctől zúdult a városra légítámadás. A 8. sz. főközlekedési út városon átmenő szakasza és annak környete ellen végrehajtott bombázás súlyos emberveszteségekkel járt: Brazsil Gyula 68 éves és vitéz Kürthy László 49 éves (a Horthy Miklós u. 32. és 28. sz. ház előtt), Csajtai Mária 25 éves és Csajtai Antal (Balaton u. 4. sz.), Incze Antal ny. polgármester 74 éves (Jókai u. 9. sz.), Minovics István 47 éves (Galamb u. 4. sz.), Frankó Antal 58 éves (Rezeda u. 14. sz.), Nagy Lajos 48 éves (vasútállomásnál), Kopácsi Anna 37 éves (kórháznál), Sipos Antal 74 éves (Acs u. 6. sz.), Békefi István 51 éves (Papvásár u. 7. sz.), özvegy Lányi Gyuláné 69 éves (Kígyó u. 1. sz.), Sipos Dezső 64 éves (Csomai téglagyár), Pilcsik Istvánné 49 éves (Árva u. 1. sz.). A veszprémi illetékességű áldozatokon kívül számos, főleg székesfehérvári menekült is életét veszttette. A délutáni bombatámadást követően 18 óra 23 perc és 21 óra 19 perc között ismét megjelentek Veszprém felett a szovjet éjszakai bombázórepülő-kötélékek. Újra erős bombázást hajtottak végre elsősorban a viadukt ellen. Összebombázták a völgyhid alatt lévő városi vízmű épületeit, s ekkor érte szovjet repülőbomba-találat a viadukt kis ívének keleti hídpályáját, amely kb. 40 méteres

szakaszon leroskadt. Miután a viadukt így járhatatlanná vált, a német katonai parancsnokság eltekintett a nagy ív felrobbantásától.

Március 22-én a támadó szovjet csapatok – a 37. gárda lövész- és a 9. gárda harcoksi-hadtestek erői – már közvetlenül a Veszprémet körkörösén övező védőállások előtt álltak, melyet a 3. német páncélos hadosztály csapatai tartottak megszállva. A nap folyamán légitámadás a város ellen nem zajlott le. Légiriadót azonban két ízben – 02 óra után, valamint

A bombabecsapódások helye a város ÉK-i negyedében

16 óra 15 perctől – elrendeltek. Másnap, március 23-án már a kora reggeli óráktól megindult a harc Veszprémért. A harcok közepette 10 óra 26 és 43 perc között a városban újra (és egyúttal utoljára) légiriadót rendeltek el az egyre nagyobb erőkkel támadó szovjet csatarepülőgépek miatt. 14 órától kezdve a 3. német páncélosadosztály csapatai megkezdték a város kiürítését, melynek nyomában az első lépcsőben támadó 98. szovjet gárda lövészadosztály megkezdte benyomulását Veszprémbe.¹⁴

*

VESZPRÉM a harcok után, de méginkább a korábbi – összesen 85 légitámadás miatt – rettenetes képet mutatott. A város lakóházainak 75,5%-a megsérült. Összehasonlításul megemlíthető, hogy a megye összes lakóházainak csak 25%-a sérült meg!

A város 2910 lakóháza közül mindössze 850 maradt épen és sértetlenül. Ugyanakkor 2060 lakóház különböző mértékű sérülést szenvedett el: 50%-on felüli sérülést 162, 50–25%-os sérülést 156, 25%-on aluli sérülést pedig 1743 lakóház kapott. A városi vízművet 100%-os, a villanytelepet 100%-os, a kórházat 50%-os, a Korona Szállodát 50%-os, a Várban lévő Piarista Gimnáziumot 50%-os, a közvágóhidat 40%-os, a városházát 40%-os, a völgyhidat 30%-os és a vármegyeházát 30%-os károk érték.¹⁵

A város lakossága 72 főt veszített halottakban; természetesen az embervesztés a városban összetorlódott menekültek és katonaság veszteségei miatt jóval tragikusabb képet mutatott. A második világháború során Veszprémben harci cselekmények miatt – helybeliek, vidékiek, katonák – összesen 565-en haltak meg, illetve ennyien vannak beanyakönyvezve, ami csak töredékét jelenti a tényleges veszteségeknek.

JEGYZETEK

1. *Pataky Iván–Rozsos László–Sárhidai Gyula*: Légi háború Magyarország felett. Második kötet. Zrínyi Kiadó. É.n. 75. p.
2. *Veress D. Csaba*: Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a második világháborúban. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 15. Veszprém, 1980. 188. p.
3. *Pataky Iván–Rozsos László–Sárhidai Gyula*: i.m. 122–123.; *Rozsos László*: 1944. július 8., szombat. A veszprémi repülőtér második tragikus napja. In: *Napló*, 1991. július 8. sz.; *Veress D. Csaba*: Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak... i.m. 189. p. Veszprémi és kádártai anyakönyvi hivatalok halotti anyakönyvei.
4. *Veress D. Csaba*: Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak... i.m. 194. p.
5. Veszprémi anyakönyvi hivatal halotti anyakönyvei: 1944/565. fsz.
6. Uo. 1944/333. fsz.
7. Uo. 1944. november 19.
8. *Veress D. Csaba*: A m. kir. 101/3. honi vadászpilóta-század története. 1944. május 1–1945. május 16. Hadtörténelmi Közlemények. 1989/3. szám. 363. p.
9. Veszprémi anyakönyvi hivatal, halotti anyakönyv: 1944. december 14.
10. Uo. 1944. december 19.
11. „Veszprémvármegye” 1944. december 19. sz.; Veszprém Megyei Kórház Archivuma: Veszprém megyei város közkórháza 1944–1945. évi működéséről szóló jelentés; Veszprémi anyakönyvi hivatal halotti anyakönyve: 1946/271. fsz.
12. Veszprémi anyakönyvi hivatal halotti anyakönyve.
13. Sajnos, a napló első része ismeretlen körülmények között elveszett, s hiánytalanul csak az 1945. február 14–március 23. közti rész maradt meg. (*Ifjú Nagy István* tulajdonában, Veszprém, Ördögárok u. 3/C.) A naplóról pontos másolat van a Szerző tulajdonában.
14. „Veszprém város légiriadó naplójának” 1945. február 14–március 23. közti adatai alapján; Veszprémi anyakönyvi hivatal halotti anyakönyvének adatai.
15. Veszprémi Megyei Levéltár: Polgármesteri iratok: 1945/4389. sz. i., 5841/1945. sz. i.

Reformátusok Veszprémben

VAJNA LAJOS

„... nem vagyunk a meghátrálás emberei, hogy elveszünk, hanem a hitéi, hogy életet nyerjünk.”

(Zsidók 10:39)

A GYÜLEKEZET helyi jelenlétére utaló első adat *Batsay István* veszprémi prédikátor 1570. március 21-én *Battyány Boldizsárnak* küldött levele.

Pathai István dunántúli püspök s veszprémi lelkész 1614-ben kezdte el az anyakönyvet vezetni, melyből már egy virágzó gyülekezet képe rajzolódik ki. Az egyházszervezet kialakulásának feltételezett időpontja 1560. A reformáció térhódításában komoly szerepet játszottak a végvári vitézek. A veszprémi várórság az 1570-es években reformátussá lett. Később ez az arány megváltozott, általában kivételt jelentett a mindenkori főkapitány, illetve az idegen zsoldos csapat.

A reformátusok a XVII. század elején iskolát, templomot, paplakot építettek a külső várbán. Bővebb adattal csak a templomépítésre vonatkozóan rendelkezünk. A történészek egy része úgy véli, hogy már a XVI. században elkészült enyingi Török Bálint pártfogásával a reformátusok első temploma, s 1627-ben kezdték építeni a helyőrség templomát, mely *Körtvélyesi István* veszprémi várkapitány akadékoskodása miatt csak 1629-ben készült el. A templomépítés befejezése után nyugalmasabb idők következtek, melyek a református egyházközség életének kivirágzását hozták. Ezekben az időkben évente több mint száz gyermeket kereszteltek. A békés évtizedek után kemény próbatétel következik a veszprémi református hívekre. 1674-ben a Wesselényi-féle összeesküvés ürügyén Pozsonyba, törvényszék elé idézik *Bátorkeszi István* veszprémi prédikátort, és mivel hite és vallása mellett rendíthetetlenül megállott, mindjárt börtönbe vetették, majd egy évi kínztatás után a nápolyi gályákra rabszolgaként eladták. Egyike volt azon hét hitvallóknak és vértanúknak, kiket Nápolyból Szicíliába vittek a franciák elleni csatába, ahonnan csak öten tértek vissza életben.

A török kiűzetésével (1696) Veszprém végvár jellege megszűnt s ezzel együtt szabad vallásgyakorlati joga is. A gyülekezet előjárói hiába hivatkoztak alkotmányos jogaikra, ismét megindul a reformátusok elleni hajsza. *Hodosi Sámuel* veszprémi lelkészt 1702-ben az esztergomi börtönbe zárják. Egy év múlva királyi kegyelemmel szabadul, de a további üldöztetés miatt 1710-ben kénytelen végleg megválni Veszprémtől. A katolikus Volkra püspöknek sikerült királyi parancsot kieszközölni, mely 1716. november 14-én elrendelte a veszprémi reformátusok vallásszabadságának megszüntetését. Így fizet a király a végvári vitézeknek. A királyi parancs 1716. december 14-én Veszprém vármegye kisgyűlésében tárgyalatván nyilvánosságra hozott. E szerint a veszprémi reformátusok paplakukat, templomukat és iskoláikat tartoznak a római katolikus püspöknek átadni. Az istentiszteletet többé megtartani nem szabad. A lelkész és tanító bárhová elmehetnek, de ha hivatalaikról önként lemondanak, mint világi hivatalnokok megmaradhatnak a városban. Az iskolába járó gyerekeket szélnek eresztették s mindezt 15 napon belül kellett végrehajtani.

Kezdődik ismét az instanciázás. Hiába... A hitéért is meghalni kész *Hosszúfalusi Márton* veszprémi lelkész fájdalmasan hallgatta a gyászba borult szegény eklézsia siralmas panaszt. A kihirdetett parancsolat ellenére másnap istentiszteletet tartott. Az Apostolok cselekedeteiről írott könyv 21. részének 13. versét vette fel alapigeként: „Mit múltetek sirván és az én szívemet kesergetvén, mert én nemcsak megkötötteni, hanem meghalni is kész vagyok Jeru-

Vajna Lajos református lelkész

zsálemben a Jézus Krisztus nevéért.” Ezzel még nem elégedett meg, mintha előre tudta volna, hogy nem hirdetheti többé a Krisztus evangéliumát Veszprémben, még aznap délben újra prédikált a 74. Zsoltár 22. verse alapján: „Kelj fel, ó Isten, és védd a te ügyedet...”

Az 1717. év első napjától 65 esztendő a néma szenvedések, a mély gyász és fájdalom ideje, amikor is tilos a protestánsok számára a városban a vallásgyakorlat.

Jellemző az állapotokra a következő allegorikus vers, mely jelképekben a szomorú jelent panaszolja. „A veszprémi várat egyvalaki lerajzolván, 1760 táján ezen verseket írta alája:

E vár, melyet itt látsz Veszprém híres vára
 Rakatott egy magas kőszikla hátára
 Szolgált magyar népnek régen nagy hasznára
 Míg kezét vethette kard-markolatjára
 Van a természetnek itten minden java
 Búza terem, bort szűrt a Szent Mihály hava,
 Nem messze van tőle a Balaton tava,
 Csak a kár, nem hallik a Gerlice Szava.
 Hallatott vala régen közepén e várnak
 Míg folytak napjai a kellemes nyárnak,
 El kellett bújdosni innét e madárnak,
 S mármost a helyére vármegyére járnak,
 Oh Isten vidd el már a szomorú telet,
 Múljon el a zápor, bocsáss déli szelet,
 Derüljön fel itt is az áldott kikelet,
 S adj még e Madárnak e várban is Helet.”

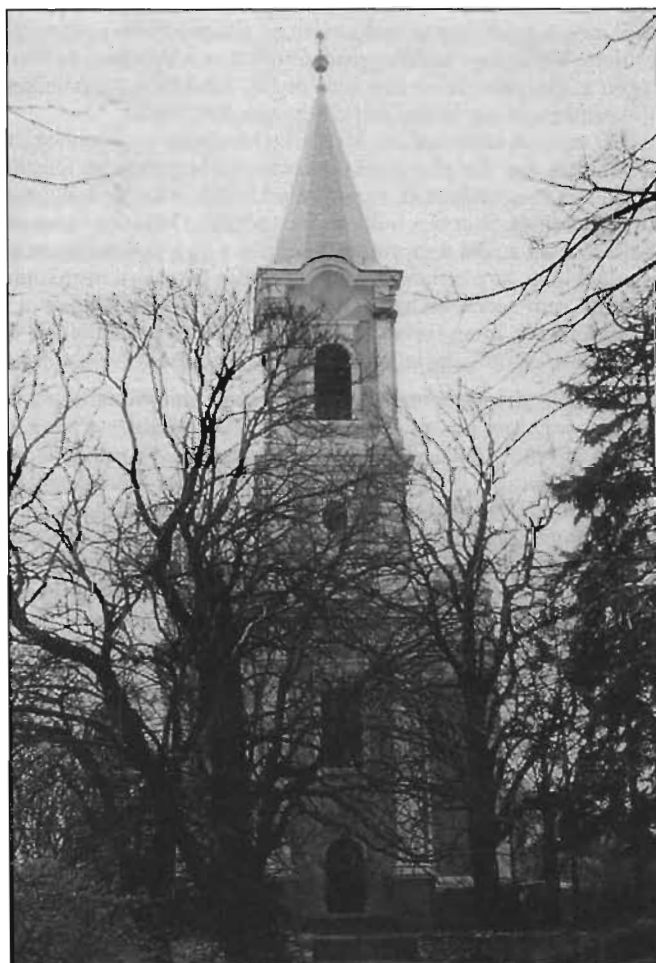
Az áldott kikeletre még várni kellett. Őseink vártak, de nem tétlenül. Templomba nem járhattak imádni az Istent, templommá változott hát minden ház. Iskolájuk nem volt, tanító lett minden szüle és térdeire vette kicsiny gyermekét, megtanítá az Isten dolgaira. Amit az egyház nem teljesíthetett, a családi kör igyekezett pótolni.

II. József trónralépésével a dolgok új rendje kezdődik. 1781. október 29-i türelmi parancsa megállapítja: *„Mivel úgy vagyunk meggyőződve, hogy minden kényszerítés, mely az emberek lelkiismeretén elkövetetik, igen ártalmas dolog, míg az államra igen hasznos, ezen türelmet, minden örökös országainkban bizonyos törvényekkel megszilárdítani elhatározott akarunkunk.”*

A kiadott nyílt parancs a protestánsok évszázados jogfosztottságát szüntette meg.

Két református atyafi, *Pázmándy Sámuel* és *Roboz Mihály* templom, pap és iskolaház részére telket ajándékozott a Jeruzsálem-hegyen az eklézsiának, ahol 1784-ben felépült a templom. *„Könnyhullatással szórtuk a magot s most boldog aratás a jutalom Istenünkről.”*

A veszprémi református templom

Ezután már békeességben építhette a Veszprémi Református Egyházközség iskoláját, tanítói lakását s templomának tornyát. Elkészülnek a harangok s 1826-ban egy díszes orgona. Így épült fel ismét a hit és tudomány hajléka sok küzdés, fáradság és kitartás mellett, s épült ezután is folyvást, hogy mint hegyen épített város messze világítson újabb évszázadokon hirdetvén annak dicsőségét, aki a sötétségből az Ő csodálatos világosságára hívott el minket.

Gyülekezetünk XIX. századi története még feldolgozásra vár. A folytatás mindenképpen méltó az ősök példájához. A XX. század a belmissziói mozgalmak hatására is a gyülekezeti élet megújulását hozza. Már 1897-ben felépült az új fiú- s leányiskola. Külön egylet alakul a leányiskola segítésére, hogy egyrészt a működés feltételeit biztosítsa, másrészt egyetlen leány se kényszerüljön a tanulás lehetőségéről lemondani. *Dr. Misley Sándorné* vezetésével megkezdí működését a vasárnapi iskola. Megalapítják a paróchiális és iskolai könyvtárat. 1907. november 17-én a veszprémi református nők létrehozzák a „karácsonyi vásárbazárt”, mely jövedelmének 20%-át az egyháznak, 10%-át a külmiszióra, a többit belmisszióra adja. Munkájukra országszerte felfigyelnek és miniszteri elismerést kapnak.

1910-ben alakul meg a gyülekezeti énekkar, majd a Keresztyén Leányegylet és a Konfirmált Ifjak Egyesülete. 1923-ban a presbitérium létrehozza a Belmissziói Bizottságot. A harmincas évek végén a lelkipásztor mellett már önálló hitoktató, segédlelkész, diakonissza dolgozik a gyülekezetben az egyházfin és pedagógusokon kívül.

A gyülekezet XX. századi történetének kiemelkedő eseménye, mely egyházunk közéleti felelősségét is jelzi, a Bakony–Balatonvidéki Református Népfőiskola létesítése. A veszprémi gyülekezet 1935-ben megválasztott, Amerikából hazatért kiváló lelkipásztora nagy erőbetétessel kezdi működését. Szervez, lelkesít, mozgósítja a lelki, szellemi és anyagi erőket. Építkeznek. 1935-től 1939-ig az ősi templomot felújítják s új, a mai napig modernnek mondható, emeletes épületekben kap otthont a gyülekezet, az iskola s a munkatársak, fizetett alkalmazottak. Még fel sem szentelik az új épületeket, 1939. február 5-én a lelkipásztor javaslatot tesz a népfőiskola megszervezésére s a működés feltételeinek biztosítására. A presbitérium megértéssel támogatja lelkipásztora elképzeléseit. A népfőiskola célja:

„A keresztyén közösség és példaadás eszközeivel olyan művelt, tevékeny magyar paraszt-embereket nevelni, akik tisztában vannak helyzetükkal és feladataikkal, s akiknek az élő keresztyén-ség az erőt is megadja ezeknek a feladatoknak a megoldásához.” „A népfőiskola pedig legyen nemcsak a mélyebb hitű s műveltebb, hanem életrevalóbb s a mi időnk kívánalmainak megfelelően felfegyverzett új magyar társadalom iskolája és kirepítő fészke. Miért vonakodik a mi falusi ifjúságunk egy része attól az igazi függetlenségtől és szabadságtól, mit a helyes mezőgazdálkodás nyújt. Vissza a falvakba, vissza az Isten szabad ege alatti legősibb és legemberibb munkatérre! Ez lesz igazi magyar református ifjúsági munka, egy lelkiekben és anyagiakban erős magyar nemzet és egyházfenntartó nemzedék megteremtése!” Máig megszívlelendő gondolat.

Anyagi nehézségek miatt csak 1940. január első napjaiban nyithatta meg kapuit a népfőiskola a főként dunántúli, tizenhetedik életévüket betöltött, tanulni vágyó református parasztleányek előtt.

Móricz Zsigmond őri jelen volt a népfőiskola I. (fiú-) évfolyamának a záróvizsgáján. Lelkesedése lenyűgöző:

„Végighallgattam a záróvizsgát s záróünnepélyt: az embernek az örömtől elszorul a szíve, hogy ilyen szép és nagy dolog is lehetséges.

Magam is faluról kerültem elő, folyton azt néztem, hogy ezek a fiatal növendékek az én időmben még lobogós ingben-gatyában jártak, árvalányhaggal, vagy darutollal a pörge kalap mellett. Rán-cosszárú csizmájuk volt és rézfokos a kezben. Nem lehetett velük semmiről sem beszélni, csak szűk életük kis eseményeiről, egy sem volt kint a faluból, de az apáik sem, hacsak a katonaságot nem számítjuk s a vásárokat, ahová minden gazdának el kell járnia.

Most ezek a fiatal fiúk külsőre olyanok, mintha egyetemi hallgatók volnának. Ruhájuk, viselkedésük, magatartásuk s az a hangnem, ahogy beszélnek.”

„Az embernek eláll a lélegzete. Oly finom, annyira választékos, annyira a legnemesebb kultúra értelmében kitűnő kifejezéseket használnak s oly tisztában vannak helyzetükkel és az egész társadalmi réteg sorsával és állapotával, hogy állandóan az a gondolat motoszkál a hallgatóban, hogy itt már egy olyan nemzedék lép az élre, mely öt év múlva, tíz év múlva mindenre képes.”

„Magyarország az a ritka hely, ahol száz évvel ezelőtt a földesurak önként adták meg a felszabadítást a jobbágyi kasztnak. Most pedig az történik, hogy a kormányzat adja a földműves és szegény és elnyomottságban tepsedő parasztfjúság kezébe a szabad tudást, s szabad gondolatot és szabad szót.

A nép tanulni akar, de nem a tudományokra való kíváncsiságból, hanem azért, hogy megtanulja, hogy javíthat a sorsán.”

Amikor az utolsó tanfolyam hallgatói 1948. március 8-án hazamentek, sem a vezetők, sem a hallgatók nem gondoltak arra, hogy több népfőiskolai tanfolyam ezt nem követi. 1948 nyarán az ország minden népfőiskoláját, népi kollégiumait, sok-sok egyesületét, mozgalmát betiltotta a Rákosi-féle vezetés. Ez azonban még nem volt elég. Az új hatalom valláspolitikájának megfelelően – nem kell a halakat bántani, csak a vizet kell leengedni –, elvették a hitoktatólelkész, diakonissza, kántor, egyházi szolgálati lakását s az iskolát. S a dolgok oly szerencsétlenül alakultak, hogy a háromszorosára növekedett városban ma mindezeket nélkülözve kellene az új lehetőségnek és elvárásoknak megfelelnünk.

A Veszprémi Református Egyházközség életének kiemelkedő eseménye volt az 1994. március 5–6-án tartott generális vizitáció, melyen a gyülekezet öt évre visszamenően adott számot dolgairól. Befejezésül az ott elhangzott jelentésből emelek ki részleteket, hogy ha csak vázlatosan is, ismertessem a mai helyzetet és a gyülekezetünkben megújuló életet.

Gyülekezetünkben az elmúlt öt évben 213 keresztlő volt, 167-en konfirmáltak, 96 pár kérte megkötött házasságára Isten áldását templomunkban. 242 testvérünk ment el a minden élők útján. Fenntartó tagjainak a száma 650. Lassan növekvő tendenciát mutat. Ezek, több, mint 50%-a évi jövedelmének 1%-át adja önkéntes adományként az egyházi szolgálat támogatására. Isten iránti hálával tapasztaljuk az inflációt meghaladó mértékű növekedését áldozatuknak.

Gyülekezeti életünk központi eseménye a gyülekezeti istentisztelet, melynek központjában az Ige van. Ez az esemény folytatódik presbiteri bibliaórákon, gyülekezeti bibliaórákon, gyermek istentiszteleteken, különböző ifjúsági csoportokban, valójában minden igazi találkozásban és kapcsolatban. Évente visszatérő alkalmak az egyetemes imahét, melyet immár egyre elmélyülő örömmel és reménységgel nemcsak evangélikus, hanem római katolikus testvéreinkkel is együtt tartjuk s az evangélizáció.

1990. április 24-én hangzik el a templomi szöszékről a felhívás: „Adjuk vissza a cserkészetet a gyermekeinknek!” Ma a gályarab prédikátor, *Bátorkeszi István* nevét felvett cserkészcsapat 52 tagot számlál. Folyamatosan gyarapodnak, szép, mozgalmas életet élnek, táboroznak, imádkoznak és dolgoznak.

Még ebben az évben iskolabizottságot alakítottunk és körültekintő szervezéssel, önkormányzati vezetőkkel, iskolaigazgatóval tárgyalva, jó békekességben egyértelműre jutva 1991 őszén a Kossuth Lajos Általános Iskola protestáns tagozata egy első osztállyal, felmenő rendszerben megkezdte működését.

Az evangélikus és református egyházközség létrehozta a Protestáns Iskoláért Alapítványt, mely a protestáns iskola kiépítését és magas színvonalú működtetését hivatott szolgálni.

A protestáns tagozat nevelői létrehozzák a Protestáns Pedagógiai Műhelyt, mely az önképzés és más iskolában tanító pedagógusokkal való találkozás alkalmait szervezi.

A protestáns tagozat az idén már három osztállyal működik. A hitoktatás az órarendbe illeszkedik s osztályonként heti két órában folyik. A gyülekezeti székházban 10 csoportban, heti két-két órában van hitoktatás.

1992. november 4-én tartottuk az első bibliaórát az egyetemen.

1993. január 10-én a virágzó és gyümölcsöző múlttal megáldott Református Nőszövetség új életre támadt.

Közben megalakul a KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) Csemete csoportja veszprémi és környékbeli tagokkal.

176 erdélyi menekültnek nyújthattunk anyagi és lelki támogatást, segíthettünk munkát, lakást találni, beilleszkedni. Bekapcsolódtunk a vajdaságiakat segítő akcióba. Rendszeres a kapcsolatunk a visszakapott pápai kollégiummal s a szeretetintézményekkel.

A bizonyságok fellege vesz körül minket. Megtartó Urunk szeretetét láthatjuk gyülekezetünk életének eseményeiben is. Benne tükröződik hitvalló ősök, börtönt, gályarabságot szenvedett prédikátorok, világító életű kortársak hűsége, hite s a mi Urunk Jézusnak belső ellentmondásai és külső ellenségei ellenében is megőrző kegyelme.

JEGYZET

1. *Thury Etele*: A Veszprémi Református Egyház története Bp. 1893.
2. *Kóhegyi Mihály*: A veszprémi templom elfoglalása, 1716.
3. Kelet Népe, 1940. április 15.
4. A Veszprémi Református Egyházközség Presbitériumának jegyzőkönyvei.

KISEBB TANULMÁNYOK

A harmadik Gizella Napok eseményei, 1994

EBBEN AZ ÉVBEN május 6. és 18. között került megrendezésre a már hagyományosnak nevezhető kulturális-tudományos fesztivál, amelynek városunk polgárai mellett ezúttal ismét külföldiek is részesei lehettek. „A Gizella Napok rövidke történetében 1994 egyúttal a változás és a továbblépés lehetőségét is megadja, még ha kicsiny léptékben is. A szervezők úgy tervezik, hogy megtartják ugyan a városi művészegyüttesek bemutatkozásának lehetőségét, de tágabb teret nyitnak a hazai és a nemzetközi rendezvényeknek. Mondhatjuk: Veszprém átadó és befogadó város. Bár hajdani városkapuját elpusztította az ellen és az idő, s jelképes kapu – a város mai polgárságá-

nak műveltsége és annak színvonala – elvárja a legjobb és legigényesebb produkciók veszprémi jelenlétét” – írta *Dióssy László* polgármester a programfüzet bevezetőjében.

Európa nemzeti kultúráinak találkozóhelye lett Veszprém, amely testvérvárosai, s a tudományokban az évezredes magyar történelem hordozójaként számontartott múltja kutatása révén egyik régióközpontja a hagyományteremtésnek. A különböző művészetek és tudományágak mind szélesebb körének megjelenése a Gizella Napokon azt bizonyítja, megszépítő jelenlétük fontos közvetítő az integrálódó nemzetek közössége és a helyi polgárok egymásra találásában.

A fesztivált az Óváros téren erre az alkalomra készült archaizáló környezetben, az egykori városkaput stilizáló oszlopok között (a történeti hűség kedvéért megjegyezve: igen csak hűvös, borult, szeles időben) *Praznovszky Mihály*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója méltatta. Beszédében a Gizella Napok eddigi rövid, de máris hagyományt teremtő, a kultúrát, a tudományt ápoló szerepéről szólt, s megemlítette, hogy Veszprém nemcsak értéket ad, hanem azokat befogadó város is: a jó szívvel érkezőket, a múltjának értékeire, jelenének szépségeire figyelőket örömmel várja. Nem magyarázni, hanem művelni kell a csodát – adta meg a programját az idei rendezvénysorozatnak, amelyen ezúttal is számos testvérvárosunk képviseltette magát. Így az Erdélyből, Észtországból, Dániából, Finnországból, Németországból és Belgiumból érkezett népes politikai és művészeti küldöttségek is meghallgathatták *Dióssy László* polgármester köszöntőjét és a kitüntetetteket üdvözlő szavait. Ekkor vehette át a város önkormányzatának közgyűlése által odaitélt *Gizella-díjat Kovács József*, a Veszprém Táncegyüttes művészeti vezetője, *Szöllősi Mihály* apátkanonok és *Zágon Sándor* néptáncoktató.

A tudományos programok sorában kiemelkedő volt a Petőfi Színház és az egyetem ekkor még leendő színházstudományi tanszéke köré szerveződő szakemberek mind markánsabb tevékenységének hatása. A Történelem, mítosz, folklór a színpadi művészetben című, a Petőfi Színházban tartott háromnapos konferencián színpadi szerzők, rendezők, kritikusok és a színházlátogató közönség együtt vitatkozhattak a mai színházművészet éré-

Dióssy László polgármester a Gizella-díjasokkal
(Kovács József, Zágon Sándor, Szöllösi Mihály)

nyeiről, törekvéseiről és a jövőbeli teendőkről. Ezt az eszmecserét segítették azok az előadások, amelyeken a dráma három őselemének, a mítosznak, a folklórnak és a történelem szerepéről tartottak *Szigethy Gábor* irodalomtörténész (a mítoszciklóról), *Novák Ferenc* koreográfus (a folklóról) és *Bécsy Tamás* színháztörténész, író, aki időközben a Veszprémi Egyetem színháztudományi tanszékének vezetője lett (a történelem színházi jelenlétéről). *Nánai István* kritikus az ez alkalommal bemutatott három darabot (*Várkonyi-Béres-Krámer: Rock Odüsszeia; Sütő-Rossa: Vigyorgó búbánat; Kovách-Asztalos: Gizella*) értékelte.

Veszprém múltja egy-egy időszakát kronologikusan rendben feltáró, elemző és értékelő történettudományi felolvasó ülést ezúttal a Tudomány és művészet Veszprémben a 13–15. században címmel tartották meg. Dióssy László megnyitójában fontosnak tartotta azokat a kutatási eredményeket, amelyek egy későbbi, átfogó várostörténeti monográfia részeként hangzanak el. Ehhez a város vezetése biztatást, erkölcsi támogatást éppúgy ad, mint lehetőséget ezek publikálására, mert a jövő csak a múltra alapozva építhető tovább – s ezzel hangulatilag is megalapozta a sikeres tanácskozást.

A Városházán – viszonylag szűkkörű hallgatóság előtt – elhangzott előadások (*Balassa László: A veszprémi vár építéstörténete; Gedai István: Pénzforgalom a középkori Veszprémben; Szendrei Janka: A Veszprémi Pontificale dallamai; Rainer Pál: A veszprémi püspökök 13–16. századi pecsétjei; Solymosi László: Hitélet, vallásos élet. Az 1515. évi egyházmegegyei zsinat; Erdő Péter: Egyházi jogélet a középkori Veszprémben a Nágocsi Gáspár-féle kódex tükrében; Ritoókéné Szalay Ágnes: Humanista veszprémi főpapok; Tölgyesi József: Iskoláztatás Veszprémben a középkorban.*) után *V. Fodor Zsuzsa* mutatta be az ülés résztvevőinek és a sajtó munkatársainak az 1993. évi felolvasó ülés tanulmányait a Veszprém kora középkori emlékei címmel összefoglaló kötetet.

Anyanyelv és nemzettudat címmel *Balogh Ferencné* megnyitójával került megrendezésre az a konferencia, amelyet a közelmúltban elhunyt *Lőrincze Lajos* emlékezetére tartottak három neves nyelvész közreműködésével. *Grétsy László* megyénk három iskolateremtő nyelvésze, *Simonyi Zsigmond*, *Nagy József Béla* és *Lőrincze Lajos* életműkasságával, *Deme László* saját életének epizódját is felhasználva a Szózat tartalmi-nyelvi kérdéseivel, *Wacha Imre* pedig *Kossuth Lajos* szónoki szerepével foglalkozott.

*A várostörténeti témájú felolvasóülés megnyitója
(dr. Solymosi László, V. dr. Fodor Zsuzsa, Dióssy László)*

Kép a balácai kulturális programból

A kegyelet az irodalmi életben címmel rendezték meg az egyetemen azt a konferenciát, amelyet a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, az MTA Irodalomtudományi Intézete és az egyetem szervezett. A tudományos műhelymunka intenzitását jelezte, hogy több, mint húsz kutató vállalt előadást, köztük *Botka Ferenc*, *Kabdebó Lóránt*, *Kerényi Ferenc*, *Mezei Mária*, *Praznovszky Mihály*, *Szajbély Mihály*. Néhány előadáscím a hosszú sorból: A Déry-hagyaték és a kegyelet; A kegyelet lélektanához; Emlékkönyv-irodalom a reformkorban; Szabó Lőrinc emlékezete; A Keszthelyi Helikon ünnepélyek; A beolvasztott kegyelet; Csokonai koszorúja.)

Háromnapos nemzetközi tudományos tanácskozás keretében ünnepelték meg a római kor kutatói, a helyi és külföldi muzeológusok, érdeklődők a balácai római villa tízéves jubileumát. A zenei és sportprogramokkal gazdagított előadásorozatot Dióssy László, valamint a megyei közgyűlés elnöke, Zongor Gábor köszöntője után a Baláca-program vezetője nyitotta meg. Az előadók a balácai villa vagy e kor történetéhez, párhuzamaihoz kapcsolódva foglalták össze saját kutatási eredményeiket. Ez az esemény azt jelzi: Veszprém egyik európai központja lett a római korral foglalkozó kutatók szakmai szemléinek.

A kiállítás-látogatók gazdag kínálattal találkozhattak. A bemutatók sorát Szendi József érsek nyitotta meg Corpusok és Pieták címmel. A Szent Mihály Bazilika altemplomában rendezett tárlat Somogyi József szobrászművész szakrális alkotásainak legjobbjaikat vonultatta fel. A kiállított művek szakmai-esztétikai kvalitásairól Aba-Novák Judit művészettörténész szólt a nagyszámú jelenlévőknek, akik között ott volt Tempfli József nagyváradi megyéspüspök is.

Ugyancsak szakrális jellegű műalkotásokat mutatott be Udvardi Erzsébet festőművész és ezekhez társultak a több, mint egy évtizede elhunyt Eschenbach Jenő szobrai és kerámiai. Az alkotókat és alkotásaikat Szendi József méltatta.

M. Nagy József fafaragó szobrász egyéni tárlattal mutatkozott be a Petőfi Színház előcsarnokában. Ugyancsak önálló kiállítás fogadta a látogatókat a Mestermű Galériában, ahol Bujtor Károly festőművész munkásságáról Gerzson Pál festőművész mondott szuggesztív erejű értékelést.

Ritkán látható kiállításnak adott otthont a Városi Művelődési Központ. A Beke G. László vezetésével négy év óta működő ikonfestő műhely tagjainak táblaképeit László Péter művészettörténész ajánlotta az e művészet értői és az érdeklődők figyelmébe.

A Művészetek Házában rendezte meg a Veszprémi Művész Céh tavaszi tárlatát. A harminchét alkotó több, mint száz alkotását Zongor Gábor méltatta. Ekkor tizenegy művész kapott *nívódíjat*, többek között Udvardi Erzsébet, Vágfalvi Ottó, Kó Pál, Györgydeák György, Szekeres Károly és Mészáros Imre.

A két sepsiszentgyörgyi művész, Albert Levente festő, grafikus és Varga Mihály szobrász közös bemutatóját Gopcsa Katalin művészettörténész nyitotta meg a Kisgalériában. A két alkotó és alkotásaik a testvérvárosi kapcsolat eredményeként lehettek jelen.

A színházbarátok számára hét napon át tartott a különböző műfajú színpadi művek bemutatása. A már hagyományosan színre állított Gizella, valamint O'Neill Utazás az éjszakában, Sütő András (Vigyorgó bűbábat), Josef és Karel Capek (A végzetes szerelem játéka)

Hangverseny az érseki palota előtt

darabjai, *Karinthy Ferenc* és *Kovács Attila* musicalje (Az emberke tragédiája), valamint az önálló estek (*Hegyeshalmi László*: *Ady-est*; *Balázs Ágnes–Tóth Gáspár András*: *Psyché megidézése*; *Kakuts Katalin*: *Árva élet*) bemutatói egyaránt sikert arattak. Különleges élményt jelentettek a *Rock Odüsszeia* című táncopera és a *Veszprémi Táncműhely* előadása (Salome – József és testvérei).

A zenei rendezvények sorában szinte valamennyi műfaj szerepet kapott. Városunk kórusai, vonós és fúvós, valamint kamarazenekei és szolistái mellett a vidéki német nemzetiségi zene- és énekkarok műsora, a budapesti Tabán Férfikar előadása, a Jazz-hétvége és a Dixi-fesztivál programjai jelentettek különlegességet. E bemutatók zárásaként a Dohnányi Ernő Zeneművészeti Szakközépiskola Pünkösdi koncertjének dallamai hangzottak fel a Szent Mihály Bazilikában.

A Városi Művelődési Központban Praznovszky Mihály volt a házigazdája négy veszprémi költő, *Géczy János*, *Pethő László*, *Széki Patka László* és *Vaderna József* estjének. Néhány versük elhangzása után hasznos beszélgetés alakult ki, amely során az alkotók és a költészet számos problémája került megvitatásra. Szó esett irodalmi életünk változásainak kisebb-nagyobb jeleiről is.

Gazdag kulturális programból választhattak a népművészet különböző területeit kedvelők. A diákok számára irodalmi és művészeti, helytörténeti pályázatok, vetélkedő, gálaműsor, bábelőadás, katolikus ifjúsági találkozó adtak lehetőséget az élményszerzésre. Ezúttal is látható volt a városról 1938-ban készült film, s bemutatkozott a Veszprémi Egyetem. Évadnyitót tartott a Gizella Múzeum, s városunk polgárai részt vehettek katolikus szentmiséken.

*

A Gizella Napok főrendezője a Városi Művelődési Központ volt. Rendezőként részt vettek a programsorozat szervezésében és megtartásában városunk művelődési intézményei, több tudományos intézmény és szervezet (például az egyetem, az akadémiai bizottság, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozata, a Laczkó Dezső Múzeum), iskoláink közül pedig a Dohnányi Ernő Zeneművészeti Szakközépiskola vállalt nagy szerepet.

Társrendezőként mind több országos intézmény és szervezet csatlakozik a fesztiválhoz. Ebben az évben a Nemzetközi Színházi Intézet Magyar Központja, az MTA Irodalomtudományi és a Nyelvtudományi Intézete, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Rock Színház és hagyományosan Veszprém megye Önkormányzata voltak a támogatók.

*

Az eseménysorozatra négy önálló kiadvány jelent meg, s ez újabb hagyomány kezdetét jelentheti. Ha a sokszínű kulturális programok mellett az eddigieknél több tudományos testület, szervezet időzíti konferenciáját erre az időpontra, kiadványaik Veszprém szellemi kultúrájának, a város tudományosközpont-jellegének erősítését is szolgálhatják. Ez növelhetné a Gizella Napok országos sajtónyilvánosságát.

A helyi és a megyei sajtó számos írásban foglalkozott a különböző eseményekkel, s közöttük nem egy mérlegelő, értékelő jellegű is található.

TÖLGYESI JÓZSEF

SAJTÓPUBLIKÁCIÓK

a) Önálló kiadványok

1. Gizella Napok 1994 Veszprém. Emléklapok és programajánlat. Szerk.: *Praznovszky Mihály*. 58 p.
2. Veszprém kora középkori emlékei. (Felolvasóülések az Árpád-korból.) Szerk.: *V. dr. Fodor Zsuzsa*. Veszprém, 1994. 132 p. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5.)

3. *Gutheil Jenő*: Veszprém, Szent Imre városa. Veszprém, 1930. 41 p. (Reprint kiadás. Kiadó: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1994.)
4. Veszprémi Művész Céh. Szerk. *Géczi János*. Kiadó: Veszprém Megyei Művészeti Céh. Veszprém, 1994. Szt.lapok.

b) Cikkek, tudósítások

1. Gizella Napok. Idén harmadszor = Veszprémi Hét, április 22. 28. p.
2. Történelem, mitológia, folklór. Tudományos fesztivál = Napló, május 3. 12. p.
3. Miért? = Veszprémi Hét, május 6. 3. p. (Interjú Dióssy Lászlóval)
4. A Gizella Napok programja = Veszprémi Hét, május 6. 16–17. p.
5. *Horváth Éva*: „Műveld a csodát...” Gizella-napok kezdődtek Veszprémbe = Napló, május 7. 1. p.
6. *Toldi Éva*: Gondolatok – fában. M. Nagy József kiállítása = Napló, május 7. 3. p.
7. Nívódíjat kaptak a legjobbak. Egységes tárlat – két galériában = Napló, május 7. 3. p.
8. Corpusok és piéták. Somogyi József szobrai a várban = Napló, május 7. 3. p.
9. Gizella-napi szentmise = Napló, május 7. 5. p.
10. *Úveges Sándor*: Veszprémi Pódium = Napló, május 7. 7. p.
11. Gizella-napok = Veszprémi Vasárnap, május 8. 2. p.
12. *Balogh Ödön*: Veszprém, az egyetlen = Veszprémi Vasárnap, május 8. 5. p.
13. *Tóth János*: A hívő művész lelkével. Udvardi Erzsébet kiállítása Veszprémbe = Napló, május 9. 5. p.
14. A magyar folklór napja = Napló, május 9. 5. p.
15. A három ősforrás. Tudományos színházi konferencia = Napló, május 10. 1. p.
16. Kifejező színvilág = Napló, május 10. 2. p. (Bojtor Károly kiállításáról)
17. *Toldi Éva*: A középpontban: Veszprém. Felolvasóülés és könyvpremier = Napló, május 10. 2. p.
18. Bélyegyek az Árpád-korról = Napló, május 10. 4. p.
19. Óvodás és iskolás képzőművészek = Napló, május 11. 2. p.
20. Szállt az énekszó = Napló, május 12. 1. p.
21. *Toldi Éva*: Az ősforrások szerepe. Színháztudományi konferencia = Napló, május 12. 2. p.
22. *Toldi Éva*: Az ikonok meleg világa = Napló, május 12. 3. p.
23. Ami a szívedet nyomja. Ifjú vers- és prózáírók versenye = Napló, május 12. 8. p.
24. Kegyelet és irodalom = Napló, május 12. 16. p.
25. Az egyetlen napja = Napló, május 12. 16. p.
26. *Úveges Sándor*: A Rock Odüsszeia bemutatója a Petőfi Színházban. Igazi bravúr-rock = Napló, május 13. 7. p.
27. *Gyórfy Árpád*: Nem a nyelvet, hanem a használóját szeretnék művelni. Nyelvében él a nemzet = Napló, május 14. 1. p.
28. Gizella-napok = Veszprémi Hét, május 13. 5–6. p.
29. Sváb fúvósok az Óváros téren = Veszprémi Vasárnap, május 15. 1. p.
30. *Balogh Ödön*: Gizella-díjas. Egy életen át táncolt = Veszprémi Vasárnap, május 15. 6. p. (Zágon Sándorról)
31. *Tremmer*: Lelkük rajta = Veszprémi Vasárnap, május 15. 11. p.
32. *Úveges Sándor*: A Gizella-rétes = Napló, május 16. 4. p.
33. *Úveges Sándor*: Nemzetiségi bemutató = Napló, május 16. 4. p.
34. *Kvári Sinkó Zoltán*: Veszprémi költők találkozója = Napló, május 16. 4. p.
35. Megkezdett utak. Szobrász és festő egy galériában = Napló, május 16. 4. p.
36. *Toldi Éva*: Régészek Veszprémbe. Nemzetközi konferencia = Napló, május 17. 4. p.
37. *Úveges Sándor*: Húszéves a Veszprém Táncegyüttes. Helyettünk beszélnek = Napló, május 17. 7. p.
38. *Martinovics*: A kitalált jazz. Fesztivál az egyetemi aulában = Napló, május 18. 7. p.
39. *Toldi Éva*: Kódobás, cipósütés. Évfordulós ünnepi játékok Balácán = Napló, május 19. 1. p.
40. *S. Bonnyai Eszter*: A szeretet hangjai. Pünkösdi koncert a bazilikában = Napló, május 19. 4. p.
41. 25 festmény = Veszprémi Hét, május 20. 20. p.
42. *Széki Patka László*: Lelkek halászaként. Gondolatok Bojtor Károly festészetéről = Napló, május 21. 9. p.
43. P. L.: Balácai történelem = Veszprémi Vasárnap, május 22. 12. p.
44. Minigaléria. Veszprémi ikonfestők = Veszprémi Vasárnap, május 22. 6. p.
45. *Kollár Kálmán*: A Gizella-napok muzsikája? = Veszprémi Hét, május 27. 5–6. p.
46. *Hartmann Ferenc*: Gizella Napok = Nyílt Tér, május. 3. p.
47. *Józsa Benő*: Gizella-napok Veszprémbe = Magyar Hírlap, május 7. 6. p.

A gyermekvédelem kilenc évtizede Veszprémben

90 éve, 1904. október 1-jén nyílt meg Veszprémben a Hóvirág u. 1. sz. alatt a Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely. Az állami gyermekmenhelyekről szóló 1901. évi VIII. tc. alapján egyidejűleg 18 állami gyermekmenhely épült meg a történelmi Magyarország területén. Az 1903. június 24-én kiadott Gyermekvédelmi Szabályzat tömör egyszerűséggel határozta meg az elhagyott gyermek fogalmát: „Elhagyottnak kell nyilvánítani azokat a 15 éven alul levő vagyontalan gyermekeket, akiknek eltartásra és nevelésre köteles és képes hozzátartozói nincsenek.”

A VESZPRÉMI GYERMEKMENHELY felépítésére az ún. Külső-Püspökkert déli végén került sor ott, ahol ma a gyermekkórház áll. A területet a veszprémi püspök ingyen bocsátotta rendelkezésre. A XVII. század derekán e helyen működött a püspökség tégláégetője.

Az építést *Ybl Lajos* tervei szerint *Csomay Kálmán* veszprémi építőmester végezte. Építési költsége 184 843, felszerelése és parkírozása 23 000 Koronát tett ki. Az intézet 2 kat. hold és 630 négyszögöl területen fekszik. (Ez ma a kórház gyermekosztályának területe.) A három épület közül a középső, a főépület, dél felé néz, és a Balatonfüredre vezető útba torkollik az intézet kijárata. A lépcsőházban márványtáblát helyeztek el az alábbi szöveggel: „Épült az örök emberszeretet nevében, az 1901. évi VIII. tc. rendeltetéséből. Az alapító letéteztett *I. Ferenc József* apostoli királyunk uralkodása és *Széll Kálmán* miniszterelnök belügyministersége idején az 1903. évben”. A főépületől keletre volt a gondnoki lakás. Helyén ma egy, a városközpontba nem illő mosoda éktelenkedik. A főépülettől nyugatra az ún. transzport osztály épülete működött, amelyben a nevelőszülőkhöz kihelyezendő gyermekek voltak ideiglenesen elhelyezve. (Ma a gyermekkórház konyhája, ebédlője, valamint betegkísérő anyák elhelyezésére szolgál.)

Az 1904. október 1-jei hivatalos megnyitáskor a gyermeklétszám 1104 volt, akiket a már korábban létrehozott – elsősorban budapesti – gyermekmenhelyektől vettek át. A gyermekek ún. telepeken (nagyobb község, város) voltak elhelyezve nevelőszülőknél. *Dr. Cseresnyés József* városi kórházi alorvost 1904. július 1-jétől kinevezték igazgató-főorvosnak, aki a nyitás idejére gondoskodott a 25 fős létszámú, kellő szakképesítéssel rendelkező személyzetről.

A gondozottak felvételével kapcsolatos adminisztrációs teendőket mindig a központi intézetben végezték el. Az egy éven aluli, mind az egészséges, mind a beteg csecsemők a központi intézet főépületében voltak mindaddig, amíg anyatejre volt szükségük, vagy fel nem gyógyultak. A csecsemővel rendszerint együtt vették fel az anyát is, aki a szoptatás mellett ún. dajkaszolgálatot volt köteles ellátni, és az intézeten belül rendszeres takarítási munkát végezni. A csecsemők részére 80 ágy, az anyák részére 30 ágy állt rendelkezésre.

Az orvosi kivizsgálás után az egészséges gyermekeket (1–15 éves korig) telepekre helyezték ki, nevelőszülőkhöz. Abban az időben a gyermekvédelem bázisa a családi ápolás-

ban gyökerezett. A gyermekek többnyire – néhány kirívó eset kivételével – szerető édesanyát és szerető testvért kapott, és élete hasonlóná vált a többi falusi gyermek életéhez. E telepen a felügyeletet a telepfelügyelőnök gyakorolta, aki rendszerint tanítónői diplomával rendelkezett. Ő gondoskodott az állami gondozottak beiskoláztatásáról, téli és nyári ruházatuk kiosztásáról; ellenőrizte ellátásukat, vagyis feladata volt minden, ami a gyermek sorsával állt összefüggésben. Szép számmal akadtak, akik a nevelőszülőnél nemcsak felserdültek, de férjhez is mentek, megnősültek és családot alapítottak. Sok gyermeket örökbe fogadtak.

A gyermekmenhely működési területe az akkori Veszprém megyén kívül Fejér, Győr és Komárom megye egy jelentősebb részére is kiterjedt. Nyomorékok, siketnémák, gyógypedagógiai nevelésre szoruló, vagy nehezen nevelhető gyermekek a megfelelő intézetben kaptak elhelyezést.

Történetének során a veszprémi gyermekmenhely átvészelt két világháborút. Az elsőnél csak élelmezési nehézségek léptek föl, amelyen a központi intézetben úgy segítettek, hogy berendezkedtek saját sertés- és baromfitartásra. Főzelékfélének valóval a falusi lakosság látta el az intézetet. A központi intézetben élelmezett gyermekek száma ekkor felszökött 150–200 főre is.

Aztán jött a trianoni békediktátum, melynek alapján elvesztettük hazánk kétharmadát, és a területtel együtt kb. 3,5 millió egy tömbben élő magyarságot csatoltak Csehszlovákiához, Jugoszláviához és Romániához. Ilyen csapás Mohács óta nem érte a magyar nemzetet! A 17 gyermekmenhelyből is csak 8 maradt meg: Budapest, Debrecen, Gyula, Kecskemét, Pécs, Szeged, Szombathely és Veszprém.

A második világháború idején az élelmiszer-ellátás miatt rendkívüli nehézségeket kellett leküzdeni. A tartásdíj alacsony volt, az élelmiszer pedig drága. Különösen a csecsemők falusi nevelőszülőkhöz való kihelyezése jelentett megoldhatatlannak látszó problémát. Fokozta az elhelyezési nehézséget, hogy a világháború vége felé, a front közeledtével a Felvidékről (Kassa, Rimaszombat) és a Délvidékről (Szabadka) az ágyúzajtól még csendes Dunántúlra irányították az állami gondozott csecsemőket. (Így többek között volt egy olyan körülmélt fiúcska is, akinek neve ismeretlen volt, nevet itt kapott, és Szentgálon nevelték föl. Jelenleg egy Baranya megyei üzem mérnöke, és még napjainkban is kutatja valódi, vérszerinti szüleit, hozzátartozóit.)

1944 őszén az intézet igazgató-főorvosa, *dr. Szenttornyai Sámuel* az egészséges gondozottakkal és a személyzet egy részével előbb Ikervárra, majd Németországba menekült. Itt maradt *dr. Scherer Sándor* szekszárdi illetőségű, munkaszolgálatra berendelt segédorvos kb. 20 gondozottal és 11 dajkaszolgálatot teljesítő anyával. A több intézetből idemenekült gondozott és személyzet a Hóvirág utcai gyermekmenhelyben már nem fért el, ezért őket az Angolkisasszonyok tornatermében helyezték el. Az anarchia feltehetően nagy volt. Ezért a hadművelleti kormánybiztos a kassai gyermekmenhely igazgatójaként idemenekült *dr. Gaál Istvánt* bízta meg az igazgató-főorvosi teendőik ellátásával.

A front közeledtével, március közepe táján a gyermekmenhely összes személyzete és gondozottja levonult a Magyar Nemzeti Bank (Jókai M. u.) biztonságot nyújtó szikla óvóhelyére. 1945. március 23-án Veszprém város felszabadult, elhalálózás a óvóhelyen lévők között nem történt.

A gyermekmenhely területe és épülete több bombatalálatot is kapott. Előbb a légnyomástól betört ablakokat pótolták, majd a kórtermeket fertőtlenítették és berendezték a szükséges felszereléssel. Mivel a városi kórház épületeinek egy részét a bomba megsemmisítette (a volt ispotály-főépület, Lázár-ház épület teljesen, szülészeti részben), azért a Nemzeti Bizottság április 27-én hozott határozata alapján a kórház 10 ágyas csecsemő- és gyermekosztályát is a gyermekmenhelybe helyezték át, ill. itt működtették. Tudni kell,

hogy a gyermekmenhelyben létrehozása óta gyógyító munkával is foglalkoztak, éppen ezért igazgatója csak orvos lehetett.

1948-ban az intézet nevét Gyermekvédő Intézet elnevezésre változtatták. 1951-ben az Egészségügyi Minisztérium az állami gyermekvédelmet átszervezte, felbontotta egészségügyi és nevelésügyi gondozásra. A rendelet szerint egészségügyi gondozásban kell részesíteni a 3 éven aluli állami gondozott gyermekeket. A 3–15 éves korúak az intézet jogutódjaként akkor létrehozott Átmeneti Gyermekotthonba kerültek. A kettéválás 1951. március 31-ével történt meg. Az egyik, az eredeti részleg – kórházi funkciót ellátva – továbbra is a Hóvirág u. 1. szám alatti Állami Gyermekvédő Intézet, majd Állami Gyermekkórház, Heim Pál Megyei Gyermekkórház néven, 1977. január 1-jétől pedig a Megyei Kórház-Rendelőintézet Gyermekosztályaként működik. A másik részleg előbb Átmeneti Gyermekotthon, majd Megyei Gyermekvédő Otthon elnevezéssel, 1963-tól pedig Megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet (GYIVI) néven működik.

Az 1904. X. 1-jén megült volt M. Kir. Állami Gyermekmenhely, majd 1951-től gyermekkórház.

Az Átmeneti Gyermekotthont 1952 tavaszán egy rendkívül szűkös, kétszintes családi házban helyezték el a Hóvirág u. 2/C alatt. Az emeleten lévő két nagyobb szoba szolgált a nemek szerinti elkülönítést 10–10 ágy beállításával (összesen 20 ágy), volt egy fürdőszoba és egy WC.

A kettéválást követő évtizedekben a gyermekvédelem állandóan módosult. Területrendezések folytak, végül 1963-ra minden megyeszékhely létrehozta a maga Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetét. A telepfelügyelő-nőket átminősítették gyermekvédelmi előadóvá, megszűnt a teleprendszer és működési területre változott a neve. 1952 óta a gyámhatóság

állami gondozottá nyilváníthatja a 15 évnél idősebb, de 18. életévét még be nem töltött kiskorút. Újszerű, hogy a nevelőszülő és a gyermekvédő intézet írásos megállapodást köt, s ehhez mindkét félnek tartani kell magát. Óriási vívmány, hogy a gondozottak nem előre-gyártott egyenruhában járnak, helyette áruházban vásárolt, testreszabott, divatos ruházattal vannak ellátva. Ruházatuk nem árulja el messziről, hogy „menhelyi” gyerekek állunk szemben. Nem a bölcs megfontoltságot példázza az a rendelet, amelynek következtében az adminisztrációs munka rendkívül felduzzadt. Így pl. ellenőrzés után külön-külön jelentést kellett készíteni a gondozotról, a nevelőszülőről, ezenkívül negyedévenként össze-foglaló jelentést írtak és működési napló vezetése is kötelező volt.

A GYIVI dolgozói és a gondozottak elhelyezése már oly szűkös volt, hogy 1983-tól kényte-lenek voltak az irodák számára családi házat bérelni a Hunyadi u. 1. sz. alatt. A Hóvirág u. 2/C alatti kétszintes épületet átmeneti gyermekotthonként működtették tovább.

Évtizedek teltek el, míg a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága döntést hozott egy kor-szerű gyermek- és ifjúságvédő intézet megépíttetésére a Dózsaváros északkeleti részében levő Sere-dombon. Cementhabarcsban az alapítólevél letételére ünnepélyes keretek között 1979. május 25-ikén került sor. Mivel légvonalban közel esett egymáshoz az akkori pártok-tatási székház és a létesítendő intézet, ezért párthatározatra kb. 200 méterrel nyugatra épült fel az új GYIVI, ott, ahol most is áll, a Tüzér u. 44. sz. alatt. Ünnepélyes felavatása és megnyitása 1986. augusztus 28-ikán történt meg. Fenntartója és működtetője a Megyei Önkormányzat. Területe 1 hektár 8868 m², melynek nyugatra eső felében fekszik a 115 m hosszú és 17 m széles, kétszintes épület. A földszint északi felében általános iskola és diák-otthon, míg a déli felében a GYIVI igazgatósága, gazdasági hivatala és a nevelőtestület működik. Émeletén egy modern, minden igényt kielégítő 50 ágyas átmeneti otthon (szálló, betegszoba, orvosi rendelő, társalgó, óvoda stb.) működik. Az otthon északi fele fiúk, a dé-li fele lányok szállásául szolgál. A különböző kollégiumokban elhelyezett tanulók hétvé-geken ide jönnek „haza”.

1904. október 1-jétől 1987. szeptember 15-ig kb. 71 000 elhagyottá nyilvánított gyerme-ket vettek állami gondozásba. 1987-től megszűnt az állami gondozott elnevezés, valamint a felvételtkor egy törzskönyvi szám adása, mely alatt nyilvántartották. Helyette intézeti ne-velt (számuk 1993. december 31-én 701 fő) és állami nevelt (számuk 1993. december 31-én 119 fő) elnevezést használnak. Az 1993. december 31-iki statisztikai jelentés szerint az ösz-szes gondozottak száma 856 fő, a dolgozóké pedig 119. Részben a technika fejlődése, rész-ben a gyermekvédelem kiterjedtsége és bonyolultsága hozta magával, hogy a gondozot-takkal kapcsolatos összes adatot számítógépbe táplálták.

Alapvető és helyrehozhatatlan hibának látszik az a minisztériumi döntés, amely alapján az 1950–1960-as években tudatosan felszámolták a nevelőszülői hálózat zömét, helyette otthonokat, intézeteket létesítettek, többek között pl. Balatonalmádiiban 200, Balatonkene-sén 400 férőhellyel. Több évtized tapasztalata azt mutatja, hogy a nevelőszülői hálózatban gyermekszerető családoknál felnövő állami gondozott gyermek sorsa általában szerencsé-sebben alakult, mint akiknek nincs kihez kötődniük, akik a különféle gyermekotthonok-ban, intézetekben nőttek fel. Ezen intézetekben nem az életre nevelték a gondozottakat, pl. nem ismerték a pénz értékét, és nem volt családhoz fűződő érzelmi kötődésük. E felismert hibán újabban úgy próbálnak segíteni, hogy családi házakban nevelik a gyermekeket (Gyulafirátót, Szentkirályszabadja, Ősi, Vörösberény), ahol a nevelőszülők és felügyelők felváltva látják el a szolgálatot. A nevelőszülőknél levő összes gondozottak száma 266 fő.

Most már a nevelőszülőkön és nevelőkön múlik, hogy tisztességben, becsületben felne-velt gyermekeket neveljenek a hazának.

HOGYA GYÖRGY

Veszprém irodalmi élete napjainkban

LAPOZGATOM a *Harmath-Kacsányi* Veszprém megye irodalmi hagyományai című kézikönyvét, amely utoljára – még Harmath István korai halála előtt – 1984-ben jelent meg, s a Veszprém címszó alatt érdekes adaléokra bukkanok *Galeotto Marzionál*, a jeles olasz humanistánál, Mátyás királyunk pártfogoltjánál: „1486-ban távoznia kellett Magyarországról, mert Veszprémben fia közreműködésével tetteg bántalmazott egy híres dominikánus szerzetest.” Azon morfondírozok, hogy mi lehetett a tettegességig fajuló vita oka: nyelvi, irodalmi, netán vallási vita, vagy egyszerűen felöntöttek a garatra, s egy kis semmisségen kaphattak hajba?

Több mint ötszáz esztendővel a történetek után Veszprém nem híres-hírhedt arról, hogy a szellemi emberei elagyabugyálnák egymást, legfeljebb a szó mérgezett töreivel esnek egymásnak, s gyilkolásznak jelképesen, de ez sem igazán jellemző. Történt viszont a korábbi évek-évtizedek pangásához képest a nyolcvanas évek közepétől, s még inkább végétől egy, s más, ami arra enged következtetni, hogy itt, ebben a felszíne szerint változatosan tagolt érseki városban a jobb híján irodalmi életnek nevezett vonulatok mélyében is megmozdult valami.

Korábban, hosszú éveken át jóformán csak a megyei napilap, a *Napló* szombatonként megjelenő irodalmi melléklete, egy-két antológia, a *Költészet Napján* itt élőknek is rendezett író-olvasó találkozók, s a *Veszprémi Irka* érzékeltették, hogy Veszprémben, a megyében is léteznek olyan alkotók, akik itt élnek, ebből a környezetből (is) szívják fel élményeiket. Ebben az időben egy darabig a Győrben, majd Szombathelyen kiadott *Életünk* folyóirat támogatója volt ugyan megyénk, de hamarosan az erre hivatottak úgy döntöttek, hogy főlegesen kiadott pénz az a két-háromszázezer forint, amikor ügyis kevesen jelennek meg benne a megyéből, Veszprémből.

A nyolcvanas évek elején a *Horizont* című közművelődési tájékoztató, amelyet akkor éppen *Tóth Dezső* szerkesztett, próbálkozott irodalmat, verset, szépprózát is csempészni a szakmai cikkek közé. Kicsit csendesebben ugyanúgy járt, mint nagyobb zajjal a *Visszhang*, amely ifjúságmozgalmi tájékoztatóból alakult át ígéretes – újságformátumú – szellemi orgánummá, de néhány szám után a „szüneteltetés” sorsára jutott, vagyis elrugaszkodottsága, túlzott intellektuális autonómiája, karaktere, egyszerűen ideológiai-politikai megfontolások miatt betiltották. Ekkor már 1986-ot írunk... A felelős szerkesztő neve: *Kőszegi Lajos*.

A szilencium már nem tarthatott sokáig. A már emlegetett *Horizont* *Praznovszky Mihály* megyei múzeumigazgató, irodalomtörténész felelős szerkesztésével művelődési, irodalmi folyóirattá válik, a kiadó továbbra is a Megyei Tanács Művelődési Osztálya.

1990-től *Új Horizont* elnevezéssel jelenik meg, főszerkesztője *Raffai István*, mindmáig évente 5–6 száma vehető kézbe, s igyekezik az e tájékon élő, s ide kötődő alkotók többségének műveit rendszeresen közölni, miközben állandóan megmaradásáért küzd.

1991-től aztán a Vajdaságból Veszprémbe települt új symposionisták egy része útjára indítja az *Ex-Symposiont*. Eddigi három, színvonalas tematikus számával máris sajátos arculatot teremtett.

Tavaly, 1993-ban Veszprémben született meg a *Hazánk* című irodalmi, kulturális folyóirat az akkor még itt újságíróskodó *Szapudi András* jóvoltából, s két idei kettős számával második évfolyamába lépett, de támogatók hiányában megmaradása kétséges.

A múlt évben jelent meg a *Vár ucca 17* című negyedévkönyv is, első száma Veszprém irodalomtörténeti múltja előtt tiszttelegve *Cholnoky Viktor* kevésbé ismert írásait teszi közzé, s több kitűnő tanulmányt, esszét közöl róla. Közben megeléngült a könyvkiadás is. A *Pannon Panteon* igényes sorozatának tíz kötete jelent meg alig öt-hat év alatt és sorban jelentkeztek új kötetekkel a Veszprémben élő írók. Mégsem beszélhetünk – a Panteon kivételével – átgondolt kiadói tevékenységről, noha az Új Horizont is foglalkozik könyvkiadással, s ennek maradandó teljesítménye *László Gyula* Arckép és kézírás című műve, valamint *Lórincze Lajos* utolsó, életében megjelent könyve, a *Megnől az ember szíve*. A Jelenkor és az Életünk folyóiratok könyvsorozatához viszonyítva mindez szerényebb, mégis biztató a korábbi állapotokhoz képest.

Nem lehet dolga e sorok írójának (1948) aki 1970 óta Győrből ide házasodottan maga is részese Veszprém irodalmi életének, ráadásul „kettős szerepben”, mint alkotó, s mint kulturális szakember rangsori állítani mindazok között, akik egymástól eltérő stílusban, alkotói módszerekkel fogant műveik révén rövidebb-hosszabb ideje jelen vannak Veszprémben, s közülük többen különböző módon, gyakorisággal a Budapesten és más régiókban megjelenő folyóiratokban publikálnak, az ország irodalmi köztudatába bekerültek. Mindez az irodalomkritikusok és -történészek feladata lehet most és a jövőben.

A kép meglehetősen tarka. Találkozunk olyanokkal, akik nagyívű pályát futtattak be, több megjelent kötetükkel jegyezték be magukat a mai magyar irodalomba, de közben hol Veszprémben élnek, hol máshol dolgoznak vagy máshová költöztek, mégsem tagadják veszprémiségüket, mások korábban rendszeresen publikáltak, majd tartósan elhallgattak, rejtőzködnek vagy nagyritkán hozakodnak elő műveikkel.

Kemény Géza (1937) például, aki két, helyben kiadott kötetével (Hazamegyék az időbe, Ezredvégi tavasz) hívta fel magára Veszprémen kívül is a figyelmet, mostanában ritkán jelentkezik új versekkel, *Szokoly Tamás* (1947) Szombathely, a Tanárképző Főiskola mint munkahely és Veszprém mint lakóhely között ingázik, s első (egyben gyűjteményes) kötetéhez több eredménytelen próbálkozást követően remélhetően egy kőszegi nyomdának köszönhetően juthatunk hozzá, *Botár Attilát* nemrég köszönthettük – kissé félszegen – ötvenedik születésnapján, másfél és egy kiadónál, meg nem lehet tudni hány, otthon kéziratban lévő könyvével a birtokunkban, s jószerint „csak” a *Hitel* folyóiratban közölt, meg a szűkebb baráti körben kézbe adott remek szonettek tanúsítják, hogy örvendetesen új, termékeny költői korszakához érkezett.

Géczi János (1954) tizenvalahány kötetével a háta mögött egyértelműen a legismertebb az irodalmi berkekben, ám ő is ingázó: az Iskolakultúra főszerkesztőjeként Budapesten dolgozik, s Veszprémben többnyire hétvégi polgárként igyekszik megfejtetni a kisváros rejtjelmeit, vívódva azon is, hogy a 90 óta megélt változások kedveznek-e egy markánsabb, összefogottabb, veszprémi irodalmi, művészeti életnek, amely önmeghatározását a civil szféra mellett a várost képviselő testületek, intézmények határozott értékválasztásával erősítheti meg.

Péntek Imrét, (1942) aki idén kapott József Attila-díjat, azért említem, mert a közelmúltban többször itt tanyázott, dolgozott, igyekezett szervezni költőként és újságíróként a helyi irodalmi életet, pár éve viszont a szomszédos megyeszékhelyen, Székesfehérváron úgy szerkeszti a színvonalas, kéthavonta megjelenő *Árgus* című irodalmi, kulturális folyóiratot, hogy benne rendszeresen helyet kapnak a veszprémi, Veszprém megyei írók, költők, művészek, noha folyóirata semmiféle külön támogatást nem élvez sem a várostól, sem a megyétől.

Sarusi Mihályt (1944) a már „csak” ide kötődők között említhetném, de jó ideje ismét Békéscsabán, szűkebb hazájában élve és dolgozva sem szakadt el Veszprémtől, a Napló, az Új Horizont gyakran közli novelláit, kisregényeit. Köteteinek száma Géczi Jánoséval vetekedik, de ennél a mennyiségi mutatónál sokkal lényegesebb, hogy a mai magyar pró-

za egyik senki mással össze nem téveszthető megújítója, azt a fajta magyarságot képviselve, amely önmaga esendőségét egyfajta „heroikus iróniával” tudja kezelni.

Balogh Elemér (1938) több éves, múlt rendszerbeli száműzetés után tért vissza Veszprémbe, s a Napló című megyei napilap főszerkesztőjeként dolgozott a közelmúltig. A máig külföldön is sikerrel játszott Csíksomlyói passió előtt és közben regényei (Ússzatok halacs-kák, Szépségverseny, Kutyakomédia) jelentek meg, de néhány éve ő sem jelentkezett újabb kötettel, de az Új Horizontban a közelmúltban folytatásokban olvashattuk a Sógórom harminchárom rémisztő álma című legújabb regényét. Egy kicsit ő is ingázó, hiszen otthona visszatérte óta óta Almádiban van.

Vaderna József (1951) veszprémisége ugyancsak meglehetősen bonyolult. Egy darabig itt dolgozott újságíróként, majd az Új Hírek című napilap megszűnte után Budapesten talált munkát, de lakásán kívül szellemi, alkotói kapcsolatai továbbra is ide kötik. 1978-ban jelent meg első kötete, a Vakjátzsma, akkor székesfehérváriként, majd hosszabb szünet után 1990-ben Esztergom város Tanácsa adta ki Anyám szemébe nézve, s nem sokkal utána, 1992-ben Éjféli ige című gyűjteményes kötetét, tizenkét év termésének legjavát, mintegy pótolva a előző kötet előtti kihagyást. Kiadója a dunaszerdahelyi Liliium Aurum, amely Szlovákiában leledzik... Negyedik kötete kiadás előtt áll.

Bezzeg János (1958) jónéhány évvel ezelőtt rendszeresen publikálta verseit, recenzióit, esszéit, aztán teljesen elhallgatott, *Domján Gábor* (1952) is ritkán jelenik meg az utóbbi időben, noha kötetének kéziratá pár esztendeje eljutott a lektorokig, de saját elhatározásából kiadóhoz már nem kopogtatott. Kár, mert mindkettőjük versei, tünődései hiányzó színfoltjai napjaink irodalmának, nem csak veszprémi értelemben.

Kellei György (1947) Balatonfüred, mint lakó- és Veszprém mint újságírói munkahely között ingázik, s ez úgy látszik, fordultatos novellái mellett a krimi irodalom színvonalas művelésének kedvez. Az Erdélyből Veszprémbe került *Kvári Sinkó Zoltán* (1938) a fanyar, filozófikus, olykor gyilkosan epés humor művelője, írásait az olvasók szívesen lapozgatnák önálló kötetben is, miután Erdélyben öt könyve jelent meg, s két színdarabját mutatták be. *Szapudi András* (1939) tavaly Siófokra települt vissza az Új Hírek megszűnése után, miközben megjelent a Kufárok nyara című kedvezően fogadott újabb prózakötete, immár sorrendben a nyolcadik. Az ifjabbak közül *Kilián László* több folyóiratban a költői magaslataba emelt sci-fi irodalom művelőjeként válik egyre ismertebbé.

Az 1944-es születésű, 1987-ben szintén Erdélyből e városba érkezett *Pethő Lászlónak* 1990-ben a Széphalom Kiadónál, tavaly a Veszprémi Nyomda Rt.-nél jelent meg két kötet. A gömb másik fele és Közeledvén a feltámadáshoz címmel, mindkettő bizonyítvány az ötvenediket taposó költő korszerű, megrendítő mondandójának érvényességét.

A Pannon Panteon könyvsorozat jeles szerkesztőjeként a már említett *Kószegi Lajos* (1956) esszékötete a Medium Kiadó gondozásában 1993-ban látott napvilágot, arról tanúskodva, hogy a szerző meditációi, vallomásai, gondolattörédei szuverén bölcséleti rendszerré épülhetnek.

Asztalos István (1957) a Lovassy gimnázium tanára korábban is hallottot magáról darabkísérleteivel, de 1991 óta a Börtönmusical és a Gizella c. rock-opera, s több gyermekszínmű szövegének megírásával bizonyította izmosodó, komoly közönségsikernek örvendő tehetségét.

Zsávoilya Zoltán csornai születésű (1968), s az ismertek közül talán a legfiatalabb, tanulmányait követően választotta a Veszprémi Egyetemet munkahelyéül – tanárként. Verseit jónéhány folyóirat közölte, tavaly fordult meg a kezemben igényesen összeállított terjedelmes kötetterve.

A Veszprémből jónéhány éve Budapestre került tapolcai születésű *Koncz István* (1935–1993) tavaly óta már nem lehet közöttünk. Verseinek válogatása megérdemelné a könyvtalokban való megjelentetést.

A vajdasági ex-symposionistákat már emlegettem a folyóiratok ürügyén. *Bozsik Péter, Ladányi István, Fenyvesi Ottó* Veszprémben verhetett igazán gyökeret. Lapokban, folyóiratokban rendszeresen publikálnak, s Fenyvesi Ottónak (1954) tavaly „ideát” megszületett első verseskötönyve az előző kettő újvidéki után *A káosz angyala* címmel a Szivárvány Könyvek sorozat 21. köteteként. Kiadója a Framo Publishing, Chicago – M-Szivárvány Alapítvány Budapest, a nyomda viszont veszprémi...

Noha a felsorolás korántsem biztos, hogy teljes, mégis igazolni látszik azt, hogy a veszprémi kép valóban nagyon tarka, sokszínű. Veszprémi születésű költő, író alig akad, teljes egészében itt élő se sok, s műhelyé, valamiféle közös törekvéssé szerveződésükről csak annyiban beszélhetünk, amennyiben nemzedéki választóvonalak szerint ugyan, de e századunkban a második világegés előtt közbe vagy után születettek bélyegét hordozzák magukon és műveikben. Aszerint, hogy közülük ki milyen tartósan szívja ennek a városnak a levegőjét, kinek-kinek egy-egy vagy több művében, netán műveinek egész vonulatában föllelhető a veszprémiség, hol közvetlenebbül, hol közvetettebben.

Lehet, hogy a következő tíz-húsz évben – nagyvonalú, átgondolt helyi mecenatúrát, irodalompartolást feltételezve a jövőendő városgazdák részéről –, Veszprém a közelmúlthoz viszonyítva a Dunántúlon, sőt országosan jóval inkább számon tartott irodalmi-művészeti műhelyé gazdagodik? Rajtunk, az itt élők mindegyikén is múlik, a támogatásra hivatottakkal és kötelezettekkel együtt...

(1994)

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

MEGEMLÉKEZÉSEK

Lakó István emlékezete

VÁROSUNK egyik legszorgalmasabb autodidakta hely- és üzemtörténeti kutatója volt *Lakó István*. Élete utolsó évtizedeiben szabadidejének legnagyobb részét könyv- és levéltárakban, üzemek archív iratai között töltötte, s kertvárosi családi házában írta megyei és országos díjakkal jutalmazott változatos témájú dolgozatait.

Amikor 1993-ban *Dióssy László* polgármester bejelentette a Veszprémi Szemle kiadásának tervét, azonnal felajánlotta segítségét: „Én, mint tősgyökeres veszprémi – már a nagy-, illetve dédszüleim is Veszprémben születtek –, több, mint negyedszázada foglalkozom hely-, illetve üzemtörténettel. Kutatásaim iránya elsősorban a dualizmus időszaka, de későbbi dolgozatomban a két világháború közti időkről és a második világháborút követő évekről is.

Mint hű lokálpatrióta, felajánlom szerény tudásomat és tapasztalatomat, és szeretnék részt venni a folyóirat, esetleg a monográfia munkálataiban.” (1993. május 20-i levele D. L.-hoz.)

Egyik legkitűnőbb, a Veszprémi Kötő és Szövőgyár Részvénytársaság története (1911–1931) című tanulmánya első és második része közlését nagy örömmel fogadta, ám a harmadikat már nem láthatta nyomtatásban: 1994. március 25-én hirtelen, minden előzmény nélkül meghalt. (Sírja a Vámosi úti temetőben van.)

Lakó István 1925. október 25-én született a Jeruzsálemhegyen, ahol édesapja szabómeister volt. Az elemi és a középiskolát is városunkban végezte el, majd az érettségi után lenteként Nyugatra került, s az amerikaiak fogságából szökött haza. Először a megyeházán kapott munkát, majd katonának hívták, s Pécsen hadnagyi rendfokozattal avatták tisztté. Városunkban lövész alakulatnál szolgált, majd az ötvenes években Komáromba

helyezték, s Tatabánya, majd Győr, Zalaegerszeg és ismét Veszprém lettek állomáshelyei. 1956-ban kötött házasságot *Szendi Magdolnával*. Egy lányuk született, aki apja hatására lett történelem-népművelő szakos tanár.

Veszprémben a katonai szolgálati helye a Hadkiegészítő Parancsnokság volt. Innen őrnagyi rendfokozattal 1976-ban vonult nyugdíjba.

Fiatalkori, a történelem iránt érzett vonzalma érlelte meg benne az elhatározást, hogy szülővárosa története kutatásának szenteli szabadidejét. Bár nyugdíjasként is vállalt munkát (előbb a Sütőipari Vállalatnál tisztviselő, majd az Országos Oktatástechnikai Központ épületében telefonközpontos), a kutatómunka szenvedélye, szellemi igénye lett. Így születtek meg azok az összegző munkái, amelyeknek többségét pályázatokra nyújtotta be.

Hosszú éveken át egyik legaktívabb, orientáló jellegű személyisége volt a *V. Fodor Zsuzsa* vezette üzemtörténeti klubnak. Néhány írása nyomtatásban is megjelent.

Több tanulmányát készítette elő a Veszprémi Szemlében történő megjelentetésre, ám ígéretes terveit megakadályozta a sors.

Barátai, kutatótársai tisztelettel őrzik meg emlékezetét.

NAGYOBB KÉZIRATOS MUNKÁI:

1. Veszprém város sportélete a századfordulótól 1944-ig.
2. Veszprém város vízműve és csatornahálózata, 1896–1931.
3. A Balaton Bútorgyár (illetve elődjének), a Veszprémi Faipar Rt. története, 1896–1972.
4. A postapalota építése és a postaszolgáltatások bővítése, 1898–1904.
5. A veszprémi viadukt ötven éves, 1938–1988.
6. A baconsertés-gyártástól a pápai Poels-cég államosításáig, 1931–1949.
7. Az első hároméves terv és az üzemek államosítása megyénkben. (Megjelent a Veszprém megye a népi demokratikus forradalom időszakában c. kiadványban.)
8. Veszprém város ipari fejlődése a kiegyezéstől 1918-ig.
9. A német megszállás és a zsidó lakosság deportálása Veszprémből.
10. Veszprémi bakák és a hetes huszárok. Honvédalakulatok Veszprémben, 1869–1914.
11. A veszprémi háziezred (31. gyalogezred) ragyogó haditette a 10. isonzói csatában.

T. J.

Egy életút állomásai

Portrévázlat a 75 éves Márton Antalról

MÁRTON ANTAL KANONOK, Hárskút és Márkó plébánosa, negyvennyolc éven át hitoktató, templomépítő és a veszprémi Gizella Királyné Múzeum megálmodója 75 éves. Különös sorsot mért rá Istene. Életútja inkább vezetett szelek szántotta, fagyos ösvényeken, mint napfényes tájon.

Hárskút, ahol negyvenhét esztendeje él, 560 méterrel a tengerszint felett a Dunántúl legmagasabban fekvő faluja. A Bakonyon ezen a táján a szelek is élesebben metszenek, a telek is zordabbak. Ki tudna arról számot adni, hogy az elmúlt majd fél évszázad alatt hányszor vágott neki az útnak, hogy eljusson Márkóra, Veszprémbe, dacolva faggyal, viharral. A komorabb jelzőkkel ezúttal azonban mégsem annyira a természet mostohább viszonyait kívánom érzékeltetni, sokkal inkább azokat a körülményeket, szembe fúvó szeleket, amelyeken egyes gerinccel átvágta magát, tette a dolgát Isten és ember iránti mély elkötelezettséggel.

Emelkedett lélekkel, bölcs előrelátással végezte papi hivatását akkor is, amikor bántások érték, leértóztatták, internálták. Bátorságára, kiállására mi

sem jellemzőbb, minthogy éppen akkor látott hozzá templomépítéshez, amikor erre nem volt példa Magyarországon. Semmiféle gát nem téríthette el útról, semmiféle nehézség előtt meg nem hátrált. Amikor olyan gyülekezet élére állították, amelynek nem volt temploma, tudta, mi a teendő. Nem panaszkodott, nem méltatlankodott nehéz, kritikus pillanatokban sem, tudta, őt azért küldték a különböző állomáshelyeire, hogy vessen, még ha nem is láthatta az ígéretes aratást.

A két megye határán fekvő Ósi községben született 1919. november huszonkilencedikén kézműves családban. Édesapja jónevű cipésmester volt, ő látta el a harangozóit teendőkkel is. Márton Antal elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, két évig magántanulónként. *Somlói András* plébános és *Forgács Gyula* tanító még időben felfigyelt tehetségére. Az ő segítségükkel került a veszprémi piarista gimnáziumba. Egyik tanára *Lékai László* volt, akitől nemcsak a papi pályához kapott indíttatást, a képzőművészet iránti érdeklődését is neki köszönheti. Aktívan bekapcsolódott a cserkészmozgalomba. Éppen Lékai László szobája mellett volt az a kis helyiség, amelyben cserkészztársaival korpuszokat, képkereket faragtak. Így jutottak olyan pénzekhez, amelyből beutazhatták az Alföldet, Erdélyt, a Felvidéket. Táj- és népismeret szempontjából is rendkívül hasznosak voltak ezek a kirándulások, tanulmányutak, kerékpártúrák.

A hárskúti templom

Érettségi után a papi szemináriumba került, ahol közelebbről is megismerhette *Mindszenty Józsefet*. Mindszenty szigorú ember hírében állt. De önmagához is kemény és következetes volt. Egy zord téli napon az egyházkerület egy távolabbi falujába kellett volna eljutnia. Alig indultak el, a kocsis visszafordult, nem merte vállalni a kockázatos utat. Mindszenty csizmát húzott, s gyalogszerrel vágott neki az útnak, mondván, hogy ahova őt várják, ott nem csalatkozhatnak.

Márton Antal több ízben meggyőződhetett Mindszenty kimagasló emberi jelleméről. Ötödéves volt, amikor súlyos tüdő- és mellhártyagyulladásra kapott. Mindszenty személyesen közbejárt, hogy mielőbb a szombathelyi kórház legkiválóbb szakorvosához kerüljön.

A háború időszakában, egy forró nyári napon Mindszenty éppen szabadtéri misét tartott, amikor megszólaltak a szirénák. Lerohantak a kellemetlenül hűvös óvóhelyre valamennyien. Valaki sebtében egy pokrócot kerített Mindszenty számára. Mindszenty a pokrócot Márton Antalra terítette.

– Fiam, erre most neked nagyobb szükséged van. – mondta.

Amikor a nyilasok Mindszentyt börtönbe zárták, néhány kispapja is követte. Egyik éjszaka üzenetet kapott Márton Antal, keresse fel a börtönben Mindszenty Józsefet.

– Fiam, be mernél te menni most a püspöki palotába? Vegyél magadhoz meleg takarókat, párnákat, meg ne fázzanak itt mellettem sorstársaim. Márton Antal mellé szegődött a szerencse is. Éppen egy falubelije látta el a csendőri őrszolgálatot, s könnyen bejuthatott a püspöki palotába.

Mindszenty József szentelte pappá Márton Antalt. Arra is volt figyelme, gondja, hogy az egészségileg gyenge fiatal papot nehogy megerőltető, nehéz szolgálatra rendeljék.

Márton Antal előbb a csopaki apácákhoz került miséző papnak, majd Felsőörsön *Just* prépost káplánja lett. A prépost közeli barátságban állt *Kánya Kálmán* külügyminiszterrel, *Hóman Bálint* vallás- és közoktatási miniszterrel, *Pongrácz* gróffal, de nagy rajongója volt a képzőművészeteknek, szép gyűjteménye is volt. Sajnos, a prépost a koncepciós perek egyik első áldozata lett, műgyűjteményét elkobozták. Nemrégiben e gyűjtemény négy darabja – XVII. századi spanyol festő munkái – a Gizella Királyné Múzeumba került. A gyűjtemény nagy részének sorsa, holléte azonban még ismeretlen.

Márton Antal Felsőörsről Gyulakeszire, onnan pedig Gógánfára került. Ott különös dolog történt vele. Letartóztatták, s a nagykanizsai internálótáborba vitték. Azt nem közölték, mi a vád ellene.

1956-ban Márton Antal egyike volt azoknak, akik Hárskúton több teherautónyi burgonyát, élelmiszert gyűjtöttek az éhező budapestiek számára.

A forradalmat követő napokban több tehergépkocsi állt meg Hárskút központjában. A fiatalokat kívánták nyugatra menteni a várható retorzió elől. Márton Antal a templomba hívta a fiatalokat. A Szózatot idézte, s megkapó beszédet mondott. Szavainak meglett a hatása, egyetlen fiatal sem hagyta el szülőfaluját.

Sok éve immár, hogy több szálon fut Márton Antal élete. Papi hivatásának maradéktalan ellátása, hitoktatói tevékenysége mellett nagy energiákat áldozott templomépítésre, kálvária helyreállításra, a pusztuló egyházművészeti értékek mentésére, múzeum létrehozására.

1949-ben kezdtek hozzá Hárskúton a templomépítéshez. Szinte a semmiből teremtettek csodát. Az egyháznak pénze nem volt, a híveket is kiforgatták javaikból a háború idején. De amit elhatároztak, sikerrel véghezvitték. *Vándor Ferenc* tervezte meg a templomot, kérényükre még éppen az utolsó pillanatban nyomta rá az építési hatóság a pecsétjét. Később firtatták is, ki írta alá az építési engedélyüket. Kiderült, hogy az engedély nem volt aláírva. Szerencsére akkor már álltak a falak, tető került a templomra. Valójában minden „kéznél” volt, a kő, a fa, a mész. A lakosság rendkívül nagy áldozatkészséggel végezte a templomépítést. A közeli erdő az orosz katonai parancsnoksághoz tartozott akkor, tőlük

vásárolták a szálfákat, amelyekből a gerendákat, a tetőszerkezet anyagát készítették. Termelték a követ.

Az épület természetesen azóta felújításra szorult, hiszen annak idején a gerendák kiszáritásához sem volt elegendő idő. A templom külső-belső felújításához jelentős összeggel járultak hozzá a Németországba kitelepített hajdani hárskútiak is.

Márton Antal szívügyének tekintette a márkói rendkívül szép kálvária megmentését, teljes felújítását.

Lékai László már esztergomi bíboros volt, amikor egyik bécsi útja alkalmával az Interpol tudomására hozta, hogy műkincsek, egyházi kegytárgyak, ereklyék vándorolnak ki illegálisan az országból, különösképpen a Balaton vidékéről. Márton Antal akkor kapta a megbízatást Lékai Lászlótól, járja végig az egyházmegye templomait, kápolnáit, parókiáit, s vegye számba a kallódó értékeket. Ez a vállalkozás a vártnál sokkal nagyobb szabású lett, mint amire az első időben készültek. A negyedszázada kezdett misszió valójában ez év nyaráig tartott. Azokat a tárgyakat, egyházművészeti értékeket, amelyek már régen kikerültek a használatból, s padlásokon, eldugott sarkokban, használaton kívüli épületrészekben rejtőztek, összegyűjtötték, restauráltatták. Mintegy négyezerre tehető azoknak a műtárgyaknak a száma, amelyeket restauráltak, s mintegy ezer vár még feldolgozásra. Olyan épülethez jutottak a várban, amely kiváló lehetőséget kínált állandó jellegű, nagyszabású gyűjtemény bemutatására. Az egyházművészeti gyűjtemény 1993 óta a Gizella Királyné Múzeum nevet viseli.

A múzeumot, amelyben természetesen helyet kaptak a különböző adományok, püspöki hagyatékok is, 1993-ban több mint százhúszezren tekintették meg.

A feltáró utak értékes leletanyagai között különös értéket képvisel a fonyódi templom padlásáról előkerült *Imago Pietatis*, a nagyteveli templom tornyából kimentett, 1792-ből származó oltárkép, amelyről csak a restaurálás után derült ki, Bernar Krause osztrák festő Szent Istvánt ábrázoló kompozíciója. A bakonyszücsi toronyszobában ugyancsak ritka, érdekes XVIII–XIX. századi festmények kerültek elő.

A későbbiekben tervezik a múzeum alatti pincében kőtár berendezését. Egyelőre ott raktározóznak *Schmidt Ferenc* 1750 körül alkotott kálváriáját. Három mellékalakját Budapesten restaurálják. Nemrégi került elő a veszprémi bazilika déli kapujának timpanonja, a Gizella-kápolna barokk oltárának márvány gyertyatartó padja, s még sok olyan szobor, kőmaradvány, amely restaurálásra vár.

Márton Antal életútja – noha csak az utóbbi esztendőkből ért napfényes szakaszba –, sok tanulsággal is szolgálhat a ma nemzedékének. Elévülhetetlen érdemei elismeréseként elsőként kapta meg Veszprém város legjelentősebb kitüntetését, a Gizella-díjat.

HAMAR IMRE

SAJTÓPUBLIKÁCIÓK

1. *Vida András–Veszeli Lajos*: Hárskút = Napló, 1980. júl. 26.
2. *Órsi Ágnes*: Gizella-díjasaink: *Márton Antal* = Veszprémi Hét, 1992. május 22.
3. *Hamar Imre*: A templomépítő visszanéz, Napló, 1992. máj. 28.
4. *Hamar Imre*: Portré meleg fényben, Új Magyarország, 1993. jún. 24.
5. *Hamar Imre*: Jelentős értékekkel gyarapszik a veszprémi Gizella Királyné Múzeum, Veszprémi Vasárnap, 1994. ápr. 17.
6. *Hamar Imre*: Értékmentés az enyészet karmaiból = Új Magyarország, 1994. jún. 2.
7. *Hamar Imre*: Szolgáló élet, Pannon Napló, 1994. nov. 29.

TALLÓZÓ

Bellum omnium contra omnes

Sorrendben az ex-symposion 4. számát lapozgatván, a De Bello Civili címűt, s egy-egy korunk hangulatát, életérzését kísérteties pontossággal közvetítő írásához az olvasás lövé-szárkaiban vissza-visszalopakodván, kissé morbid látomásom támad. Nagyjából tíz év múltán megjelenik az *Ex-Symposion* 40. száma Veszprémben – *Bellum omnium contra omnes* – címmel, miközben még mindig dúl a délszláv háború, csak már jóval távolabbi régiókat is magáénak tudván, rég elvesztvén pervertált módon etnikaivá hazudott jellegét: humánusult, sőt: humanizálódott –, az akkor érvényes „humánus” fogalmai és praktikuma szerint... 2004-et írtunk tehát. Ha majd még élnek, ötvenhat éves – de immár soha nem 56-os, noha nyolc és fél évesen gyanútlanul én is felvonultam a bátyámmal, mert először nem kellett Győrben sem KIVEZENYELTEN, úttörő-egyenruhában – ötvenhat éves lennék éppen, s valahonnan figyelném, hogyan-hogyan se tébolyodna bele akkor huszonhét éves lányom, Heléna a kollektív örület, individuális hibbantások újabb és újabb sátáni találmányaiba.

	<h1>EX</h1>
<p>8-9. szám 1994.</p>	<h2>Symposion</h2> <p>irodalom művészet filozófia reflexió</p>
<h1>DEBELLO</h1>	<div style="text-align: center;"> </div> <p>Minden reggel, minden állott nap arra ébredek, hogy hallom, du-da-da, itt vannak a helytartók az alkakora fölött. Lezállnak, sárga-sárga, lásson embereknek szólnak ki belőlük darabokban, kezek, lábak, török... Előbb a szerkeket, mondja valaki, csak utána a memóriánokat... Eh, arany idősziemet láttam abban az évben, hogy ha nem volnék ilyen sötéteit, egy nagy profont kernek le annak a (kritikus) barátunknak, aki feljósolja nekem, hogy most nincs úgy, ahogy az előzőbe, hanem úgy van, ahogy az meg kellett írnom: a delmát is, meg ezeket a delmákat a prózai változatát is, a <i>De bello civili</i>, amelyet megírtam, mert nem lehetett éppen mindig róla, ami pedig a legelső megírtás ebből az iránylatban. Így történt, hogy két pulis kísérlet írtam – általában úgy, hogy ne tessen senkinek – az idősziemet egy változatból, amelyet minélhosszabb szervelek.</p> <p style="text-align: right;">Svetislav Basara</p> <h1>TO CIVILI</h1>

Akkor már készülnek tartósan lakni a Holdat, már jegyzik a tőzsdéken a bérelhető vagy örökáron megvehető hold-telkeket, az ózonpajzs visszaforrt vagy teljesen eltűnt, s emiatt vagy ultraibolya-szűrős szkafterben sétafikálnak az akkoriak, vagy a visszafordulás miatt támadt örömmámorukban mindennapi viseletük egy szál ágyékkötő, saru, vagy az se... Íme: vissza a természethez. Ádámok és Évák újra szégyenérzet nélkül. Csak mind-egyiknek egy csinos kis lézerfegyver fityeg az oldalán, s haránt átvette egy-két koszorú atom-kézigránát, nem nagyobb mint egy fej szép egészséges fokhagyma. Tombol a Paradicsom. A helyi – utcai, háztömbnyi, lakásnyi – háborúk még megszokottabbá váltak mint a múlt évezredben, oly megszokottá, mintha az ABC-ben a pénztáros (ki tudja hányadszor – hiába) leteremtené az aprópénze után elkeseredetten kotorászó kisnyugdíjast záróra előtt pár perccel, vagy fordítva, mert a pénztáros nem tud visszaadni utolsó öt-, ötven-, ötszáz-, ezresükből. Jóformán már csak a térhatású, szagosított tévé dívik, s valódi vér ömlik a készülékekből a helyi háborúk fegyverreklámoktól szüntelenül fegyverszünetre kényszerített helyszíni közvetítése közben. A nagymamák csak odatartják – előre lesabott fóliasapkával fölszerelten – a paradicsomos üveget, s el vagyon intézve a télire befőzés, meg a kórházba került sebesült unokák vérellátási gondja.

En valahogy nem szeretném megérni az ilyenfajta 2004-et. Pedig lehet, hogy túl derülátóan festettem meg az iménti jövőképet. Remélem, hogy mások még derülátóbbak, mint ennek a 4. Ex Symposion-számnak jónéhány szerzője, például Filip David: Fekete és fehér mágiáról avagy értelmiségi a száműzetésben, Joszif Brodskij: Gyülőlettől fortyogó romok (Hogyan vetni véget a vérontásnak a Balkánon), Svetislav Basara (címadó): De Bello Civili, Charles Simic: Gyere, gyűljünk együtt!, Balázs Attila: Az előretolt helyőrség (Egy fagyos fenyőnek és egy tompa szekercének), Ivan Lovrenovic: Boszniai mementó, Francis R. Jones: A visszatérés, Tolnai Ottó: A csantavéri kisbicskázás avagy feljegyzések a Vég tónusához (negyedik rész) című esszéi, tanulmányai, novellái, vallomásai.

Tisztelt Olvasó! Tessék csak beletemetkezni ebbe az Ex Symposion-számba. Hátha mégis lesz az általam elképzelnél kevésbé lehangelő feltámadás 2004-ben –, vagy egyszerűen csak helytelenített helyi háborúk nélküli! – Uram bocsá! *g y e n g é d* – létezés...

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

Veszprém névjegykártya-gyűjteménye

A propaganda-kiadványok egy meglehetősen újszerű műfajával találkozhattunk: városunk olyan személyiségeinek névjegykártyáival, akik a közigazgatás, a gazdaság, a szolgáltatások és a pénzvilág különböző területein és beosztásaiban dolgoznak. Ma, amikor a hivatalos emberi kapcsolatok egyre inkább az információk cseréjére szorítkoznak, e gyűjtemény bizonyára segítheti az ebben a körben tevékenykedőket a partner azonosításában, a szükséges adatok fellelésében.

Az ötlet kítűnő. Azonban a lehetőségekhez képest oly kevés a közölt anyag, hogy felmerülhet a kérdés: egy-egy keresett személy adatai vajon megtalálhatók-e ebben az igen csak szűkre méretezett füzetben? (Mert csak ennyien vállalkoztak az ilyen jellegű bemutatkozásra?) Igaz, ehhez egy névsor segítséget nyújt. Ami praktikus benne: a szükséges kártyák kivághatók. A Cégmutató, a városi önkormányzat tisztségviselői névsora, valamint néhány cég adatainak közlése színesíti a kiadványt.

Változó gazdasági életünkben nyilván a gyors avulás lesz a sorsa, ám évtizedek múltán

talán a gazdaságtörténet-kutatók ismét fellapozzák, hogy kutatásaikat néhány, ebben szereplő adattal kiegészítsék.

Kiadó: a Biász Bt. közreműködésével a Ferlingpress Kft. Pécs, 1994. 15 p.

Újabb Veszprém-térképek

Új jelenség a várostérképek kiadásában, hogy a hagyományos topográfiai-tájékoztató funkció mellé felsorakoznak a reklám jellegű közlések. Jelentős hányaduk immár nem is annyira az eredeti célt szolgálja, hanem megannyi vállalkozói, szolgáltatói hirdetés megjelentetését, s az ehhez kapcsolódó gazdasági érdeket.

Az utóbbi két-három évben már a tízhez közelít a különböző cégek által a városunkról megjelentetett térképek száma. A két legutóbbi közül az egyik kiadója a Gyulán működő Humán Ismereteket Szervező Bt. Az eddig megjelentek közül ez a kiadás a legjobb, a leghasználatóbb. Szinte már természetes, hogy a térképlap szélein mindenütt reklám található. (A kiadó várostérképek megjelentetésére szakosodott, s ezt a feladatot igen körültekintően, a települések régió- és közvetlen környéki kapcsolatait is figyelembe veszi.)

A térképen domináns a humán szférával kapcsolatos objektumok kiemelése, s ezek jól megjelenített közlése, adatolása. Az ehhez kapcsolódó besorolások: Műemlékek, látnivalók (Templomok, templomromok; múzeumok, galériák; Egyéb kiemelkedő jelentőségű műemlékek, nevezetességek); Oktatás; Művelődés, kultúra, tudomány, sajtó, médiák. Közli a hatóságokkal, hivatalokkal, a közlekedéssel, a postával, az egészségüggyel, valamint a sporttal és a szabadidővel kapcsolatos tudnivalókat. Tartalmazza az utcanév-jegyzéket és a térkép kiadását támogató helyi vállalkozók adatait.

A várost a környűri által határolt területén némiképp túllépve ábrázolja, s melléktérképként a Jutas- és a Szabadság-lakótelepet. A város lokalizálását (természetszerűen a várost nem ismerőknek) a Magyarországot és a Keleti Balaton-felvidéket bemutató vázlatos térképek segítik. A másik oldalon igen jó topográfiai feldolgozottsággal közlik a belváros, valamint Gyulafirátót és Kádárta térképét.

Az ismertető szöveg a legfontosabb történeti emlékeket mutatja be.

(1. kiadás, 1994. Méretarány 1:12 000, a belvárosé 1:6000. Szerkesztette Ny. Nagy István segítségével Kováts Zsolt. A kétoldalas térképlap mérete 48x68 cm.)

A másik a szaktérképek sorába tartozik: az autósok számára készült információs kiadvány. Szimbolikus jelekkel ábrázolja az üzemanyag-töltő-állomások, az autókéreskedések, a gépkocsijavítók, a vendéglátó- és bevásárlóközpontok, áruházak, üzletek helyét és közli adataikat. Néhány fotóillusztráció gazdagítja a felsorolást.

A főterkép a környűri belüli területet mutatja be (sajnos, a déli környűriből csak egy rész, a nyugatiból semmi sem látszik), a melléktérkép pedig a városközpontot ábrázolja.

(Kiadó: Well 392 Reklámügynökség, Miskolc. 1994. Méretarány 1:8000, ill. 1:14 000. Készítette: a Kartographia Kft. Bp. A kétoldalas térképlap mérete 57x49 cm.)

T. J.

VESZPRÉMI KÖNYVEK

Veszprém kora középkori emlékei. Szerk.: V. dr. Fodor Zsuzsa.

**Kiadó: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata
és a Laczkó Dezső Múzeum.**

Veszprém, 1994. 132 p. (Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5.)

A Felolvasások az Árpád-korból 2. alcímet viselő kötet az 1993. évi Gizella Napok alkalmából tartott történészkonferencia előadásanyagát tartalmazza. „Az összeállításnál ezúttal is az volt az alapelv, hogy egy téma feldolgozásának elsődleges bemutatására ez a tanácskozás adjon lehetőséget, továbbá itt nyíljon mód arra, hogy egy, már ismertnek vélt terület új kutatási eredményekkel kibővítve kerüljön felszínre.” – írja az előszóban a szerkesztő.

A Karoling-kori Veszprém problémájáról (az azóta elhunyt) *Bogyay Tamás* számos, korábbi kutatását felhasználva fejti ki, hogy városunk azonos a 9. században Ortahuként említett egyházashellyel. A tanulmány e felfogás kutatástörténeti előzményeit, kapcsolódási pontjait veszi sorra, s bírálja azokat a tanulmányokat, amelyek a már elfogadott, e korra vonatkozó eredményeket figyelembe se veszik. A még vitatott kérdésekre vonatkozóan ál-

lapítja meg: „Veszprém Karoling-korára aligha írott források, hanem inkább régészeti kutatások vehetnek további fényt.”

Györffy György a Veszprémvölgyi alapítólevéllel kapcsolatos kutatásokat foglalta össze, s végérvényesnek tartja azt az álláspontot, hogy ez Szent Imre bizánci származású feleségéhez köthető, azaz apósa, Szent István adományaként az ő kedvéért írták görög nyelven. (A tanulmány közli az oklevél magyar nyelvű szövegét is.)

Az István-korszak ötvösművészetének egyetlen hiteles tanúja az az aranykereszt, amely Gizella királyné megrendelésére készült, és édesanyja sírjára szánt. Ennek az ereklyének a feliratait és ikonográfiáját elemzi Kovács Éva. Szent István miseruhájának készítéséről Sipos Enikő készített elemző tanulmányt. Ebben bemutatja a casula szerkesztésének és képkalkulációjának technológiáját. Pontos információkkal szolgál a palást hiányairól, deformálódásairól.

Az Árpád-korban meghatározó jelentőségű volt a veszprémi püspökök tevékenysége. Solymosi László e korszak veszprémi oklevelei tükrében vizsgálta tevékenységüket. Fontos megállapítása, hogy a hozzájuk köthető oklevelek számában csak Esztergom előzi meg, ám ennek ellenére mennyiségük oly csekély (a vélhető kiadottakhoz képest), hogy csak más, nem püspöki származásúakkal együtt kaphatunk némileg áttekinthetőbb képet a korabeli állapotokról.

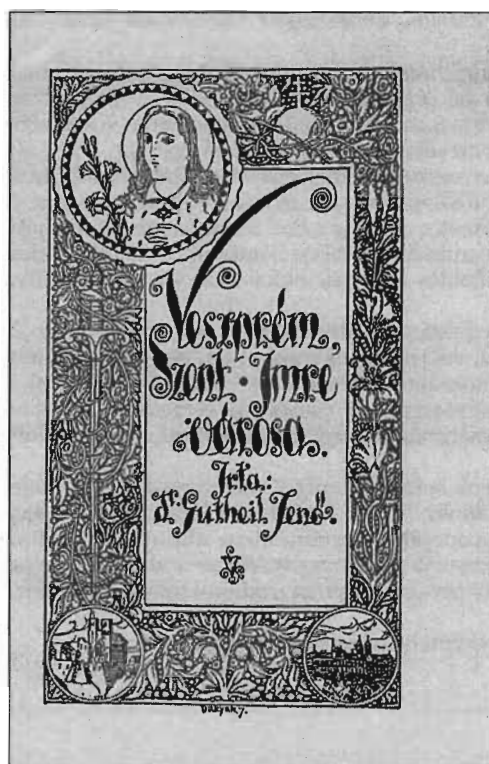
A további tanulmányok sorában Lovag Zsuzsa a veszprémi múzeumban őrzött bizánci eredetű vaskeresztről, Rainer Pál az Árpád-kori királynéinkkal kapcsolatos tárgyi emlékekről, valamint (az ugyancsak a közelmúltban elhunyt) Kralovánszky Alánnak e korszak kutatásairól, Erdélyi Zsuzsanna az Ómagyar Mária-siralom és a népi imádságok kapcsolatáról, Praznovszky Mihály pedig Veszprém irodalmi topográfiájának néhány kérdéséről értekezett.

A kötetet számos fényképfelvétel és rajz illusztrálja.

**Gutheil Jenő: Veszprém, Szent Imre városa.
(Adatok Veszprém Szent István-kori történetéhez.) Veszprém,
1930. 41 p. (Reprint kiadás.
Kiadó: Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1994.)**

A Gizella Napokra megjelentetett tanulmány eredetileg a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1929/30. évi kötetében, majd különnyomatként jelent meg a neves káptalani levéltáros, teológiai tanár és történész, dr. Gutheil Jenő (1887–1963) tollából. A Szent Imre év (a trónörökös-herceg halála 900. évfordulója) alkalmából tekintette át az Árpád-kor évszázadai eseményeit: a honfoglalás helyi adatait, a Koppány-lázadást, a veszprémvölgyi apácakolostor, Gizella és Szent Imre, valamint a Gizella- és a Szent György-kápolna múltjával kapcsolatos oklevelek által kikövetkeztethető összefüggéseket. A történész tolla nem egyszer lírai fogalmazásba hajlik, s a szakszerűség így oldódik fel olvasmányos, a nagyközönségnek is szóló tanulmányban. Ami napjainkban is nagy értéke e dolgozatnak: a kítűnő forrásanyag-bőség és ennek időzeti, valamint, hogy megpróbált rendet rakni az egymásnak ellentmondó értelmezésekben.

A mai kutatók számára meglepő például, mennyire határozott álláspontja volt, hogy a Szent György-kápolna nem lehetett a Szent Mihály székesegyház közvetlen tartozéka. Még megérhette, hogy ezt a felfogását H. Györki Katalin 1957-es ásatása igazolta, amikor a székesegyház északi oldalán feltárta a kápolna maradványait.

Több más vonatkozásban viszont már meghaladott egy-egy megállapítása, ez azonban nem von le érdemeiből, mert egy adott kor adott kutatási forrásai, anyagai alapján akkor így összegezhette városunk Árpád-kori történetét. Munkája ma is kellemes olvasmány, s egyik fontos könyvészeti dokumentumunk az Árpád-korral foglalkozó irodalomban.

A füzet megjelentetése a megyei könyvtár példaértékű gesztusa. Városunk más tudományos műhelyei (a megyei levéltár, az érseki levéltár és a múzeum) hasonló, már alig fellelhető munkák kiadásával segíthetnék a várostörténet-írás múltjának, értékeinek feltárását.

T. J.

**Értesítő az 1993/94. tanévről. Szerk. Kőszegi Lajos
Kiadó: Táncsics Mihály Építőipari Szakközépiskola
és Szakmunkásképző Intézet, Veszprém. 1994. 162 p.**

Úgy tűnik, a néhány évvel ezelőtt elkezdődött iskolai értesítők megjelentetése nem csak kezdeti fellángolás volt a több évtizedes kényszerű *hallgatás* után, hanem valóban hagyó-

mány lesz. Illik ez a megállapítás a most megjelent veszprémi Tánácsics Mihály Építőipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet értesítőjére is, melynek tartalma az 1993/94-es tanév. Erre céloz az Előszóban az igazgató, amikor a megelevenedő hagyományra hivatkozik.

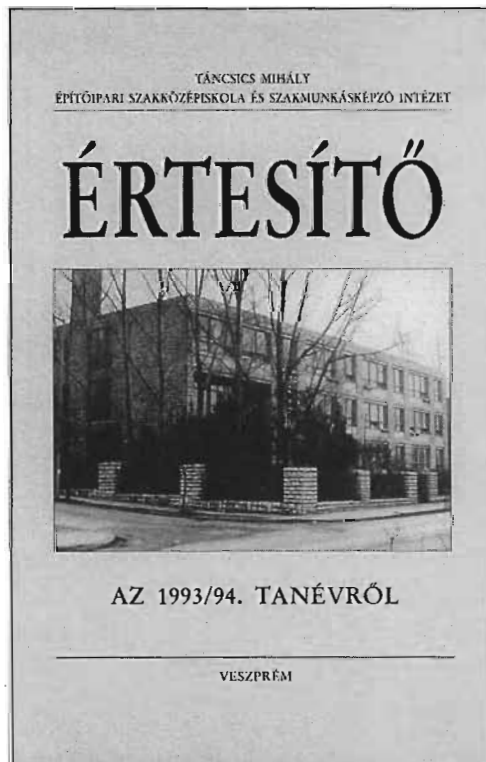
Ha a tartalomjegyzékre pillantunk, megállapíthatjuk, hogy az értesítő szerkesztője részben folytatja az 1850-es évektől „kötelezően” előírt tartalmat (szaktanárok munkái, tanári, tanulói névsor stb.), de meg is haladja azt.

A már említett előszó után a névadóról, Tánácsics Mihályról emlékeznek meg halálának 110. évfordulója alkalmából, életének rövid összefoglalása, ill. az Életpályám c. visszaemlékezéséből közölve a Veszprém megyei részletet.

Igazán ide illő oldalak.

Ezután a Vallomások rovatban három visszaemlékezést találunk, majd bemutatkozik az építőipari munkaközösség. Ez a bemutatkozás több a szakközépiskola létrejöttétől történt események leírásánál. Ugyanis Tölgyesi Ákos tanulmánya a hídról nem csak visszaemlékezés gyerekkori álmaira, egyetemi éveire, hanem néhány mondatban megismerteti az olvasót a New York-i Manhattan-ben található PAA Légitársaság székházával. Ezután *kedvenc* témájához hűen hosszabban időz az ugyancsak New York-i Verrazano-Narrows-híd bemutatásánál. Érdekes olvasmány Jóföldi Gábor templomterve.

A Műhely rovatcím alapján az olvasónak az a gondolat juthat eszébe, hogy a szakközépiskola, szakmunkásképző intézet szakmai – villamossági, kőműves, cipész, ruhaipari stb. – műhelyeiről lesz szó. Téved, aki így gondolja. Ugyanis a tanárok majd a következő rovatban, a Diáklapok-ban is egyértelműen filozófiai műhelyről van szó. Ez utóbbi rovat

anyagát olvasva el kell oszlatni azt az előítéletet, mely úgy szól, hogy a szakközépiskolába, szakmunkásképzőbe a gyengébb képességű tanulók kerülnek. A tanulók munkái – tanulmány, vers – bizonyítják, hogy a filozófiai gondolatok sem idegenek a jövő szakembereitől. Külön ki kell emelni Tőreki Erika tanulmányát a Gordon-féle T.E.T. (Teacher Effectiveness Training) módszerről, melyet a szerző könyve alapján írt. Ha előbb a tanulók filozófiai érdeklődését dicsértem, most ugyanezt kell elmondanom a szerző igényét az új pedagógiai módszerek iránt. Az új iránti fogékonyságot érezhettem Bodor Tamás tanulmányában is, amelyben a számítógép fejlődéséről, s az oktatásban való bevezetésének szükségességéről szól.

A tanári, dolgozói, a tanulói névsorok közzlése után egy tucat fotó mutatja be az iskolát. Egy-egy oldalban az előző tanév versenyeredményeit és a Diákönkormányzat névsorát közli a kiadvány. Az igényes külsejű kiadvány dicséretére válik a nyomdának és a szerkesztőnek, Kőszegi Lajosnak. Ez utóbbi személy nevének ismeretében érthető az értesítő bő filozófiai anyaga.

Az Értesítőt olvasva jutott eszembe, helyes lenne körvonalazni, mi tartozik *kötelezően*, és mi fér bele a műfaj kategóriájába. Ugyanis az olvasó nem kap tájékoztatást az iskola tanulóinak számáról, az elmúlt tanév eseményeiről.

TÓTH DEZSŐ

VESZPRÉMI SZERZŐK MUNKÁI

Töredékek fonalversre és figurára

Az igazi jó könyvekhez nagyon kell a türelem. Nem itt állapítják meg először. Egyfajta labirintus-felfedező elszántság nélkül kár nekivágni Géczi János új kötetének, egyféle távlatkényszer híján a [fonalvers, figurával] kötet könnyen szögletes zárójelben marad, vagy ami kényesebb: nagykorúságunk ellenbizonyítékául szolgálhat.

A versfonallal egy irányba induló – ha türelmes és körültekintő – hamarosan felsóhajthat: egészen élhető itt, a kezdeti idegenség után egyenesen meghitt. Hol a Bakonyig, hol a Balatonig látni el, egyszer még Velencét is elérhetjük a patkányaival és kutyáival. De a Buhim-völgytől a Szerelem-szigetig, az új és új neveket „földróbáló” ligetig, a „pestisoszlopig”, a húszemeletesig – minden veszpréminek otthonos ez a várostáj. Mégsem verses útikalauz, amit böngészünk.

A költő negyvenéves. Ha korábban nem, ebben az életkorban találkozhat nappali kísértetekkel. Néhányat szemelünk ki csupán: az oligofrén tangóharmonikás, Oscar Wilde, Ezra Pound, Louis Borges, Bessenyei, Anyos, a Cholnoky-testvérek, József Attila... A nevek mellé sorsok, életideálok, művek rendelődnek. És idő, kor, életévek. Számvetéses a könyv.

A versfonal (fonalvers) gombolyagából a költői képzelet és szorgalom acéltűivel készült veszprémi motívumvilágnak örülhetünk. A költő ismeri, megérte ezt a „voltage” térést. Éli a környék – Földközi-tengerig nyúló – flóráját, faunáját, mitológiáját és történel-

mét; asszonyai, férfiai és androgün alakzatai létét. Magyar költő mindig nagy, érzékenyebb, létfontos felületével érintkezik különféle kultúrákkal. Ettől magyar.

Nem maszatolni, nem rezignálni, nem tükréskedni. A múltat nagy evokatív erővel jellenné kényszerítő szándék több nyelvi sík mozgatóját követeli meg. És a figura? A figura első jelentésének lehet csak földi árnyéka. Más értelemben az alakzatossá szerveződő szöveget tisztelhetjük benne. „Szalad a vöröskő lépcsősoron.” Ezt hol a költő, hol a futás, hol a huszonnégyévesesség, hol (esetleg) maga a vöröskő lépcsősor teszi, de amikor a lépcsősor aljára érkezünk – végül sosem érkezünk oda –, már ott az új igazodási jel. Több ilyen célszerű „csomó” segíti a múltat jelenként megszületni, az olvasót pedig körülnézni: jó helyen jár-e? Éppen jó helyen...

Összegező világlajstromozás folyik. Aki bevilágít a kötet rejtettebb zugaiba, az felfigyelhet arra a gyöngédségre, együttérzésre, amellyel a költő a teremtmények felé fordul. A mézsbetétes korszok, a tücskökre vadászó macska, a keresztospók a tetőtérből mind-mind fontos. A selyemfenyő Hölgy, a park vadcitromfája („az utolsó télálló kárpáti citrom”), az asszony-cédrus pedig fejezetet érdemel a könyvben. Eleven (vagy volt-eleven) lényeit terjedelmes táblázatba lehetne foglalni, ha tudományoskodni szent dolgokkal merészelnénk. De „ökológikus panteizmusa” mellett mégsem mehetünk el szó nélkül.

Géczi jelen kötetét mozgalmassá teszi az a próteuszi „alakoskodás”, amely sajátja Weöres Sándornak, bizonyos értelemben Rilkének, Penn Warrennek vagy Ted Hughes-nak. Legjobb példa erre a *balácavers*, a *vesztesvers*, valamint az *Ányos-töredék*.

A mű a veszprémi Művészetek Háza kiadásában jelent meg, igényes költő igényes művészetbarátai tették munkáikkal lakályosabbá a kötetet, amelynek szerkesztője *Mátis Livia*. Az emlegetett ikonológiai jelentéstöbblet *Várnagy Ildikó*, *Szabados Árpád*, *Raffay Béla*, *Plugor Sándor*, *Kó Pál* és *Györgydeák György* munkáinak avatott és „kíméletlen” felhasználásával lett elérhetővé. A borító *Horváth Lajos* festménye alapján készült.

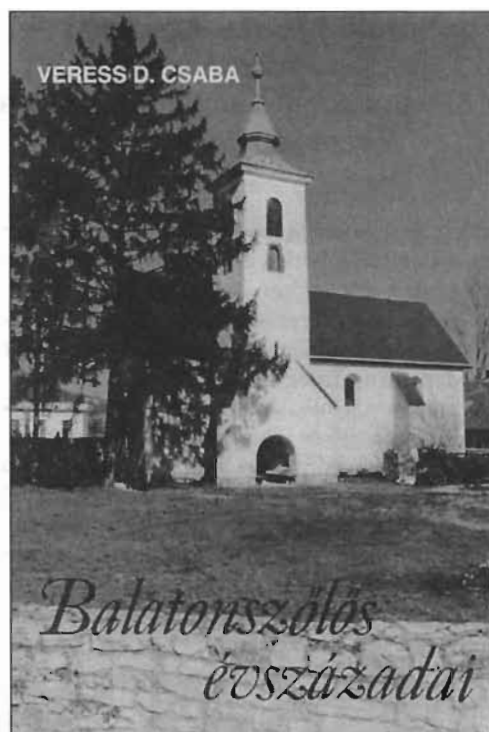
(géczi jános [fonalvers, figurával] Kiadó: Vár ucca tizenhét, Veszprém, 1994. 103 p.)

BOTÁR ATTILA

**Veress D. Csaba: Balatonszőlős évszázadai.
Kiadó: a Balatonfüred–Csupak Tája Szövetkezet
és a balatonszőlősi önkormányzat. Veszprém, 1994. 223 p.**

Veress D. Csaba, aki hadtörténeti munkáival alapozta meg kutatói szakmai tekintélyét, nagy vállalkozásának, a Balaton-felvidék, a Balatonfüred–Csupak környéki falvak története megírásának újabb epizódját fejezte be, ezúttal Balatonszőlősét. Az egykor a római hadiút mentén fekvő település, a ma kissé elzártabb, csendesebb térségű falu szinte modellje a Balaton-felvidéki szolgáló- és jobbágyfalvak ezeréves múltjának. (Ha a honfoglalás előtti időszak eseményeit, megtelepedéseket is hozzászámítjuk, a falvak szinte kivétel nélkül folyamatosan lakottnak tekinthetők, akár több ezer évre visszamenően is.)

A szerző e nagy időt átfogó, lokálisan azonban kis térségű falu múltjának feltárásával nemcsak a történettudományt gazdagította, hanem számos más tudományág számára is forrásanyagot szolgáltatott. A kronologikus rendben megírt monográfia – a szerzőre jellemzően – meglepő részletességgel állítja elének Balatonszőlős egykori lakóinak életét. Ma, amikor a kis falvak népességmegtartó szellemi és nem kevésbé gazdasági erejének növelé-

se nemzeti érdek, ehhez aligha lehet jobb fogódzót adni, mint azt, hogy a helybeli őslakosok (és a netáni „bebírók”) olyan polgárokká váljanak, akik büszkéek arra, amit számukra e múlt jelenthet. Ezt a szándékot jól példázzák a kötetnek azok a fejezetei, amelyek az itt átvonult, vagy időlegesen megtelepedett népek kultúrájáról, majd a magyarság honfoglalásáról adnak hírt.

A honfoglalástól szinte hiánytalan sort alkotó íratlan régészeti emlékek, s a korábbi századokból szórványosan megmaradt, majd az újabb idők mind részletesebb, gazdagabb írott dokumentumai azt jelzik, hazánk történetében az alig néhány száz ember egymásra rakódott élete éppolyan fontos számunkra, mint a nemzeti sorsfordulók eseményei. Mert az évszázadok többnyire a csendes, dolgozó hétköznapokból állnak össze történelemmé.

Veress D. Csaba ezeknek a hétköznapi eseményeknek a sorát vonultatja fel új kötetében. Adománylevelek, jegyzőkönyvek, peres iratok, összeírások jelentik a források zömét, s bennük ott tükröződnek a név szerint is több évszázadra visszamenően felemlíthető szőlősi jobbágyok, nemesek, polgárok, akik hol gazdagabb esztendőik javait gyűjthették be, máskor pedig kolerával, éhínséggel, szárazsággal küszködtek fennmaradásukért.

A szerző a közelmúltat is számbavette: a jobbágyfelszabadítástól kezdődő paraszti-polgári fejlődés – ha nem is töretlenül –, de itt is elvezetett napjaink rendszerváltásáig: a község történetének új fejezete kezdődött a helyi önkormányzat 1990-es megalakulásával.

A kiadók a hazai szőlőkultúra nagy barátjának, Keresztury Dezsőnek ajánlották e remek történelmi munkát, amely Veszprém megye egyre jelentősebb helyismereti irodalmát gyarapítja.

**Veress D. Csaba – Hudi József – Ács Anna – Palágyi Sylvia:
Nemesvámos története**

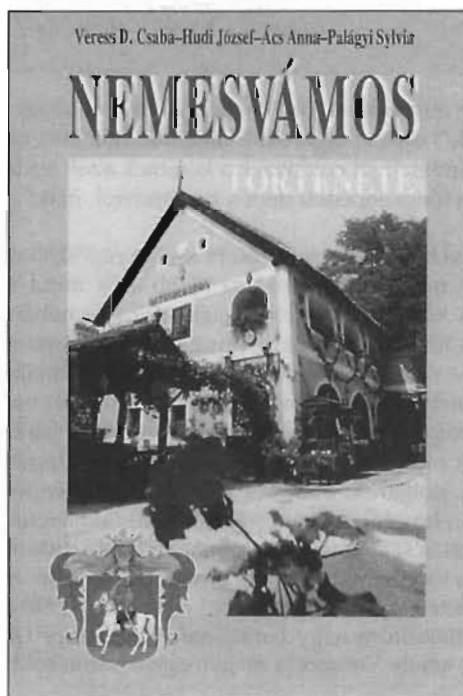
Kiadó: a Balatonfüred–Csopak Tája Szövetkezet.

Veszprém, 1994. 376 p.

A monográfiásorozat legújabb kötete a topográfiai fekvését tekintve különleges helyezettű (Veszprémhez közeli, a Balaton-felvidék és a Bakony határán található), a helyi társadalmi szerkezetet évszázadokon át megőrző, ám mégis átrétegződő, jelentős kisnemesi lakossággal rendelkező Nemesvámos évezredeit tartalmazza. A többszerzős kötet valamennyi munkatársa a saját szakterületének megfelelő fejezete(ke)t írta, s így tárulkozik fel, mutatkozik be a kötet lapjain a község az őskortól napjainkig.

Előszó helyett *Lőrincze Lajos* levele olvasható, amelyet a kötet szerkesztő *Veress D. Csabához* és a vámosiakhoz írt. Megrendítő és megszépítő emlékezése emlékké vált önmagáról, mert már nem olvashatta a kész mű sorait. A kiadó és a szerzők e kötetet a falu egykori jeles tanítója, Vámos néprajza, története kutatója, Illéfalvi Antal emlékének ajánlották.

Dr. Palágyi Sylvia az őskortól a népvándorlás koráig tekintette át a táj gazdag történetét, s *Veress D. Csaba* tollából olvasható a napjainkig terjedő falutörténet. Különlegesen gazdag régészeti, s fontos átmenő utak ölelte térség Nemesvámos határa. A legkorábbi emberi megtelepülés közel hatezer évvel ezelőtt történt, s számos virágzó kor tanúskodik a kedvező természeti adottságok felhasználásáról. Ebben a folyamatban kitüntetett szerepű

a balácai villagazdaság, amelynek kutatástörténetét és tárgyi emlékeit Európa-szerte ismerik a római koros kutatók.

A korábban megjelent monográfiákban olvasható, a honfoglalást követő évszázadok eseményei és Nemesvámos történetének párhuzamai és eltérései az azonos nemzet történet és a különböző jogállású népesség különös históriája. A kezdeti korszak alig hitelesnek tekinthető, ám mégsem nélkülözhető forrásanyaga folyamatosan vált át egy gazdagabb, néha meglepően aprólékos tényeket is megőrzött, hiteles dokumentum-gyűjteménybe. Veress D. Csaba a történelmi kvalitás és felelősség teljes eszköztárával kíséri végig az évszázadokat a „királynéi falu”-tól a közelmúltig, a szocializmus vívmányait megtestesítő, közös gazdálkodású falu gyors reagálását az új gazdasági körülményekre, a rendszerváltásra.

A társadalomtörténeti folyamat egy jelentős részét, a késő feudalizmust és a polgári átalakulás időszakát *Hudi József* mutatja be – különös figyelem fordítva a tagolt népességű Vámos „belenövésére” a 19. század közepi, a forradalom következtében átalakuló társadalomba.

A község gazdag néprajzi hagyományait *dr. Ács Anna* kitűnő összefoglalásában olvashatjuk. A népi táplálkozástól az erdőkielésen át a szakrális szokásokig terjedő, számos helyi értéket felmutató etnográfiai kincs megyénk egyik sajátos, színes világát jeleníti meg.

Dr. Mester Miklósné Környezetismeret–környezetvédelem tankönyvei (1.)

A celldömölki Apáczai Kiadó (amely a legnagyobb hazai, tankönyveket megjelentető magánvállalkozás) új szerzőt avatott, amikor megjelentette az általános iskolák második és negyedik osztályosai számára a Bem Általános Iskola tanári képesítéssel is rendelkező tanítónője munkatankönyveit.

Az utóbbi években általános iskoláink közül a helyi tananyag közreadásában a Báthory iskola vállalt úttörő szerepet. Ebben az intézményben az egyéni munkák mellett a szerzői munkaközösségek által írott különböző kiadványok is megjelentek. Ennek a szerzői gárdának a gyarapodását jelzi, hogy a Cholnoky, a Szilágyi és a Bem iskola egy-egy tanítónője országos terjesztésű tankönyvekkel bizonyították, hogy helyi menedzselés nélkül is lehet (sőt: kell) ilyen alkotómunkát végezni. (Városunk pedagógusai nemcsak tankönyvek, hanem a módszertani folyóiratok terén is letették névjegyüket: itt jelennek meg a Kicsi Kulcslyuk, az Iskolakönyvtáros és A Természetismeret Tanítása című periodikák.)

Mester Miklósné tankönyvei a korszerűség minden lényeges elemét tartalmazzák. A lokális és globális problémaként számon tartott környezeti gondok megelőzésében, megoldásában a következő években, évtizedekben nagy feladat hárul arra a nemzedékre, amelyik napjainkban ismerkedik egy tudatos, az emberiség létével, jövőjével összefüggő környezetvédelmi koncepcióval, gondolkodás- és magatartásmóddal. A tankönyvek tartalmukkal az erre történő nevelést szolgálják.

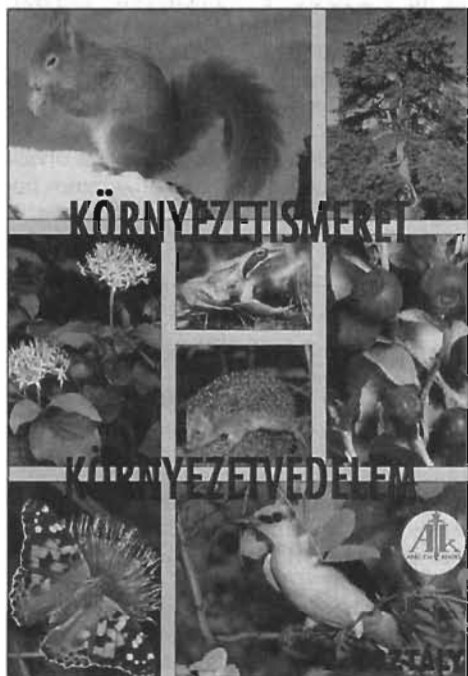
A második tankönyv a tanulók környezetének ápolástechnikája mellett sorra veszi az erdővel, a testükkel és ezek életjelenségeivel, valamint az élettelen környezettel kapcsolatos ismereteket. A negyedik tankönyv fő fejezetei: Ismerkedés az élő természettel; Lakóhelyünk, szülőföldünk, helyünk a világmindenségben; Szülőföldünk Magyarország; Utazás Magyarország tájain.

Mindkét tankönyv illusztrációi (a fotók, a rajzok, a térképek) kevés kivétellel színesek, a szövegtest kitűnően tipografizált, az oldalak jól tördeltek.

A szerző mindkét tankönyve pedagógiai alkalmazásához több tanulmányt jelentetett meg, amelyek a tanulókat a cselekvő ismeretszerzésre és az ismeretek tevékenységközpontú alkalmazására ösztönzik.

(Dr. Mester Miklósné: Környezetismeret–környezetvédelem. Munkatankönyv [a] 2. osztály számára. Apáczai Kiadó, Celldömölk. 1994. 79 p. és Környezetismeret–környezetvédelem [a] 4. osztály számára. Apáczai Kiadó, Celldömölk. 1994. 144 p.)

T. J.

VESZPRÉMI PANTEON

Sziklay János

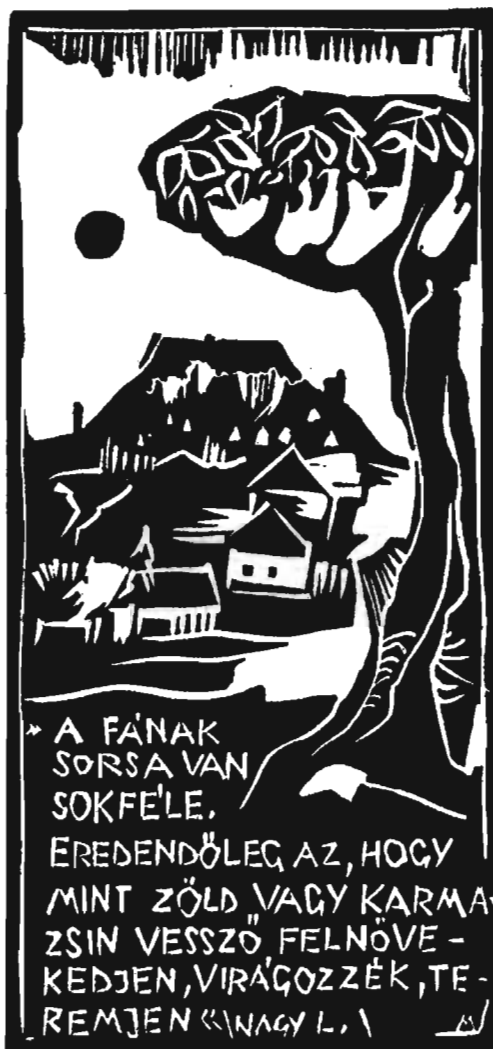
Azon kevesek közé tartozik, akinek érdemeit még életében méltányolta szülővárosa. Veszprém város közgyűlése Óvári Ferenc indítványára 1925. december 28-án határozatot hozott arról, hogy a város szívében fekvő Takarékpénztár utcát Sziklay Jánosról nevezzék el. A Sors kegyéből ma is az ő nevét olvashatjuk a Óváros térről lefutó rövid, váralatti utca elején elhelyezett táblán. Ide tervezték még a Sziklay munkásságát ismertető feliratot, ám az már nem készült el. A közgyűlés döntése alapján emléktáblával jelölték meg belvárosi, a Horgos utca elején levő szülőházát. Sajnos, a tábla eltűnt, sorsáról nincs tudomásunk. Sziklayt félévszázados író jubileumán ünnepelte 1925 decemberében Veszprém közönsége és a fővárosban a katolikus íróvilág. Szülővárosa az 1893. évi tűzvész után országos segítő akciót szervező, külön e célra *Május* címmel albumot szerkesztő, a Balaton-kultuszt hírlapírói-irodalmi szinten megteremtő és a Balaton-Egyletet létrehívó, abban tíz éven át munkálkodó jeles egyéniséget tisztelte benne. Azt az országos hírű veszprémit, aki ugyan öt évtizede már Budapesten élt, de rajongva szerette szülővárosát, ha csak tehette, visszatért oda.

Sziklay János 1857. április 2-án született Veszprémben. Apja ószeres és a „székesegyház-kórus németje” volt. Gimnáziumi tanulmányait a kegyesrendiek algimnáziumában kezdte meg, majd Székesfehérváron folytatta. Végül Pozsonyba költöztek, s ott fejezte be a gimnáziumot. Gazdasági pályára készült, rövid ideig Békés vármegyében dolgozott gazdasági írnokként. Onnan tanulmányai folytatására Pozsonyba települt vissza. E városban töltötte önkéntes katonai szolgálatát is, melynek ideje alatt lapot szerkesztett *Felvidék* címmel és a fővárosi lapoknak küldte írásait. 1879 nyarán Budapestre költözött, életét az újságírásnak és az irodalomnak szentelve. Öt év múltán doktori vizsgát tett. Disszertációját a magyar színművészet történetéből írta.

Sziklay János magas kort ért meg szellemi frissességben, életműve imponálóan gazdag és sokszínű. Nívós fővárosi lapok (Pesti Napló, Magyarország és a Nagyvilág, Magyar Állam, Magyar Szalon...) hívták munkatársul és hírlapírói egyletekben töltött be vezető tisztségeket hosszú évtizedeken át. Publikációival a Balaton kultuszát teremtette meg az országos lapokban. A Balaton iránti szeretete veszprémi diákéveiből ered s életen át kíséri. 1884-ben a *Szép Balaton mellől* címmel elbeszéléskötetet jelentetett meg. 1883–93 között a Balaton-Egylet titkáráként működött. Nevéhez fűződik – többek között – a tihanyi Garay kunyhó építése. 1904-ben Lóczy Lajos felkérésére elkészítette *A Balaton bibliográfiáját*. Az 1921-ben kiadott *Balaton* című vereskötetében a balatoni költemények mellett két veszprémi témájút is találunk (Veszprém; Veszprémiek). Írói pályája is Pozsonyban indult és Budapesten teljesedett ki. Közel harminc regénye, köztük történelmi és ifjúsági művek jelzik alkotói termékenységét. *Testvérek* című regényének (Budapest, 1899) több alakját veszprémiekről mintázta. A *Magyarország vármegyéi és városai* című monográfiásorozat első kötetében társszerkesztőként és több cikk, tanulmány szerzőjeként fedezhetjük fel Sziklay nevét. 1903-ban Kis Jánossal együtt szerkesztette a díszkiadású *Katolikus Magyarország* című kétkötetes munkát s ő írta az egyháztörténeti részt. Az 1911-ben indult *Révai Nagy Lexikona* sorozat I. kötetének szerkesztője, majd életrajzírója (II–IX.), belső munkatársa (X–XVI.), segédszerkesztője (XVIII–XX.). Már 1929-ben összeállította, de csak két év múlva *Óvári Fe-*

renc adta ki 370 oldalas nagyszabású munkáját *Veszprém város az irodalomban és művészetben* címmel. Kötete – mint bevezetőjében megfogalmazta –, hódolat szülővárosának. Halála előtt négy évvel került ki a nyomdából a *Dunántúli kultúrmunkások* című művelődéstörténeti életrajzgyűjteménye. Ez utóbbi két műve ma is alapvető forrásmunka számunkra. Míg adatait használjuk, Sziklay János emlékezete élő.

ÁCS ANNA

Magyar.
'12

Sziklay János
(1857-1945)

